

på andra håll bland de småländska inskrifterna, t. ex. **paisi** Sm 133, **pasi** Sm 111, liksom i andra landskap. A. Noreen (*Altschwedische Grammatik*, 1904, § 509 anm. 9) fattar dylika former som felristningar, medan L. Jacobsen och E. Moltke (*Danmarks Runeindskrifter* I, 1942, sp. 760 anm. 2) äro mest benägna att utläsa former sådana som **pasi**, **paisi**, **psi** som *þessi*.

22–25 **ausr** avser sannolikt ack.-formen av *Qzurr*, varvid runorna 23 och 24 äro omkastade. Såväl detta namn som *Helgi* höra till de vanligare. Ang. det förstnämnda se Sm 36. *Helgi* förekommer även på Sm 101, 132.

92. Björkö kyrkogård.

Pl. 67.

Litteratur: B 1023, L 1213. J. Peringskiöld: *Monumenta* 8 bl. 18; *Ransakningarna* 1690; S. Rogberg och E. Ruda: *Historisk beskrifning om Småland* (1770) s. 739; J. J. Lagergren: *Rättelser och tillägg* (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 2 s. 128; B. A. Ennes: *F m* 61 (hs i KB); *Kyrkoinventarium 1829* (ATA); N. H. Sjöborg: *Samlingar för Nordens fornälskare* 3 (1830) s. 129; P. Wieselgren: *Ny Smålands beskrifning* 3 (1846) s. 187; J. E. Lagergren: *Antiquarisk brevsamling* (hs i KB) s. 99, 110, *Handlingar om Småland*, M 104: 14 (hs i KB) s. 48; C. F. Nordenskiöld: *Jönköpings läns minnesmärken* (ATA) 13 Östra härad, upptecknade år 1883, s. 33, tr. i *NSmMedd* 5 (1919) s. 11; G. Stephens: *The Old-Northern Runic Monuments* 3 (1884) s. 286; *Handlingar ang. stenens flyttning* (ATA).

Äldre avbildningar: U. Christofferson: träsnitt i *Peringskiölds Monumenta* och B 1023 (förlagsteckning i J. G. Liljegrens *Samlingar MSC^t* Runir, hs i ATA); J. E. Lagergren: teckning 1816 i *Handlingar om Småland* s. 47 och i avdelningen *Concepter och anteckningar* i samma hs s. 51, i *Antiquarisk brevsamling* s. 110; teckning i *kyrkoinventarium 1829* (ATA); Nordenskiöld: teckning 1883 i o. a. hs s. 33; E. Ihrfors: teckning i *Smolandia sacra* (ATA) 2 s. 343; O. v. Friesen: foto 1913 (NSmArk); E. Lönnberg: fotos 1934, 1936, 1937 och 1938 (NSmArk och ATA).

Runstenen står rest i den västra kyrkogårdsmuren, mitt för mittgångens förlängning.

I *Ransakningarna* 1667, där den andra runstenen i socknen, Sm 93, är omnämnd, förbigås denna med tystnad, men i *Ransakningarna* 1690 meddelas helt kort: »Wid Biörköö är inga gamla monumenter uthan allenast en steen i kyrkiomuren, med Runske bookstäfwer.» J. E. Lagergren, som ritade av den 1816, upplyser, att den var liggande infogad i västra ringmuren på insidan. Till följd av denna placering ha inga undersökare före Nordenskiöld (1888) sett inskriften på kantsidan. Senare restes den upp. Den gamla kyrkan revs omkring år 1843, och den nya uppfördes då öster om den gamla kyrkplatsen samtidigt som ny kyrkogård anlades. År 1938 flyttades stenen till sin nuvarande plats.

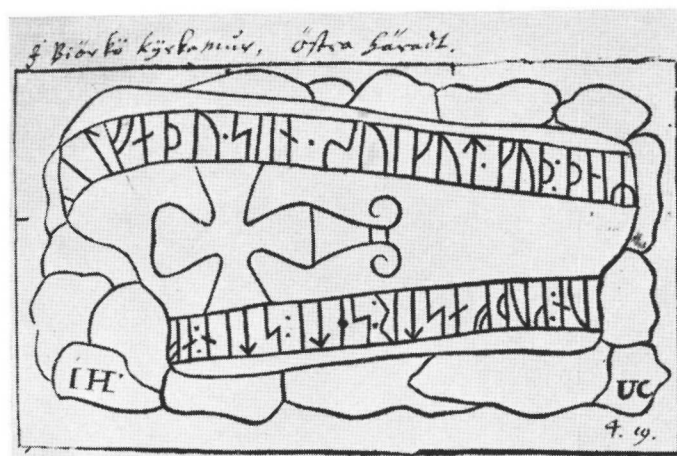

Fig. 55. Sm 92. Björkö kyrkogård. Efter träsnitt i Peringskiölds *Monumenta* (B 1023).

Stenen är 173 cm hög; dess största bredd är 74 cm, vid basen 54 cm. Runorna äro 12–17 cm höga. Huvuddelen av inskriften, runorna 1–43, befinner sig på framsidan, slutet med runorna 44–57 på högra kantsidan. Ett kors är inhugget på framsidans övre del. Toppen av stenen är avslagen från vänster snett upp mot höger. Vid basen fattas också ett stycke. Genom dessa skador ha luckor i texten uppstått.

Inskrift:

... **ui · kuþfastr · seti · stia · ha . . . - il · faþu · s · in · suikui · kuþ : þn · ir . . . | : uk : at fiarui : astn :**

... *Guðfastr setti stein ... fǫðu(r) sinn. Suikui Guð þann er (hann sueik) ok at fiarui ...*

... Gudfast satte sten ... sin fader. Sveik Gud den, som (svek honom) och ... liv ...

Till läsningen: Inskriften röjer föga förtrogenhet med runorna. Talrika felristningar förekomma: 15–18 **stia** i stället för **stin**, 19–20 **ha** i stället för **þa**, 24–27 **faþu** för **faþur**, 40–41 **þn** för **þan** eller kanske för **þa** och möjligen 1–2 **ui** för **uk** samt 11–14 **seti** för **setu**. 54–57 **astn** innehåller också en eller flera felristningar. Åtskilliga runor i inskriften på kantsidan äro vända upp och ned: 47 **t**, 51 **r**, 52 **u**, 56 **t**. Runan 51 **r** är ej heller så hög, att den når upp till ramlinjen.

På 2 **i** finnes en fåra, som liknar en **n**-bst, men den är oregelbunden och påfallande lång och hör ej till ristningen. Runan läses **n** med dubbelsidig bst av Christofferson, J. J. Lagergren, J. E. Lagergren och Nordensköld, **i** av v. Friesen. En avstötning har skadat övre delarna av runorna 14–16. Övre delen av runan 20 hör till det avslagna. Av runan 21 återstår endast basen. Efter 23 **l** synas tre små punkter och en stor, av vilka den sistnämnda är huggen. De andra äro också relativt jämna och runda men mycket mindre än andra skiljetecken. Christoffersons läsning **t** av 36 **i** är uppenbart felaktig. I 43 **r** är större delen av högra bst borta. Runorna 54–57 **astn** läsas av Nordensköld **asim**.

Runorna 1–2 **ui** kunna vara en felristning för **uk** och ha föregåtts av ett namn, som har rymts på det avslagna stycket. Antaga vi alltså två subjekt, framstår 11–14 **seti** som fel för **setu**.

Namnet *Guðfastr* förekommer även på Sm 126 och 134. Det är ganska talrikt belagt i andra landskap. I senare fsv. förekommer det vanligen under formen *Gudhvast*. Det är i huvudsak ett östnordiskt namn. Alla exempel hos Lind äro från Jämtland, det äldsta **austmoþi kuþfastar sun** på Frösöstenen.

Preteritum av *setja* stavas med **e** i 11–14 **seti**, vilken form även förekommer på Sm 98 i det närbelägna Myresjö. Angående *setja* i runinskrifterna se Sm 48. — 31–36 **suikui** pres. konj. 3 sg. av rsv. *svikva*. På U 130 läses **suikuin**. Dylika former med *v*, som även finnas i isl., förekomma ej efter rsv. tid, då *svik(i)a* är allena-rådande. I orden 31–43 **suikui · kuþ : þn · ir** igenkänna vi början av en formel, som förekommer på andra håll: **kuþ suiki · þa ir h[a] sui[k]u** (U 1028), **han · siku · blakumen · i · utfaru · kuþ · hielbin · sial · ropfo[s]ar kuþ · suiki · þa · ar · han · suku** (Sjonhem, Gotland, A. Noreen: *Altschwedische Grammatik*, 1904, s. 495). Av dessa paralleller framgår det som ganska säkert, att slutet på Björköinskriften, när denna var oskadad, lydde: *Suikui Guð þann, er hann sueik, ok at fiarui astn ...* — Det från isl. kända *fiar* 'liv' i **uk : at fiarui** förekommer även på Sö 174, och är belagt i fda. i förbindelsen *fiar oc þæ*.

Vad ristaren har avsett för ord med runföljden 54–57 **astn** är ovisst, likaså om där funnits ytterligare några runor på det avslagna stycket.

93. Nömme. Björkö sn.

Pl. 64, 65.

Litteratur: L 1214. Ransakningarna 1667; S. Rogberg och E. Ruda: Historisk beskrifning om Småland (1770) s. 739; J. J. Lagergren: Rättelser och tillägg (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 2 s. 129, Fornlemningar i Småland (ATA) s. 10, anteckningar (ATA); B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB); J. Adlerbeth: Archæologi (ATA); J. H. Wallman i J. G. Liljegrens Samlingar MSC^t Runir (ATA); N. H. Sjöborg: Samlingar för Nordens fornälskare 3 (1830) s. 118; J. G. Liljegren: Runlära (1832) s. 86; J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB) avd. Concepter och anteckningar s. 87, Anti-

exempel ur sagohistorien (Knudsen o. Kristensen sp. 1194). Från Island är *Sámr* känt som namn på ett tiotal personer och antages vara förleden i det på ett par ställen förekommande ortnamnet *Samsstaðir*. I Norge förekomma några sena och sällsynta belägg på *Sámr*. Namnet är identiskt med det västnord. adjektivet *sámr*, nyno. *saam* 'mörklagd', vilket förekommer som binamn, *Gunnarr sámr* (Lind: *Binamn* sp. 302, A. Janzén i *Nordisk Kultur* 7, 1947, s. 50).

71–75 **uubir** är det rsv. namnet *Øpir*, som är sällsynt men välkänt genom sin mest berömda bärare, den uppländske runristaren. Namnet förekommer även i Södermanland **ybir** Sö 11, **ybir** Sö 308, gen. **ybis** Sö 138, ack. **ubi**, **ybi** Sö 137 och sannolikt även i Västergötland **ubir** på den försvunna Vg 49. *Øpir* ingår även i ortnamn, däribland *Øpistorp* i Varend. (Se O. v. Friesen i *Nordisk kultur* 6, 1933, s. 221.) Det danska *Øpi* antages alternativt kunna sammanhånga med fsv. *Øpir* (Knudsen o. Kristensen sp. 1614, Hornby i *Nordisk Kultur* 7, 1947, s. 201). O. v. Friesens uppfattning (*Upplands runinskrifter*, 1913, s. 67) att **ybir** skall utläsas *Øpir* och förstås som ett nomen agentis till *øpa* »ropa», alltså ett öknamn, ungefär Gaphals, har biträttats av de flesta; annorlunda dock E. Brate (*Runverser*, 1887–1891, s. 405, *Svenska runristare*, 1925, s. 97) som uppfattar **ybir** som *Öbber* eller *Ybber*.

I den äldre litteraturen förekomma ganska fantastiska tolkningar. I J. J. Lagergrens *Fornlemningar i Småland* läses: »Enligt en gammal Sägén i orten skall denna Sten vara upprest af Rufra (eller Rufeka) till minne af sina trenne män, Sven eller Sune, Torsten och Rue (eller Ruber); hvilket ock inhämtas af en ännu bibehållen så lydande minnesvers: Här ligger Rufeka i Russnäs med sina tre Män, Den ena hette Rue, den andra hette Sven, den tredje hette Thorsten.»

Sjöborg har funnit inskriften besynnerlig: »Runristaren tyckes vara en utlänning, eller hafva något eget och besynnerligt. Man läser: *Rufra risti stin dansi aftir suni sina Sin (Svin) auk Thurstin, auk atsem (Atser) rubir at sin tjurga guda fadura*, jag tyder: Rufra reste denna sten efter sina söner Sven och Thorsten, och Atser den stormodige åt sin gode faders sköld. Rufra är ett nytt fruntimmersnamn och betyder den lurfviga af *rufinn* lurfvig. Rubir lär vara detsamma som Isländarnes *rubbungr* storlåtlig. *Tjarga* är en sköld, samma ord, som på stenen heter *tjurga*. Det var väl vanligt, att våra förfäder i ätthögarna med de dödas aska begrafvo deras vapen men att omtala dessa vapen på runstenen är ovanligt.»

I J. E. Lagergrens *Antiquarisk brevsamling* s. 212 läses i ett brev till Ennes den 15/10 1831: »Bland andra besynnerligheter uti 3. Tomen af Prof. Sjöborgs Samlingar, har jag fästet min uppmärksamhet vid hans förklaring af Runstenen vid Nömme i Björkö. Att denna förklaring är för mycket konstlad för att kunna vara sann, tyckes vara säkert, ehuru det kan vara svårt att finna det rätta. Dock, som stenen äger den sällsynta märkvärdigheten, att åtföljas af tradition, har jag med skäligt fästadt afseende på denna, sökt vägleda mig till en annan förklaring, hvilken, må hända lika långt från sanningen, som den förra, jag likväl torde få äran nämna.»

Därefter citeras samma sägner, som J. J. Lagergren anför. J. E. Lagergren finner det sannolikast, att föräldrar rest stenen efter söner och tolkar: »Rufra reste denna sten efter sina söner Sven och Thorsten och åt Sem (eller Sam): Rubir (reste den) åt sin gode faders sköld. Jag föreställer mig att sönerna varit Vikingar och att de under sina färder nyttjat den sköld, som deras fader ärft efter sin far, samt att gubben, då han nu genom sönerns olyckliga död, såg sig beröfvad det käraste han ägde på jorden, såsom ett bevis på sin faderliga kärlek — äfven i grafven ville åt dem offra det som ännu var honom heligast — hvilket han på den kära minnesvården ville hafva, antecknat för efterverlden. På detta eller något dylikt sätt tyckes man, med biträde af tradition, kunna få en någorlunda naturlig förklaring.»

Wallman har till Liljegren via Jacob Adlerbeth lämnat uppgifter om Nömmestenen, vilka återges i *Runlära* s. 86 och vilka överensstämmer med de av J. J. Lagergren meddelade, däribland sägner om de båda kämpande bröderna.

»Rue Rui
i Russnäs
Sätter opp Stenar
för Sönerna sina.

... Russnäs (Ruvesnäs, Rufsnäs) ligger i Höreda socken wid gränsen åt Björkö och på ett ringa afstånd från Nömme.»

Storebro. Bäckseda sn. Nu i kyrkan.

Se Sm 112.

94. Lannaskede kyrka.

Pl. 70.

Litteratur: E. Lönnberg: Skrivelse till Riksantikvarien i nov. 1937 (ATA); R. Lindstam: Om kyrkor som försvunnit och klockor som ha sjungit i Östra och Västra härad (1943), s. 177.

Äldre avbildningar: Lönnberg: fotos 1937 (NSmArk och ATA).

Denna fragmentariska gravsten med runinskrift är uppställd vid sidan av Sm 95 i Lannaskede kyrkas vapenhus. Den är med järnkrampor fästad vid dess södra vägg.

Den ²¹/₁₀ 1937 upptäckte landsantikvarien E. Lönnberg en del av hällen liggande i sydvästra delen av kyrkans yttermur. Genom Riksantikvarieämbetets försorg blev fragmentet år 1937 i samband med pågående kyrkorestaurering uttaget ur muren. Härvid brast stenen, varvid en runa (nr 20) spolierades. Vid framtagningen fann man andra runristade stycken av samma häll. Bitarna, som alla hade passning, ha sammanfogats.

Såsom av inskriften framgår har stenen varit en liggande gravhäll. Den bevarade delen är 107 cm lång, 77 cm bred. Runorna äro 5,5–9,5 cm höga.

Inskrift (med komplettering efter Lönnbergs foto inom [ ]):

kinfastr . . . et : lekia . . . totu[r] · sina
 1   5   10   15   20

Ginnfastr (l)ét leggja . . . dóttur sína.

Ginnfast lät lägga . . . sin dotter.

Till läsningen: Av runan 8, som av sammanhanget att döma bör ha varit **r**, finns endast nedersta delen av hst kvar. **l** i **let** har fullständigt förstörts. Runan 20 **r**, som är fullt synlig på Lönnbergs foto, finns ej längre kvar så när som på högra övre delen av bistaven. Nedersta delen av 24 **a** är borta, den övre är delvis dold av en järnhake.

1–8 **kinfastr** är mansnamnet *Ginnfastr*, ej belagt tidigare, med den vanliga efterleden *-fastr*, som ingår i *Arnfastr*, *Hólmfastr*, *Sigfastr* m.fl. namn. Förleden *Ginn-* är känd genom kvinnonamnet *Ginnlaug* U 375 jämte några andra belägg.

Denna runsten hör till den äldre gruppen bland liggande hällar, som sammanhänga med kistorna av Eskilstunatyp. Inskriften har sannolikt tillkommit under tiden 1050–1100.

95. Lannaskede kyrka.

Pl. 68, 69.

Litteratur: Vetlandaposten den ⁸/₇ 1938; L. E. Bergström i Fornvännen 1945 s. 23.

Äldre avbildningar: E. Lönnberg: teckning 1938 (NSmArk); Bergström: teckning efter avklappning i a a s. 25, fotos (ATA).

Vid den restaurering av Lannaskede kyrka, som avslutades 1938, påträffades delar av en kista med runinskrift och dekor. Angående fyndomständigheterna läses hos Bergström: »För att blotta den förnämliga

svit av romanska målningar, som bevarats i koret till Lannaskede kyrka i Småland, borttogs vid restaureringen 1935–36 en del lagningar och senare igenfyllningar i absidens vägg och fönster. Under arbetet härmed upptäcktes två större korsprydda hållar av mörkgrå skiffer, den ena inmurad som vägg i en nisch, den andra som fönsterbänk i en igensatt ljusglugg på södra sidan. När senare även korgolvet bröts upp, blottades framför altarplatsen en lång håll av samma bergart med rik slingornamentik och runinskrift på den skadade och nötta ytan.» De olika delarna ha sammanställts och placerats på fundament i vapenhuset utmed den södra väggen.

Av kistan återstå alltså lockhällen och en gavelhäll, som är skadad i övre delen, samt den spetsiga toppen av den andra gavelhällen. Denna har vid restaureringen kompletterats med en nederdel. Sidohällar ha trots ivrigt sökande ej påträffats. Lockhällen, på vilken inskriften är ristad, är mycket skadad. Den är dels sliten, dels spräckt tvärs över på två ställen, varigenom den har delats i tre ungefär lika stora stycken, och är dessutom sargad i kanterna, särskilt vid ändarna. Av inskriften har mycket gått förlorat.

I sitt nuvarande skick är lockhällen, vilken ursprungligen har varit rektangulär, 162 cm lång, 66 cm bred. De bäst bevarade runorna äro 9 cm höga. Fotgavelhällen är 114 cm hög, 70 cm bred. Toppstycket av huvudgavelhällen är 87 × 67 cm, lodrätt resp. vågrätt mått.

Runorna äro anbragta längs med lockhällens ytterkant och begränsas inåt av en marglinje. Det inre av hällens yta uppfylles av en rikt utvecklad djurornamentik, uppbyggd av två djur, som i vindlande öglor av smalare och bredare band sno sig om varandra. Gavelhällarna ha varit ornerade på båda sidorna. Det centrala i deras dekoration utgöres av likarmade kors, mellan vilkas armar spiralornament ha inhuggits. På utsidan av den i sin nedre del bevarade gavelhällen synas under korset slingornament av samma typ som på lockhällen.

Inskrift:

u . . . uk . . . þēr · letu leka · ufiṛ . . . - - o - o - - ans . . . þe e - - . . . ok
 1   5   10   15   20   25   30

... ok ... þeir létu leggja yfir ... hans ...

... och ... de läto lägga (stenen) över ... hans ...

Till läsningen: Inskriften, vars förra del är ristad utmed hällens norra långsida, börjar vid västra gaveln med **1 u**. Efter denna runa kan man iakttaga trådsmla fåror, som likna ett **l** med en »huvudstav», som ej går ända ned till marglinjen. Dessa streck skilja sig på ett bestämt sätt från de säkert huggna fåror. Liknande smala, raka fåror finnas på andra håll i stenens yta. De två vertikala stavfragmenten närmast före **3 k** äro sannolikt rester av ett **u**. Mellan **3 k** och **4 þ** är stenen hårt skadad och all inskrift utplånad. Runan **5** är ett **r** med en punkt på hst. Den är säkert avsiktlig, runan alltså en binderuna **er**. Då binderunor för övrigt saknas, är det sannolikt, att den är en senare korrigerering för det uteglömda **e** mellan **þ** och **r**. Av runan **6** saknas övre delen, av runan **7** finnes det nedersta stycket kvar. Tillsammans med **8–9 tu** vilka stå på ett parti, där den ursprungliga ytan var avskalad, när ristningen utfördes, ha dessa runor bildat ordet **letu**. Av **tu** är nedre delen borta. **12 k** är ej punkterad. I spetsig vinkel mot basen av **16 i** synes ett streck, som är bst till det **r** man väntar efter **ufi**. Resten av inskriften står på hällens södra långsida. Runorna **18** och **19** äro fragment av vertikala stavar, som ej kunna närmare bestämmas. Mellan dessa syns en trådsmla vertikal fåra av samma typ som den **l**-liknande efter **1 u**. Den är ej huggen. Mellan runorna **21** och **22** synas ett par korta, smala, vertikala streck, bildande ett slags kolon. De äro antagligen naturliga fåror, ej skiljetecken. Alla andra sådana bestå av en punkt. Efter runan **26** synas smala fåror, som likna ett **h**. De kunna vara huggna, men jag är mest benägen att uppfatta dem som naturliga. Lönnberg har också före runan **27** ritat en båge liknande en **þ**-bistav, som jag ej har noterat. Runan **27**, vars övre del saknas, uppfattas naturligast som **þ**, ej **k**, då bistaven, vars nedre del är bevarad, sitter ganska lågt. Runan **28** är en punkterad hst; utgående från denna synas två snedställda fåror, liknande **m**-bistavar (ej imålade), vilka kunna vara huggna,

hela ordet alltså möjligen **pem**. Efter 29 **e** två vertikala stavar och en punkt samt efter denna vid övre randen en kort, rak stav, som sannolikt är naturlig. Runan 32, som delvis är skadad, är ett **o**.

Lannaskedemonumentet är en kista av Eskilstunatyp, som genom form och dekor visar sin samhörighet med missionstiden. Run- och språkformer bestyrka detta intryck.

96. Brobyholm (Lillemark). Lannaskede sn.

Pl. 70, 71.

Litteratur: B 1025, L 1235. Ransakningarna 1690; J. Peringskiöld: Monumenta 8 bl. 21; J. Forsander: Anteckningar rörande Småland (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 4; B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB); Jönköpings läns hushållningssällskaps handlingar 1824 h. 12 s. 72, karta vid s. 27; J. G. Liljegren: Runlära (1832) s. 131; J. H. Wallman i Liljegrens Samlingar MSC^t Runir (ATA); P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 265; C. F. Nordenskiöld: Jönköpings läns minnesmärken (ATA) 13 Östra härad, upptecknade år 1883, s. 25, tr. i NSmMedd 5 (1919) s. 6, 15 Westra härad, upptecknade år 1885, s. 5, tr. i NSmMedd 6 (1922) s. 6; Carl Johansson i Solkaryd: Brev till A. Friberg den 1/11 1888 (NSmArk); A. Friberg: Undersökningsprotokoll den 2/8 1906 (NSmArk); O. v. Friesen i Nordisk Kultur 6 (1933) s. 180, anteckningar (NSmArk), jfr NSmMedd 6 (1922) s. 7 noten; R. Kinander i NSmMedd 20–21 (1947) s. 60.

Äldre avbildningar: U. Christofferson: träsnitt i Peringskiölds Monumenta och B 1025; Wallman: teckning i Liljegrens Fullständig Bautil (ATA) 4 och i ATA; M. Hesslén: teckning i F m 61; Nordenskiöld: teckning 1885 i Jönköpings läns minnesmärken 15 s. 6; E. Ihrfors: teckning i Smolandia sacra (ATA) 2 s. 346; Friberg: fotos (NSmArk); O. Zachrisson: foto (ATA); v. Friesen: foto 1913 (NSmArk och i Nordisk Kultur 6 s. 181); O. Eliasson: foto 1932 (ATA).

Stenen står på ägora till gården Lillemark, numera helt införlivad med Brobyholm, ca 700 m V om manbyggnaden och 35 m V om en bäck. Denna rinner här genom en mosse, som tidigare varit svårframkomlig kärrmark.

Enligt äldre källor, *Bautil*, Ennes, Liljegren, Nordenskiöld m.fl., ligger platsen i Skepperstads socken. Ännu 1888 fick Friberg från Carl Johansson i Solkaryd den uppgiften, att den hörde hemma på Skepperstads Nedregårds ägor. Den står emellertid på Lannaskedesidan av gärdesgården, som jag antecknade vid min

undersökning, och pastorsämbetet i Lannaskede har också på min förfrågan bekräftat, att stenen står i denna socken.

Valet av plats är i många avseenden märkligt. Dels är stenen rest bredvid en väganläggning, som dess inskrift berättar om och vars mäktighet man ännu kan få ett intryck av, dels är den gränssten mellan Östra och Västra härad och står på den punkt, där Lannaskede, Fröderyds och Skepperstads socknar stöta samman. Platsen kallas Tresocknaledet. Sm 101, som också tjänstgjort som skälsten i häradsgården, står ca 6 km längre mot norr.

Om sistnämnda förhållande har M. Hesslén meddelat Ennes den 11/2 1829 (*F m 61*). »I Lannaskede Protocolls Bok står, Noterad 1668 d. 1. Maji . . . : Gamle Råmärken mellan Östra och Västra Härad omkring Lannaskede Socken: Brudabeck, Pukåsa klint, Kokälla, Fällkullen, Ringskär, Klofvehall, Fagredal, Kyahall, Resestenen vid Bergs Rakafelle, Sten Skriften [Sm 96], Karingeholma, Förlikesmärket på Långelycke, Råkulla Stenen, Loskogs källa, Runstenen vid Åhult [Sm 101].» Med Sten Skriften avses alltså runstenen Sm 96, tidigare vanligen benämnd Skrivesten.

Stenen står vid ett gammalt vadställe, vilket kallas Skrivstensvad, Skrivevad, Skrievad. Den återfinns på kartan i *Jön-*

Fig. 56. Sm 96. Brobyholm (Lillemark). Lannaskede sn. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1025).

köpings läns hushållningssällskaps handlingar h. 12 (1824) betecknad med C. Man ser vägen, som går över en bäck, vilken rinner längs med gränsen mot Skepperstad. Det är Skrivstensvad.

Den vägbyggnad, som anlagts här i sankmarkerna och vilken nämnes i inskriften, har varit välbehövlig för trafiken mellan Skepperstad, Hjärtlanda, Hultsjö och andra socknar å ena sidan och Lannaskede, Vetlanda, Myresjö å den andra, dvs. mellan huvudorter i Njudungs båda härad.

Traditionen om dessa vägförbindelser har varit levande på Nordenskölds tid 1883. Han skriver (*Jönköpings läns minnesmärken* 13 s. 25, tryckt i *NSmMedd* 5, 1919, s. 6): »Då folk från Stockaryd, Hjertlanda, Hultsjö, Skepperstad m.fl. socknar skulle besöka den af ålder brukliga marknaden i Hvetlanda, plögade det enligt gammal tradition gående eller ridande begagna sig af de 4 stensatta vad, som från Skepperstad räknade finnas, det första vid Skrifstensvad, så benämnt efter den runsten som här på Skepperstad och Lannaskede (dvs. Broby Skatteg.) gräns är uppsatt, det andra på Broby Backgårds egor eller s.k. Aspelund, det tredje på Lilla Södra Hälla (hörande till Broby Olofsgård) och det fjerde öfver en nu uttorkad och igenvallad bäck på Broby gästgifvaregårds mark. Efter de stigar, som vid samma resor begagnades, äro ännu djupa spår synliga.»

Vägbanken över sankmarkerna här är ett av de många exemplen på den förbättring av kommunikationsväsendet, som inleddes under missionstiden. Väganläggningen kan ännu iakttagas. Stenen står 1 m SV om vägen på en upphöjning i terrängen, det enda ställe där det var torr mark, när vägen anlades. Om runstensbron meddelar Liljegren (*Runlära* 1832 s. 131) efter Wallman: »Efter bron synes ännu den 12 fot breda stenläggningen, hwilkens betydliga bredd på en väg genom berg, skogar och moras, der man nu med besvär måste framtränga, gifwer ett förmånligt begrepp om forntidens vägar.» Forsander har antecknat, också med Wallman som källa: »der äro också lemmingar efter en betydlig broläggning öfver en stor mosse omkring 80 af lång och 6 alnar bred, hvilken otvivelaktigt är samma bro, som Thorsten gjort för sin broder Gunnars själ.»

Stenen har inskrift på två sidor. De ristade sidorna (A och B) vetta mot SV resp. NÖ. Den är 134 cm hög, 116 cm bred vid basen på den nordöstra sidan, 112 cm på den sydvästra. Runorna äro 10–16 cm höga. Inskrift (med kompletteringar efter B 1025 inom [ ]):

A **purstin : rist · stin þnia : aftr : kuþa : sun · sini**
 1 5 10 15 20 25 30

B **þurstin : karþi : buu [ef]tir · kunuar : buþur : sila : ak hftr : asboþ : kunu : sila :**
 35 40 45 50 55 60 65 70 75 80 85

Þorsteinn reisti stein þenna eptir Guða, sun sinn. Þorsteinn gerði brú eptir Gunnvar, bróður sinn, ok eptir *Ásbóð, konu sína.

Torsten reste denna sten efter Gude, sin son. Torsten gjorde bron efter Gunnvar, sin broder, och efter Ásbod, sin hustru.

Till läsningen: Inskriften innehåller många ristningsfel: 8–11 **rist** står i stället för **risti**, 16–19 **þnia** för **þina**, 20–23 **aftr** för **aftir**, 31–34 **sini** för **sin**, 47–49 **buu** eller möjligen **buþ** för **bru**, 61–65 **buþur** för **brupur**, 66–69 **sila** för **sin**, 70–71 **ak** för **uk**, 72–75 **hftr** för **aftir**, 85–88 **sila** för **sina**. Genom dessa oregelbundenheter påminner inskriften om de närbelägna Sm 92 och Sm 93. Några av dessa avvikelser från normal stavning återfinnas mer eller mindre talrikt i andra inskrifter, såsom **aftr** utan **i** mellan **t** och **r**, **hftr** med **h** i stället för **a**, **ak** i stället för **uk** (se s. 19 not 3, s. 132, s. 50). Alla **s** på sydvästra sidan ha rättvänd form, på nordöstra sidan omvänd.

Av de föregående undersökarna ha Christofferson, Hesslén och Ihrfors förbisett inskriften på den sydvästra sidan och den sistnämnde undersökaren dessutom de två första orden på den andra. Wallman har förbättrat 8–11 **rist** till **risti**. Från runan 16 **þ** t. o. m. 24 **k** förekommer en del skador i texten, dock ej svårare än att runorna kunna fastställas. Övre delen av hst samt en liten del av bst till 16 **þ** fattas, och på liknande sätt äro de följande runorna skadade. Runorna 16–19 **þnia** ha av Wallman lästs **þnlr**.

Runorna 20–23 har jag läst **aftr** och antecknat angående bistavarna till 22 **t**, att de delvis äro synliga. v. Friesen läser runan som **i**, menande att **t** är uteglömt, **af<t>ir** (se *Nordisk Kultur* 6, 1933, s. 180). Nordensköld, som läser hela ordet **iftr**, har endast sett den högra bst till 22 **t**, alla andra undersökare båda. Runorna 31–34 **sini** har förbisetts av Wallman och lästs **sin** av Nordensköld. Efter 42–46 **karpi** har ristaren haft för avsikt att hugga **bru**, men runan 48 är otvivelaktigt **u**, och det som finns kvar av 49 liknar också mest ett **u**. Läsningen **buu** är den sannolikaste, men då toppen av runan 49 fattas, är det tänkbart, att den har varit **r** med en inbuktning mycket högt upp på bst. I *Bautil* är ordet **bur**, där tecknaren dock korrigerat ristningen med en kraftig inbuktning långt ned på bst. På samma sätt har han förfarit med 62 **u**. Wallman och Nordensköld läsa **bru**, v. Friesen **bur**. Av runorna 50–51, som i *Bautil* äro **ef**, är större delarna avslagna, endast nedersta styckena av huvudstavarna kvar. Runorna 61–65 **bupur** läsas av Christofferson, Wallman och v. Friesen **brpur**. På v. Friesens foto (*Nordisk Kultur* 6, 1933, s. 181) är runan 62 emellertid **u**. 72 **h** har av Christofferson och Wallman förbättrats till **a**. 76–80 **asboþ** har av Christofferson uppfattats som **asbiap**.

1–7 och 35–41 *Dorsteinn* hör till de vanligaste namnen över hela Norden. — 24–27 **kuþa** är ack. av *Gudi*, en kortform av namn med *Guð-* som förled. *Gudi* föreligger i Vg 187 samt troligen på Sm 144 och U 579, dessutom känt genom medeltida belägg från Östergötland. Ett latiniserat *Gudho* förekommer i DS 3818, 3819 (år 1344) från Småland. Även i Danmark och på vn. område finns detta namn. Det ingår även i ortnamn. — 55–60 **kunuar** är ack. av det rsv. mansnamnet *Gunnvarr*, som är mycket sparsamt företrätt. Det förekommer på de gotländska L 1590 och 1591 från Stenkumla. Det motsvarande kvinnonamnet, som senare förekommer i formen *Gunnur*, vn. *Gunnvor*, är belagt genom **kunuar** U 131 och Vg 152. Huruvida **kynuar** Sö 257 är mans- eller kvinnonamnet kan ej avgöras. v. Friesen (aa s. 180) anser **kunuar** på Brobyholmsstenen vara felristning för *Gunnar*. — 76–80 **asboþ** är ack. av kvinnonamnet *Asboð*, som endast är känt från denna runsten och den jylländska DR 134 Ravnkilde I, vilken är rest över **osbuþ trunik** »drottning Asboð» och i fråga om runformer och stavning visar svenska drag.

Nordensköld (ovan anförda hs 15 s. 7, tryckt i *NSmMedd* 6, 1922, s. 7) har upptecknat en del skrock, som står i samband med denna sten: »Det berättas, att man här vid stenen vid hvarje årsskifte får se syner, folksamlingar osv. När vägen förbi Hultagård dels omlades, dels förbättrades togo en del arbetare, efter slutadt dagsverke, sin väg förbi denna runsten och under framtagandet af bränvinsflaskan ropade den ena: 'stigen upp I som liggen här, så skolen I få en tår med.' Derpå samlade sig en stor hop 'tomtegubbar' ikring honom och följde honom, utan att låta honom någon qväll vara i fred, hvarföre han en qväll fick gå tillbaka till stenen och bedja om förlåtelse. Sålunda berätta de gamla i trakten.»

97. Myresjö gamla kyrka.

Pl. 72.

Litteratur: C. F. Nordensköld: Jönköpings läns minnesmärken (ATA) 13 Östra härad, upptecknade år 1883, s. 17, tr. i *NSmMedd* 3 (1914) s. 66; A. Friberg: Undersökningsprotokoll 1906 (NSmArk); N. Gillgren: Fornminnesinventering 1936 (ATA).

Äldre avbildningar: Nordensköld: teckning 1883 i o.a. hs; Friberg: fotos den 11/7 1906 (NSmArk); O. v. Friesen: foto den 3/7 1913 (NSmArk); Gillgren: fotos 1937 (ATA).

Till höger om portalen på södra sidan av Myresjö gamla kyrka sitter en runsten inmurad. Nordensköld, som lämnat de tidigaste underrättelserna om denna sten, skriver (1883): »Den ursprungliga å sydvästra sidan befintliga hufvudingången har för ganska lång tid tillbaka varit igenmurad och hade till portalens ena stolpe en runsten blifvit apterad.» Nordensköld säger sig »för flera år tillbaka» ha upptäckt stenen, sedan en del rapping fallit bort.

Runstenens översta del saknas och därmed ett stycke av inskriften. För att få stenen att passa bättre på dess plats i kyrkmuren har man huggit av den längs med kanterna, så att inga runor äro bevarade till sin fulla höjd. Stenen är 138 cm hög, 21 cm bred vid basen. Runornas största höjd är 10 cm.

Inskrift:

--- n - r · satī · stin þa . . . apur · sin
 1   5   10   15   20

... setti stein þe(nna ... f)öður sinn.

... satte denna sten ... sin fader.

Till läsningen: Enligt Nordensköld var, om man får tro hans teckning, mycket mera bevarat av runorna 1883, än vad det är i våra dagar. Nordensköld visar sig emellertid vid ett annat tillfälle ha rekonstruerat ganska kraftigt i sina teckningar, och hans avvikelser från läsningen ovan anföras därför med en viss reservation.

Det första ordet inledes med tre vertikala stavar, som ej kunna närmare bestämmas. Den första av dem kan höra till inramningen. Nordensköld, som anser, att här stått *Vinir*, uppfattar de två första strecken som **u**. Runan 4 är **n**. Till runan 5 synes ej någon bistav. Ordet 7–10 har varit **sati**, av vilka **sa** kunna bestämmas med ledning av det som finns kvar. Den vertikala delen av 7 **s** är tydlig, snedstreck till höger svagare men nog hugget. Friberg har endast ritat en lodrät stav och antecknat: »Om **s**, så är öfre partiet borta.» Ingen har sett några bistavar till runan 9, som av sammanhanget att döma är **t**, utom Nordensköld. Av det följande ordet 11–14, som troligen är **stin**, synas tre lodräta stavar och ett **n**. Nordensköld har läst 11–12 **st** och angivit som synligt även den snedställda delen av runan 11 och bistavarna till runan 12. Av 15 **þ** är mellanpartiet med bistavens nedre del bevarat. Friberg har ej sett något av bst. Efter 16 **a** ha Nordensköld och v. Friesen sett ytterligare en hst utan någon bst. En lätt försänkning i stenens yta märkes, men det finns ingen säkerhet för att den är huggen. Ej heller Friberg har sett något efter 16 **a** i denna rad. Det första synliga i den andra raden är en vertikal stav, nr 17. v. Friesen har före denna antytt en bit av en **f**-bst. Den gör emellertid icke intryck av att vara huggen. v. Friesen har till runan 17 svagt markerat en **a**-bst. Friberg har ej sett någon bst till 18 **þ**. De återstående strecken i samma ord äro nedre delarna av **ur**. I det följande ordet, som sannolikt varit **sin**, kan läsningen av 23 **n** säkert fastställas. Runorna 21–22 äro två vertikala stavar. v. Friesen har, liksom Nordensköld, sett snedstreck till 21 **s**. Friberg har ej detta med. Efter 23 **n** kan intet urskiljas. Friberg har antytt några streck.

98. Myresjö gamla kyrka.

Pl. 72.

Litteratur: P. Vistrand: Anteckning 1881 (ATA); C. F. Nordensköld: Jönköpings läns minnesmärken (ATA) 13 Östra härad, upptecknade år 1883, s. 18, tr. i NSmMedd 3 (1914) s. 67; A. Friberg: Undersökningsprotokoll 1906 och 1913 (NSmArk); R. Lindstam: Om kyrkor som försvunnit och klockor som ha sjungit i Östra och Västra härad (1943) s. 170; N. Gillgren: Formminnesinventering 1936 (ATA); J. Fredriksson: Svenska personnamnsstudier (1961) s. 124.

Äldre avbildningar: Vistrand: teckning 1881 (ATA); Nordensköld: teckning i o.a. hs s. 18; Friberg: foto (NSmArk); O. v. Friesen: foto 1913 (NSmArk); Gillgren: foto 1936 (ATA).

Den fragmentariska runstenen står nu utanför kyrkan lutad mot korabsiden.

Äldre uppgifter om stenen än de, som lämnas av Vistrand 1881 och Nordensköld 1883, finnas ej. Den förstnämnde skriver: »I korets södra utsprång låg som plansten en runsten med en nött inskrift.» Nordensköld har antecknat: »Ett 7,3 dm. långt och 5,9 dm. bredt fragment af en annan runsten har, så långt den äldste person i socknen kan minnas, legat såsom tröskelsten vid lilla ingången nära koret.» Den ¹¹/₇ 1906 flyttades stenen intill altaret enligt vad Friberg meddelat.

Stenen är 59 cm hög, 73 cm bred. Runorna äro 10–12 cm höga.

Inskrift:

... **seti** : **stin** : **þansi** : **eftir** : **tuta** : **su** : - ... **brupur** : **kaus** :

1   5   10   15   20   25   30   35

... *setti stein þenna eftir Tóta* (el. *Dóta*), *sun* ..., *bróður Gauts*.

... satte denna sten efter Tote (el. Dote), ... son, Göts broder.

Till läsningen: Av 1 **s** synes högra hälften. Vistrand har ej sett något av denna runa; på Nordenskölds teckning är den framställd som en **r**-bst. Han läser hela ordet som **riti**. 19 **t** har Vistrand läst som **i**. Runan 21 läser Nordensköld **I**. Efter 22 **a** har Vistrand ej sett något på högra sidan. Bst i 24 **u** är delvis bortvittrad. Det **n** man väntar efter 24 **u** kan ej upptäckas; det finns ej heller plats för det. Efter **:** synes ett stavfragment vid nedre marglinjen. I skiljetecknet efter 24 **u** har Friberg sett en punkt mellan de båda andra och fattat dessa tre punkter som en fragmentarisk hst till ett **u**, vars bst utgöres av den lilla staven vid nedre marglinjen. Av 26 **b** är endast bst kvar. På 27 **r** är bistavens övre båge delvis förstörd genom vittring.

Angående 1–4 **seti** se Sm 48. Runorna 19–22 **tuta** återge ack. av fsv. *Toti* eller *Doti*. *Toti* är liksom *Tosti* en kortform till *Porsteinn* men mycket mera sällsynt. Det synes ej vara belagt som simplex i Sverige men ingår i ortnamn. I Långasjö sn i Småland finns ett Totamåla vars första led är *Toti* (se N. Ódeen: *Studier i Smålands bebyggelsehistoria*, 1927, s. 273). Även i Virserums sn finns ett Totemåla, äldre *Totamåla*. Samma personnamn utgör förleden i Totebo, Ullasjö sn, Västergötland, *Totobo* 1568, 1584, *Totte*- 1572, 1689 (*Sveriges ortnamn*, *Älvsb.* 7: 2, 1918, s. 228). Det är känt genom några exempel från Danmark och har även lånats till England, där det är belagt före 1066 (E. Björkman: *Nordische Personennamen in England*, 1910, s. 145, O. v. Feilitzen: *The Pre-Conquest Personal names of Domesdaybook*, 1937, s. 387). Ej heller *Doti* är tidigare belagt annat än som förled i ortnamn. Det anses ingå i Dotorp, Falköpings sn, skrivet *Dotatorp* i slutet av 1400-talet (I. Lundahl: *Falbygdens by- och gårdnamn*, 1927, s. 48). Bynamnet Dotorp i Torsby sn, Inlands hd, *Dottoþorpe* 1388 *Duttetorp* 1544, förklaras på samma sätt (*Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län* 5, 1939, s. 67). I gårdnamnet Dotorp i Brålanda sn på Dal är enl. *Sveriges ortnamn*, *Älvsb.* 16 (1910) s. 28 förleden »urspr. gen. av det fsv. kvinnonamnet *Dota* eller möjligen ett däremot svarande mansnamn *Dote*». Att man tvekat inför *Dote* beror på att detta namn ej är belagt. *Doti* ingår även i Dotebygd, Traryds sn, Sunnerbo hd, *Dodabygd* 1538 (D. Palm i *Namn och Bygd* 1927 s. 137) och i det i Småland eller Östergötland belägna *Dotabodha* SRP 2304 (år 1387). — 32–35 **kaus** är gen. av *Gautr*. Av det osammansatta *Gautr* finnas sammanlagt 8 säkra belägg i svenska runinskrifter. Se Sm 5.

99. Nederby. Myresjö sn.

Pl. 73.

Litteratur: B 1024, L 1231. Ransakningarna 1690; J. Peringskiöld: *Monumenta* 8 bl. 21; B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB); J. J. Lagergren: *Rättelser och tillägg* (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 2 s. 132; J. G. Liljegren: *Fullständig Bautil* (ATA) 7, *Runlära* (1832) s. 130; N. H. Sjöborg: *Samlingar för Nordens fornälskare* 3 (1830) s. 129; P. Wieselgren: *Ny Smålands beskrifning* 3 (1846) s. 189; J. A. Sjöqvist: *Beskrifning öfver några runstenar* 1865 i R 558 (hs i UUB); C. F. Nordensköld: *Jönköpings läns minnesmärken* (ATA) 13 Östra härad, upptecknade år 1883, s. 21, tr. i *NSmMedd* 3 (1914) s. 68 och 5 (1919) s. 8; R. Gyllencreutz: *Brev till Nordiska museet* den 17/1 och 25/4 1897 (avskr. i ATA); *Eksjötidningen* den 26/9 1902; A. Friberg: *Meddelande till Riksantikvarien* den 19/7 1913 (ATA), anteckningar (NSmArk), i *NSmMedd* 3 (1914) s. 68 not, s. 98 och 5 (1919) s. 8 not; N. Gillgren: *Fornminnesinventering* 1936 (ATA); R. Kinander i *NSmMedd* 20–21 (1947) s. 64.

Äldre avbildningar: U. Christofferson: träsnitt i Peringskiölds *Monumenta* och B 1024; Liljegren: teckning i *Fullständig Bautil* (ATA) 7; P. Vistrand: teckning (ATA); Friberg: foto den 17/7 1918 (NSmArk); O. v. Friesen: foto 1917 (NSmArk); A. Steijertz: foto (ATA); Gillgren: foto 1937 (ATA).

På vardera sidan om Kroppån, en av Emåns bifloder, som bildar gräns mellan Myresjö och Nävelsjö socknar, står en runsten, Sm 99 i Nederby, Myresjö sn, och Sm 100 i Glömsjö, Nävelsjö sn. I äldre litteratur föras ofta båda stenarna till Nävelsjö. Nederbysten står ca 3 m NV om landsvägen från Nederby till Glömsjö

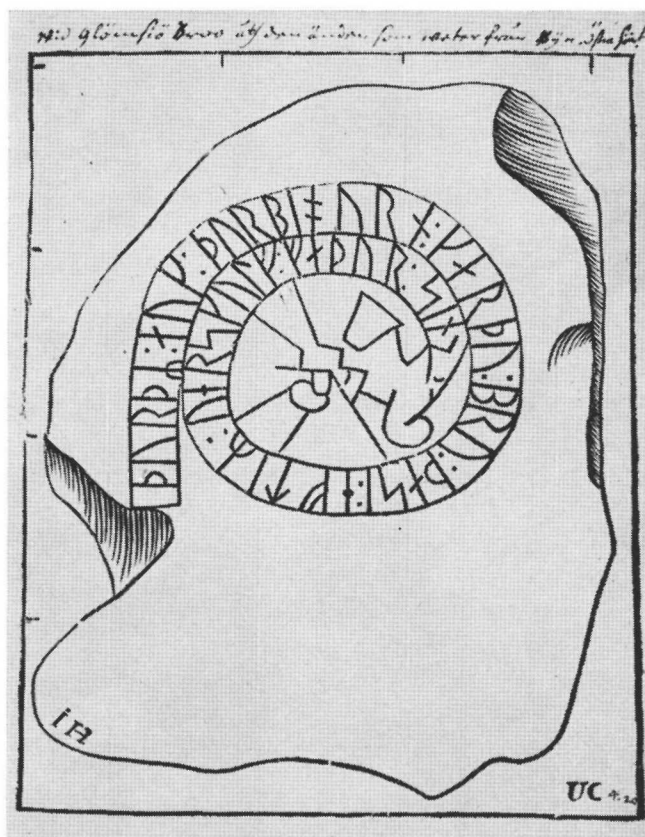

Fig. 57. Sm 99. Nederby. Myresjö sn. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1024).

och ca 100 m N om Kroppån med inskriften mot SÖ. Båda stenarnas inskrifter handla om byggandet av en »bro». Trakten, där de stå, har också i forna tider varit av sådan beskaffenhet, att dylika företag ha varit mycket tacknämliga. År 1868 företogs en sjösänkning. Jämför man lantmäterikartan från 1795 (1796 för Glömsjö) med den nutida generalstabskartan, finner man, hur genomgripande fördelningen mellan vatten och land har ändrat sig. Under vikingatiden stod vattnet givetvis ännu högre.

Stenarna omnämnas redan i *Ransakningarna* 1690: »Uthi Näfwelsjö församling finnes allenast twenne Runsteenar, på wägen wid Kroppebroo, hvilken Elf ligger strax wid glömsjö by den ene på den ena sijdan wid Elfwen, och den andre på den andre sijdan, des bookstäfwer endels försletne.» I Peringskiölds *Monumenta* 8 säges Sm 99 stå »Widh Glömsjö Broo äth den änden som weter från Byn.»

I *Fullständig Bautil* 7 har Liljegren antecknat: »I Näfwelsjö, vid Glömsjö(!) eller Kålbrored, ligga 2 Runstenar, en på hvardera sidan om åen. af hvilka No 1 1024 här nedanför tecknad [Sm 99] finnes i Bautil, men No 2 [Sm 100] icke. Bro öfver åen finns intet nu, blott en lång sten-refvel på västra sidan; i linea med hvilken stenen No 2 ligger, så nära åen, i lågländt jord, at då flod är, stiger vattnet mer än en aln öfver honom, at han då är aldeles oläslig och knapt synlig. Åen, som är flere alnar djup, är och försedd med ansenligt mycken sten på bottnen, som eljest består af dy. På östra sidan är ock en stensättning, några stenkast öfver maden, tills torrmark börjar, der stenen N° 1 eller N° 1024 i Bautil, ligger.» Det är Sm 99. Bredvid teckningen av denna har Liljegren ytterligare antecknat: »Denne Sten är 4 alnar lång 2½ d^o bred. Nedsjunknen i jorden jäms med ytan, synes ej huru tjock han är. Vid urholkningarne är stenen aldeles afbruten. 5 a 6 stycken, täml. små, äro lösa, halfve runorne uti **iftir** finnas på dem.»

I sin *Runlära* (1832) s. 130 skriver Liljegren: »Twärt öfwer en widsträckt kärräng, som synes fordom

varit en fortsättning af Näfwelsjön i Niudingen, stå ännu i en dubbel rad fasta ekpålar, som på några ställen omwexla med en forntida broläggning af stenar. På 2:ne ställen i grannskapet af Glömminge(!) är den sankna ången genomskuren af djupa wattendrag; öfwer det westliga ligger en spång, men ej öfwer det östra, der den gamla bron nu är upprifwen och båtfart öppnad. Wid detta sednare äro på hwar sin sida de 2:ne förut ... anförde Runstenarne belägne. Den gamla nu obrukbara bron äger en sträckning af flere hundra famnar och har fordom mellan Näfwelsjön och Myresjö socknar erbjudit en kort och beqwäm farwäg af högst $\frac{1}{2}$ mil i stället för den omwäg af 3 mils längd, hwilken man för stora mellanliggande mossar och sjöar nu mera måste färdas. Det är således icke underligt att ett företag af så allmän gagnelighet och omfattning blifwit åt minnet förwaradt.» P. Wieselgren återger i *Ny Smålands Beskrifning* 3 (1846) s. 189 samma relation om den intressanta anläggningen.

År 1829 meddelade M. Hesslén Ennes om Sm 99: »I Näfwelsjö Socken [bör vara Myresjö] vid Glömsjö vad (: der numera ingen bro finnes) ligger denna sten, på östra sidan om Åen, på 2:ne ställen afslagen.»

År 1868 torrlades sankmarken mellan de båda runstenarna, varefter den märkliga väganläggning, vars minne de hugfästa, ej längre framträder mot sin ursprungliga bakgrund. Då var Sm 99, som länge legat sönderslagen och delvis nedsjunknen i marken, fullständigt försvunnen ur människors åsyn genom en ombyggnad av vägen 1851. Nordensköld sökte den följaktligen förgäves 1883, men folket i trakten kände till, att den var nedlagd i vägen, och man anförde för Nordensköld följande vers om stenen:

»Vänd mig, vänd mig rundt omkring,
får du se en underlig ting.
Du var en narr, som på mig såg:
Lägg mig som förut jag låg.
Jag har narrat många så.»

Den $\frac{25}{4}$ 1897 lämnade doktor R. Gyllencreutz till Nordiska museet följande underrättelser om stenen: »En äldre man i Glömsjö säger sig varit närvarande, då den nya vägen lades och utpekade på några famnar när, hwarest stenen skall ligga i vägfyllningen. Han uppgaf: att sten från fordom varit kullfallen och ofta använts som plats för aprileldar o.d. hvarigenom den är utan några runor samt troligen sprucken. Den rubades ej ur sitt gamla läge vid väglaggnigen, utan vägen lades omkring 2 alnar ofvanpå stenen.»

I juli 1913 lät Friberg riva upp vägen och fann den sedan 62 år försvunna stenen. Ur hans anteckningar må anföras: »Träbron öfver Kroppån mellan Glömsjö och Nederby byar fortsattes åt båda sidor af af stenar utfyllda vägstycken, 3 meter breda. Nederbystenbron är 76,7 meter lång och Glömsjödelen 39 m. Ovisst är om de vägbyggare, som nämnas på runstenarna Lilj 1231 och 1232 lagt så långa vägstycken, ty 1851 förbättrades de och gjordes bredare, hvarjämte körbro anlades. Vid detta tillfälle tudelades Lilj 1231¹ och togs till vägfyllning längst bortåt Nederbysidan, där runstenen i juli månad 1913 framgräfdes af mig och åter uppsattes vid en förhöjning af marken några meter norr om vägen midt för fyndstället. Redan före återfinnandet yttrade jag med tanke på denna markens beskaffenhet samt sjö- och åsänkningen 1868 den förmodan att runstenen borde ha från början stått på denna höjd. Mitt antagande styrkes däraf, att stenen nu låg i byvägen midt för denna kulle, och en så stor sten, äfven tudelad, icke fördes längre än nödigt var.» Sedan den lagats och rests, försågs den med en mur av cement för att den skulle vara fredad mot ytterligare åverkan.

Stenen är 157 cm hög, 195 cm bred. Runorna äro 12–16 cm höga. Slingan är upplagd i spiral som på Sm 45.

Inskrift (med det inom [ ] supplerat efter B 1024):

: þurþr · auk · þurbiourn · karþu [b]rþu [þas]i [ef]tir : uerskulf · faþur · sin
1   5   10   15   20   25   30   35   40   45   50

Dórðr ok Þorbiörn gerðu brú þessa eptir *Verskulf, föður sinn.

Tord och Torbjörn gjorde denna bro efter Verskulf, sin fader.

¹ Den var spräckt i flera delar, redan då Liljegren gjorde sin undersökning. Se ovan s. 229.

Till läsningen: Efter 5 **r** synes en grop ganska långt ned, som är tydlig och sannolikt huggen. Dess eventuella motsvarighet upptill är ej lika säker. Detsamma gäller skiljetecknet efter 17 **n**, där Friberg sett två punkter, v. Friesen ingen. Genom den åverkan, för vilken stenen varit utsatt, äro några runor i inskriftens nedre parti skadade eller alldeles försvunna. Av 22 **u** fattas övre delen av bst, av 23 **b** finnas numera inga spår. 24–25 **ru** voro bättre bevarade, när Friberg fann stenen, än de äro nu; en liten bit av stenen, på vilken övre delen av dessa runor befunnit sig, har gått förlorad mellan framgrävandet och lagningen. Av 24 **r** finns nu endast nedre hälften kvar, av 25 **u** huvudstavens nedersta del. Runorna 26–28 äro helt försvunna; Friberg har sett nedre hälften av 28 **s**, men varken v. Friesen eller jag har kunnat finna den. Av runorna 30–31 finnas inga spår. Skiljetecknet efter 34 **r** är :. På 41 **l**, där jag endast ser hst, har Friberg även sett bst. Sprickan med cementlagningen går just där bst befinner sig.

1–5 **purpa** har den ålderdomliga stavningen med **r** efter den dentala konsonanten. *Dórðr* hör liksom 9–17 **purbiourn** *Þorbiörn* till de allmänt förekommande namnen. — 35–42 **uerskulf** är ack. av ett med *-úlfr* sammansatt namn. Förleden **uersk** kan vara samma ord som det rsv. adjektivet *vir(ð)sker* »värendsk», som är belagt i dat. sg. **uirskum** på Sm 1. Namnet på den genom många dokument kände häradshövdingen i Västra härad Peter Virske stavas *Peter Werdzka* SRP 717 (år 1366), SRP 1398 (år 1379), *Värzke* SRP 718 (år 1366), *Værseke*, *Verska* SRP 983 (år 1371). En sammansättning *Virsk-Ulfr* hör emellertid ur ordbildningssynpunkt till de ovanliga. **uersk** kan vara en felristning för **uarsk** av fsv. *varsker*, som fortlever i nutida dialekter 'klok, uppmärksam, försiktig' (*Westgötalagen*, 1827, s. 514, J. E. Rietz: *Svenskt dialektlexikon*, 1867, s. 793).

100. Glömsjö. Nävelsjö sn.

Pl. 73.

Litteratur: L 1232. Ransakningarna 1689–1690; S. Rogberg och E. Ruda: Historisk beskrifning om Småland (1770) s. 744; B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB); J. H. Wallman i J. G. Liljegrens Samlingar MSC^t Runir (ATA); J. J. Lagergren: Rättelser och tillägg (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 2 s. 133; J. Forsander: Anteckningar rörande Småland (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 2; J. G. Liljegren: Fullständig Bautil (ATA) 7, Runlära (1832) s. 130; P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 189; J. A. Sjöquist: Beskrifning öfver några runstenar 1865 i R 558 (hs i UUB); C. F. Nordensköld: Jönköpings läns minnesmärken (ATA) 13 Östra härad, upptecknade år 1883, s. 29, tr. i NSmMedd 5 (1919) s. 8; R. Gyllencreutz: Brev till Nordiska museet den 17/1 1897 (avskr. i ATA); A. Friberg: Anteckningar (NSmArk); R. Kinander i NSmMedd 20–21 (1947) s. 64.

Äldre avbildningar: Wallman: teckning i Liljegrens Fullständig Bautil 4, teckning (ATA); Liljegren: teckning i Fullständig Bautil 7; Nordensköld: teckning 1883 i o.a. hs s. 29; Friberg: teckning 1883 (NSmArk), teckning efter gipsavtryck 1885 (ATA), fotos (NSmArk); E. Ihrfors: teckning i Smolandia sacra (ATA) 2 s. 343.

Stenen står utmed landsvägen 40 m V om den över Kroppån ledande Glömsjö bro, tidigare även kallad Kroppebro. Avståndet till landsvägen är 2 m.

Angående den väg- och brobyggnad, som omnämnes i denna inskrift och i Sm 99 på andra sidan bron, se Sm 99. Av Liljegrens där citerade redogörelse framgår, att Sm 100 »ligger, så nära åen, i lågländt jord, at då flod är, stiger vattnet mer än en aln öfver honom, at han då är aldeles oläslig och knapt synlig.» Den tyckes enligt Liljegren »aldrig kunnat stå, på så korrt fot». Ennes påpekar också, att den är kullfallen och ofta översvämmad. Friberg, som inlagt så stora förtjänster om de märkliga runstenarnas återupprättande, har i sina samlingar antecknat: »Stenen lär förr ha legat alldeles vid åkanten, men då bron byggdes, troligen på 1840-talet, flyttades den ett stycke uppåt. Den 25 juli 1885 reste jag den på den platsen den låg, så att den nu står på vänster sida om vägen från Glömsjö till Nederby. Några ställen af stenen äro skadade af eld, som förr vid kräftfångst uppgjordes å densamma.»

Den blev stående i nära 10 års tid efter Fribergs ingripande, såsom framgår av ett brev från R. Gyllencreutz 1897, där han omtalar, att »den i nära 3 års tid varit så godt som omkullfallen». Senare har den åter blivit upprest.

Stenen är 252 cm hög, 140 cm bred vid basen. Runorna äro 11–13 cm höga.

Inskrift:

× **pormar** × **let** × **kiara** × **bro** **pesi** × **eftir** × **sagsa** × **sun** × **sin** × **kup** × **hialbi** × **ont** **hans** × **uel** ×
 1   5   10   15   20   25   30   35   40   45   50   55

Dormarr lét gera brú þessa eptir Saxa, sun sinn. Guð hiálpi ondu hans vel.

Tormar lät göra denna bro efter Saxe, sin son. Gud hjälpe hans ande väl.

Till läsningen: Inskriften är på det hela taget tydlig. Vissa avvikelser mellan läsningarna finnas. Runorna 1–6 **pormar** läser Rogberg och Ruda liksom Liljegren **poumar**, Wallman **poukar**, Sjöquist **porkar**. 7–9 **let** är hos Liljegren **lat**, hos Friberg **lit**. 18–21 **pesi** läses av Liljegren **pasi**, av Sjöquist **pasa**. 22–26 **eftir** läses **efter** hos Rogberg och Ruda, Liljegren och Friberg. 27–31 **sagsa** är **saksa** hos Liljegren och Wallman. Liljegren läser 47–49 **ant**. Slutet är hos Rogberg och Ruda **kup** + ... **hans** + **ual** +. Liljegren har också **ual** i stället för **uel**.

1–6 **pormar** *Dormarr* förekommer även på Sm 33, efter vad det förefaller de enda exemplen i fsv. på detta namn. Se vidare s. 104. Den hos Saxo omnämnde *Thormerus*, slutet av 1100-talet, är svensk (Knudsen o. Kristensen sp. 1397). Angående *Dormarr* i England se även O. v. Feilitzen: *The Pre-Conquest Personal names of Domesday Book* (1937) s. 395. — 27–31 **sagsa**, ack. av *Saxi*, är »tämmligen vanligt» i Sverige enligt Lundgren o. Brate, mycket mera brukat i Danmark. I Norge finnas åtskilliga exempel, endast ett på Island.

Hos Rogberg och Ruda (*Historisk beskrifning om Småland*, 1770, s. 745) berättas om denna sten: »Gemene man har en gammal sägn, at en hel Brudfärd skal här omkommit, hwarföre resande gemenligen stiga af, och gå här öfwer, af en widskepelig frugtan», och Friberg har antecknat: »En präst lär ha tytt Glömsjöstenen så:

När du kommer till Kroppe å,
får du stiga af och gå.»

101. Nöbbelesholm. Nävelsjö sn.

Pl. 74, 75.

Litteratur: L 1233. Ennes F m 61 (hs i KB); J. G. Liljegren: Samlingar MSC[†] Runir (ATA), Runlära (1832) s. 109, 122; E. Tuneld: Geografi öfver konungariket Sverige 8:e uppl. 3: 2 (1832) s. 981; J. Svensson i P. Wieselgrens Samlingar till Ny Smålands beskrifning (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.); P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 189; G. Stephens: The Old-Northern Runic Monuments 2 (1867–1868) s. 770; J. A. Sjöquist: Beskrifning öfver några runstenar 1865 i R 558 (hs i UUB); P. Vistrand: Sockenbeskrifning 1881 (NSmArk); C. F. Nordensköld: Jönköpings läns minnesmärken (ATA) 13 Östra härad, upptecknade år 1883, s. 30, tr. i NSmMedd. 5 (1919) s. 9; A. Friberg: Anteckningar (NSmArk); A. Noreen: Altschwedische Grammatik (1904) s. 494; O. v. Friesen i NSmMedd 6 (1922) s. 46; T. Fogelberg: Skrivelse till Riksantikvariens den 27/2 1935 (ATA); G. Olson: Skrivelse till Riksantikvariens den 17/11 1938 (ATA); R. Kinander i NSmMedd 20–21 (1947) s. 59; S. B. F. Jansson: Svenska utlandsfärder i runinskrifternas ljus (1956) s. 43 f., On Nordic runes (i: Scandinavia past and present, 1959) s. 86.

Äldre avbildningar: Wallman: teckning i Liljegrens Fullständig Bautil (ATA) 4 och i Stephens' The Old-Northern Runic Monuments 2 s. 771; M. Hesslén: teckning i Ennes' F m 61 och i Liljegrens Fullständig Bautil 4; Nordensköld: teckning i o.a. hs s. 31; E. Ihrfors: teckning i Smolandia sacra (ATA) 2 s. 356; Friberg: teckning 1885, fotos efter gipsavtryck 1885 (ATA); v. Friesen: fotos 1913 (NSmArk); G. Olson: fotos 1938 (ATA).

Stenen står i gränsen mellan tre byar, Rösås, Åhult och Nöbbele, på Nöbbelesholms ägor ca 100 m S om manbyggnaden utmed landsvägen. Enligt den av M. Hesslén i *F m 61* citerade Lannaskede Protocollsbok har den liksom Sm 96 Brobyholm varit råmärke mellan Västra och Östra härad. I den nämnda källskriften uppräknas bland råmärkena även »Runsteen vid Åhult». Häradsgränsen går i sin nuvarande sträckning 1 km V om runstenen.

I ett brev av den 11 febr. 1829 fick Ennes från M. Hesslén meddelande om stenen, försett med en teckning. På denna är stenen framställd avbruten med den nedersta delen, på vilken runorna 1–3 och 67–69

äro ristade, stående kvar i marken, och den övre delen liggande bredvid. Runorna 1–3 på det förstnämnda stycket löpa i riktning uppifrån och nedåt, vilket de ej göra i verkligheten. I Liljegrens *Fullständig Bautil* 4 har Hessléns teckning återgivits med de båda styckena hopfogade till en felaktig rekonstruktion. Hesslén skriver: »Här under tecknade Runsten ligger afslagen, nära $\frac{1}{2}$ aln vid jorden, i Märket mellan Åhult, i Näfvelsjö Socken, och Nöbbeled, i Västra härad och Björkö Skate. Han ligger på utmarken hvarigenom en dålig vagnväg går, tätt förbi Stenen. Runorna äro ovanligt djupa och ganska tydeliga, huggna på 2 sidor af Stenen. Roten är väl skolad, men lutande.»

Hos Nordensköld läses: »Mellan Åhult och Nöbbeled (Nybble) på en knappt farbar, smal och stenig väg kommer man till torpet Svenstorp. Här står uti gärdesgårdshörnet, i korset mellan Åhults, Rösås' och Nöbbeleds egoområden en korstecknad runsten, djupt nedsatt så att nedre delen ej utan stenens rubbning kan läsas: ett afslaget stycke af foten, hvarpå äfven runor finnas, ligger djupt ner bredvid, skyld af andra stenar. . . . Denna runsten kallas 'Linbyxestén' och säges dess topp vara afslagen medelst ett par linnebyxor samt derefter uppsatt såsom 'skälsten' (bakom torpstugan) mellan Rösås och Åhults egor. Denna nästan 4 kantiga sten af 1 m. 21 cm. längd afsmalnar både i toppen och roten och har aldrig tillhört runstenen.» Traditionen om »Linbyxestenen» anföres tidigare, av Wieselgren och andra.

När Nordensköld gjorde sin undersökning, vilket skedde 1883, var stenen alltså fortfarande orestaurerad. Två år senare lät Friberg på egen bekostnad laga den. Han har antecknat: »Den 1 aug. 1885 tog jag gipsaftryck af stenens bägge delar. Den undre delen nedsattes sedan i ett nytt hål och kilades fast. Den öfre delen upphissades sedan öfver den undre och fästades vid denna medels i bägge halfvorna intappade 2 st järndubbar samt mellanlagd cement. Hemmansegaren C. J. Magnusson i Åhult lofvade att ha tillsyn öfver stenen. Denne står i gränsskälet mellan Rösås, Nöbbeled och Åhult Norreg. alldeles invid torpet Svenstorp under Åhult.»

Senare har stenen återigen måst lagas. Den $27\frac{1}{2}$ 1935 anmälde Riksantikvarieämbetets ombud T. Fogelberg, att övre delen var lös och låg på marken. Lagning och resning verkställdes år 1938 genom Riksantikvarieämbetets försorg.

Ett stycke NV om runstenen utmed vägen mellan Åhult och Nöbbele ligger ett gravfält på Nöbbeles mark.

Stenen är 260 cm hög, huvudytan 30 cm bred vid basen, 43 cm högre upp, den andra runristade sidan 46 cm bred vid basen. På framsidan stå runorna 1–69, på den andra 70–89. På den sistnämnda sidan är även ett stavkors inristat. Korset mäter, skaftet frånräknat, 27 cm på båda hållen. Runorna äro 12–13 cm höga.

Inskrift:

: **kun** **t** **k** **e** **l** : **s** **a** **t** **i** : **s** **t** **e** **n** : **þ** **a** **n** **s** **i** : **e** **f** **t** **i** **r** : **k** **u** **n** **a** **r** : **f** **a** **p** **u** **r** : **s** **i** **n** : **s** **u** **n** : **h** **r** **u** **þ** **a** : **h** **a** **l** **g** **i** : **l** **a** **g** **þ** **i** : **h** **a** **n** :

1   5   10   15   20   25   30   35   40   45   50   55

i : **s** **t** **e** **n** : **þ** **r** : **b** **r** **u** | **þ** **u** **r** : **s** **i** **n** : **a** : **h** **a** **k** **l** **a** **t** **i** : **i** : **b** **a** **p** **u** **m**

60   65   70   75   80   85

Gunnkell setti stein þenna eftir Gunnar, föður sinn, sun Hróða. Helgi lagði hann i steinþró, bróður sinn, á Englandi í Bádum.

Gunnkel satte denna sten efter Gunnar, sin fader, Rodes son. Helge lade honom, sin broder, i stenkista i England i Bath.

Till läsningen: Av **3 n** är bistavens högra del ej lika tydlig som övriga delar av runan, men man kan känna den nedre vallen som en förhöjning. Av **4 t** är numera endast basen kvar men Wallman har sett ett helt **t**. På **5 k** fattas huvudstavens övre del, och topparna av de två följande runorna höra också till det förstörda. Mellan **3 n** och **4 t** går brottet i stenen, och hörnen på båda styckena ha skadats ytterligare, sedan Wallman såg dem. Vid restaureringen har stenkitt råkat komma i den nedre punkten i skiljetecknet efter **7 l**, men man kan känna den genom kittlagret. Den undre punkten i skiljetecknet efter **25 r** är mindre än den övre men tydlig. **67 b** är skadat i sin övre del. Nedre punkten i skiljetecknet efter **72 r** kan kännas under lagningen. Hesslén och Wallman ha sett båda punkterna.

1-7 **kuntkel** är sannolikt ett rsv. namn *Gunnkell*, vari en **t**-runa felaktigt har insmugit sig. Namnet *Gunnkell* är för övrigt okänt i Sverige, men det finns i Danmark, *Gunkildum*, *Gunnkil* m.fl. former (Knudsen o. Kristensen sp. 408) och i Danelagen, *Gunchil*, *Gonchetel* (E. Björkman: *Nordische Personennamen in England*, 1910, s. 56). Något *Gundkell* finnes ej. Omväxlande med *Gunn-* förekommer *Gund-* som förled i personnamnen *Gundrath* och *Gundrith*, endast kända som första komponent i danska ortnamn (Knudsen o. Kristensen sp. 406). Antagandet att ristaren avsett *Gunn-*, ej *Gund-*, stödes av att fadern heter *Gunnarr*. Detta namn, som är vanligt i hela Norden, förekommer även på Sm 10, 134. — 42-46 **hruþa** är ack. av ett rsv. *Hroði*, ett tidigare ej belagt namn, kortform till något av de talrika namnen med *Hroð-* som förled. Fem. **hruþa** föreligger i U 429. *Rodhe* ingår sannolikt i det småländska *Rodhastadha* SRP 1936 (år 1383) nu Rosta i Ukna sn. — 61-66 **sten : þr** är fsv. *stenthro* f. 'stenkista, stengraf' (Söderwall). På Vg 144, en medeltida, kistformig gravsten från Näs sn, läses **barr : ligr : innan : þessi : þro** :. På isl. finnes *steinþró* 'Stenkiste til Ligs Begravelse' (Fritzner). — I 77-83 **haklati**, *Englandi*, är **h** på ett etymologiskt felaktigt sätt tillsatt i början av ordet. Exempel på dylikt **h**-tillskott förekomma, mycket sporadiskt, även i andra landskap under rsv. tid, t. ex. **hibtir** Sö 33, **hikifriþr** Sö 196, **halkuþan** Ög 66, **hir** = *er* 'som' Ög 177. De fåtaliga exemplen kunna bero på felristning. Att dylika **h**-skrivningar i början på ord före vokal kunna vara resultat av ett försök till ljudanalys är dock ej uteslutet. Vid enfatisk artikulation under inskriftens utarbetande kan ristaren ha tyckt sig höra en aspiration i början av ordet. Angående liknande företeelser i nutida språk se O. Gjerdmann: *Studier över de sörmåländska stadsmålens kvalitativa ljudlära* 1 (1918) s. 139. Angående oregelbundenheter av annat slag i fråga om **h**-runans användning se s. 51, 132. — 85-89 **þapum** dat. pl. är det engelska ortnamnet *Bath*, som i feng. källor har samma form: *In illa famosa urbe, quæ nominatur calidum balneum, dat is æt ðæm hatum baðum* (belägg från år 864 enl. J. Bosworth and N. Toller: *An Anglo-Saxon dictionary*, 1898).

Vi finna i denna inskrift representanter för tre generationer av samma familj, Rode och hans båda söner Gunnar och Helge samt Gunnars son Gunnkel, vars namn är bildat efter faderns enligt variationsprincipen. Gunnar och Helge ha varit i England, där Gunnar avlidit, varefter brodern sörjt för att han blivit jordad enligt kristen ordning och på ett värdigt sätt. Sedan har sonen Gunnkell rest minnesstenen i hembygden. Inskriftens upplysning om stenkistan, som blivit byggd i Bath, leder tanken till den runristade gavelhäll till en kista från förra hälften av 1000-talet, som 1852 hittades i närheten av S:t Pauls cathedral i London, DR 412, och som utförts av en dansk eller svensk man, troligen det sistnämnda. Jfr även DR 412 a.

102. Skede kyrka.

Pl. 76.

Litteratur: C. G. Nilsson: Brev till A. Friberg den 11/4 1923 (NSmArk); E. Lönnberg: Skrivelse till Riksantikvarien den 26/8 1939 (ATA).

Äldre avbildningar: Nilsson: två fotos 1923 (NSmArk); Lönnberg: tre fotos 1939 (ATA).

Runstenen från Skede kyrka, som endast är ett fragment, är uppställd i vapenhusets södra fönster. Den hittades 1894 vid omläggning av brostenen framför huvudingången till kyrkan. C. G. Nilsson skriver 1923: »Att stenen varit utsatt för murbruk synes tydligt, vadan man kan antaga, att den varit inmurad i någon av gamla kyrkans väggar. Då ny kyrka byggdes 1834, har stenen väl ej kommit att tagas med, men tagits till fyllnad under stenbron vid stora kyrkdörren. År 1894, på stämman den 3 maj, beslutades om nya stenbroar vid såväl stora som lilla kyrkdörren. Den 30 maj, då gamla bron borttogs, påträffades nämnda runsten. Den hade då alltså legat gömd i 60 år, men tillvaratogs och har sedan haft sin plats i vapenhusets södra fönster.»

Stenen är 38 cm hög, 36 cm bred. Runorna äro 11-12 cm höga. Den har inskrift på tre sidor, av vilka två stå i trubbig vinkel mot varandra. Resten av inskriften är anbragt på fragmentets baksida.

Inskrift:

... imasina | ... - stinba | ... - lr : is
 1   5   10   15

Till läsningen: Antager man, att på den sida, där två rader befinna sig, den övre radens runor liksom den nedres, löpa nedifrån och uppåt blir läsningen **imasina**, i annat fall **anisari**. Före 9–12 **stin** synes, utgående från övre marglinjen ett snedställt streck, liknande bistaven till ett **t** eller **l**. Runan 9 **s** har stolsform, 4 och 19 **s** normalform. Framför 16 **l** synes en stav, som liknar nedre delen av **r** eller **u**. Runan 18 **i** har uteglömts från början och passats in snett mellan punkterna i skiljetecknet.

103. Rösa. Skede sn.

Litteratur: B 1021, 1022, L 1226, 1227. Ransakningarna 1690; J. Peringskiöld: Monumenta 8 bl. 18; Palmiskiöldska handskriftssamlingen (UUB) 300; J. J. Lagergren: Rättelser och tillägg (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 2 s. 137; B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB); P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 200.

Äldre avbildningar: U. Christofferson: träsnitt i Peringskiölds Monumenta samt B 1021 och 1022.

Runstenen från Rösa är sedan länge förkommen.

Den har redan på 1600-talet varit ituslagen, och de båda styckena ha i litteraturen betraktats som två olika runstenar. Det råder emellertid ingen tvekan om att de båda fragmenten tillsammans ha utgjort en sten.

I *Ransakningarna* 1690 har prosten Petrus Höök i sin redogörelse för fornlämningarna »Wthi Skeede Socken» noterat: »Wth om Byen Röösa äre Twå Nedfallna Runsteener, men icke mycket stoore, eij heller wäll kunna läsas.» Ulf Christofferson har avtecknat båda fragmenten, och i *Bautil* ha de upptagits under Alseda socken och erhållit två nummer, 1021 och 1022. Rubriken över B 1021, som visar toppstycket, lyder »På vägen mellan Rösa och Alsseda». Ovanför B 1022, rotstycket, står »mellan Råsa och Alsseda». I Peringskiölds *Monumenta* är lokaluppgiften för båda fragmenten »På vägen mellan Rösa och Alsheda strax wid strömmen Siunnen». Hänvisande till *Bautil* lokaliserar Liljegren dem i *Runurkunder* (1833) också till Alseda sn »Mellan kyrkan och Rösa, vid vägen». Tydligt i anslutning till Liljegren skriver P. Wieselgren (*Ny Smålands beskrifning* 3, 1846, s. 200): »Mellan Alsh. kyrka och Rösa wid vägen står n. 1226 ... och n. 1227.»

Fig. 58. Sm 103. Rösa. Skede sn. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1021).

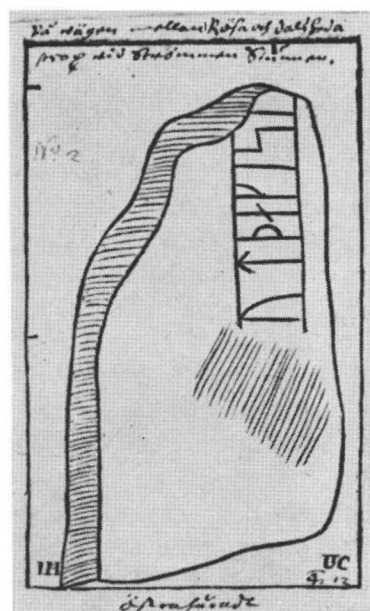

Fig. 59. Sm 103. Rösa. Skede sn. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1022).

Alla försök att återfinna stenens båda delar ha varit resultatlösa.

Stenens toppstycke har, beräknat efter träsnittet i *Bautil*, varit ca 110 cm högt och 80 cm brett, rotstycket ca 120 cm högt och 60 cm brett. Stenens hela höjd bör ha varit ca 2 m; runornas storlek ca 15 cm.

Inskrift (enligt B 1022 och 1021):

utpaki s - ti : stin : þansi eftir : sun f . . .

1   5   10   15   20   25

... *setti stein þenna eptir* ...

... satte denna sten efter ...

Till läsningen: Av runan 8 återstår i brottet endast nedre delen av en hst. Framför 20 **e** synes på bilden en stav, som möjligen hör till inramningen. 21 **f** är till sin nedre del skadad i brottet.

På stenens mittparti har funnits ett ytfyllande ornament. Tecknaren tycks ha uppfattat denna förmodligen ganska otydliga ristning som en ansiktsmask, låt vara av mera ovanligt slag. Vissa detaljer, t.ex. ögonen, tala snarare för ett djuornament.

Runföljden 1–6 **utpaki** motsvarar icke något känt personnamn. Det är emellertid tänkbart, att runan 3 har varit **l**, som av tecknaren missuppfattats. Namnet vore i så fall rsv. *Utlagi*, belagt i Vg 62.

Inskriftens slut verkar egendomligt. Nu står där en regelrätt ack.form av *sunr*. Man hade onekligen väntat sig den dödes namn i omedelbar anslutning till **eftir**. Det är därför möjligt, att runföljden 25–27 har innehållit ack.formen av namnet *Sueinn*, felristad eller av tecknaren missuppfattad, varpå 28 **f** inlett släktskapsordet *foður*. Felstavade former av *Sueinn* med endast 3 runor förekomma, t.ex. Sm 36, 60, 93. I samtliga fall har dock vokalljudet redovisats, medan v-ljudet lämnats obetecknat. Möjligheten, att runorna 25–27 varit ett missuppfattat, framförställt poss. pron. *sinn* till ett följande *foður*, är väl heller icke helt utesluten.

Vetlanda.

Vetlanda är liksom det närbelägna Alseda rikt på runstenar. Vi känna numera nio stycken, sex inom det nuvarande stadsområdet, tre i landsförsamlingen, varjämte några anses ligga dolda i kyrkans golv eller murar. Två, Sm 107, 109, som ej längre äro åtkomliga för undersökning, ha bevarats i avbildning. Sm 112 Storebro hör hemma i Bäckseda sn, som i senare tid införlivats med Vetlanda landsförsamling.

Trakten är även för övrigt rik på fornlämningar. Järnåldersbygden är starkt samlad omkring Vetlanda stad, den gamla kyrkbyn, med gravfältet vid Byestad som mest imponerande minnesmärke. Ej mindre än 311 fornlämningar finnas kvar här, och tidigare var gravfältet mer än 50 % större. Bygden sträcker sig längs den gamla vägen över Tångerda, där vi finna runstenen Sm 113, till Mellby i S. Vedbo hd, där det finns tre runstenar, Sm 141–143, och den urgamla vägen över Tellerda till Eksjö (E. Lönnberg i *NSmMedd* 20–21, 1947, s. 40). Enligt N. Gillgrens inventering (ATA) funnos 1938 inom Vetlanda socken 474 säkra fasta fornlämningar, fördelade på 28 fornlämningsplatser.

Vetlanda var alltså redan i förhistorisk tid en huvudort i Njudung. För runstenarna blev kyrkobygget, som påbörjades 1797 och inleddes med att medeltidskyrkan raserades, ödesdigert. Om dessa händelser berättar Hilfeling i sin *Resa 1797* (F m 57: 2, hs i KB): »En gammal Skräddare Renberg följde mig som gaf tämmeligen besked om hvad jag frågade efter. Han berättade och utvisade mig Platsen, hvarest ännu för 18 ton dagar sedan en Runesten stådt, men nu var borttagen med många flere Bautasteina till nuvarande kyrkobyggnad och redan voro sönderslagne samt i muren inlagde, jämte det han sade at en som setat på gamla kyrkan i Vitlanda äfven blifvit inmurad, det värsta af allt var at vid gamla kyrkans nedrivande 2^{ne} eller 3^{ne} okände Runestenar, som blifvit fundne i murarne: ganska ärligt och helt simpelt åter blifvit inlagde i nya kyrkomuren igen utan at någon brydt sig om taga afskrift därpå eller visat minsta curiosite [det följande tillagt i marginalen:] likväl hade arbetsfolket gordt sin upmärksamhet därvid, och anmält desse stenar til presterne, hvilka sedan de sedt dem försäkrat at de ej vore betydliga bådo dem åter i muren inläggas, som upplysningen kunde vara farlig — i otrons tidehvarf.» Hilfelings uppgifter bekräftas genom de runstensfynd man under senaste mansåldern gjort i kyrkan, Sm 104 år 1904 och Sm 106 år 1953.

104. Vetlanda kyrka.

Pl. 76.

Litteratur: VHAA:s Månadsblad 1900 s. 92; v. Porat: Brev till A. Friberg den ²⁸/₈ 1905 (NSmArk); A. Friberg: Undersökningsprotokoll den ²⁰/₇ 1906 (NSmArk), i NSmMedd 3 (1914) s. 43 not; O. v. Friesen i NSmMedd 6 (1922) s. 46; G. Zakrisson: Skrivelse till Riksantikvarien den ²⁹/₁ 1938, svar därå den ²³/₃ 1938 (ATA); N. Gillgren: Fornminnesinventering 1938 (ATA); R. Kinander i NSmMedd 20–21 (1948) s. 58; S. B. F. Jansson: Skrivelse till Riksantikvarien den ³⁰/₉ 1953 (ATA).

Äldre avbildningar: v. Porat: teckning 1905 (NSmArk); Friberg: foto 1906 (NSmArk och ATA); v. Friesen: foto 1913 (NSmArk); Gillgren: foto 1938 (ATA); Jansson: foto 1953 (ATA).

Den fragmentariska runstenen är sedan 1953 placerad i Vetlanda kyrkas vapenhus.

Den nuvarande kyrkan är byggd 1797–1808. Tornets nederdel har emellertid ingått i en äldre, medeltida kyrkobyggnad. Här i vapenhuset till vänster om ingången till kyrkan satt runstenen inmurad och överrappad, till dess den år 1904 delvis befriades från rappningen och i september 1953 genom Riksantikvarieämbetets försorg uttogs ur muren. På grund av trycket i muren hade stenen brutit i tre större och fyra smärre delar. Den lagades och fick sin nuvarande placering (se S. B. F. Janssons skrivelse 1953).

Stenen är 87 cm lång, 26 cm bred. Runornas höjd är mycket varierande; nr 1–7 sträcka sig tvärs över hela ristningsytan, och deras höjd är lika med dennas bredd. För att få plats för inskriftens senare del har ristaren delat stenens yta med ett längsgående streck, och på de sålunda uppkomna parallella fälten löper inskriften bustrofedon med runor, som äro 9–12 cm höga.

Inskrift:

... lika : uastr · a · i ... - ti
           1   5   10

... vestr á E(nglan)di(?).

... västerut i England(?).

Till läsningen: Min undersökning, liksom de tidigare, företogs, då stenen satt inmurad i väggen. Jansson har före 2 i sett ett I, som förut ej uppmärksammats. Det står alldeles i fragmentets kant. Runan kan även ha varit t med vänstra bst bortslagen. Runan 10 a är skadad på mitten, varigenom bistavens vänstra del och ett stycke av hst närmast ovanför bst fallit bort. Av runorna 12–14 fattas nedre delarna.

Det är sannolikt, att den stympade inskriften bör suppleras vestr á E(nglan)di. v. Friesen läser i NSmMedd 6 (1922) det sista ordet ik[lan]ti, men något k finnes ej och har ej heller markerats på v. Friesens foto.

105. Vetlanda kyrka.

Pl. 76.

Litteratur: L 1220. J. G. Liljgren: Fullständig Bautil (ATA) 4, brev till B. A. Ennes den ⁷/₁₀ 1831, avskr. i J. E. Lagergrens Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB) avd. Concepter och anteckningar s. 45; J. H. Wallman: Topographica Smolandiae (hs i Linköpings Stifts- och landsbibl.) s. 223, 265 och i Liljgrens Fullständig Bautil 4 med referat av en läsning av »en ung Antiquarius»; B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB) med läsning av Hesslén; Kyrkoinventarium 1828 (ATA); N. H. Sjöborg: Samlingar för Nordens fornälskare 3 (1830) s. 118; A. Johansson: Läsning 1844 i P. Wieselgrens Samlingar till Ny Smålands beskrifning (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.); P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 180; J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB) s. 168, Antiquarisk Brefsamling (hs i KB) s. 330; C. F. Nordensköld: Jönköpings läns minnesmärken (ATA) 12 Östra härad, 1882, s. 6, tr. i NSmMedd 3 (1914) s. 42; Linell: Brev till A. Friberg den ⁶/₉ 1888 (NSmArk); A. Friberg: undersökningsprotokoll den ²⁰/₇ 1906 (NSmArk); N. Gillgren: Fornminnesinventering 1938 (ATA).

Äldre avbildningar: Två teckningar i Liljgrens Fullständig Bautil 4, av vilka den ena i fråga om texten överensstämmer med Hessléns läsning, och den andra sannolikt är av Liljgrens hand; teckning i Sjöborgs Samlingar för Nordens

fornälskare 3 (1830) pl. 58 fig. 188; Wallman: teckning i *Topographica Smolandiae* s. 275 och i Liljegrens *Fullständig Bautil* 4; P. Vistrand: teckning 1878 (ATA); Nordensköld: teckning i o. a. hs s. 6; E. Ihrfors: teckning i *Smolandia sacra* (ATA) 2 s. 355; Friberg: foto 1906 (NSmArk); O. v. Friesen: foto 1913 (NSmArk); Gillgren: två fotos (ATA).

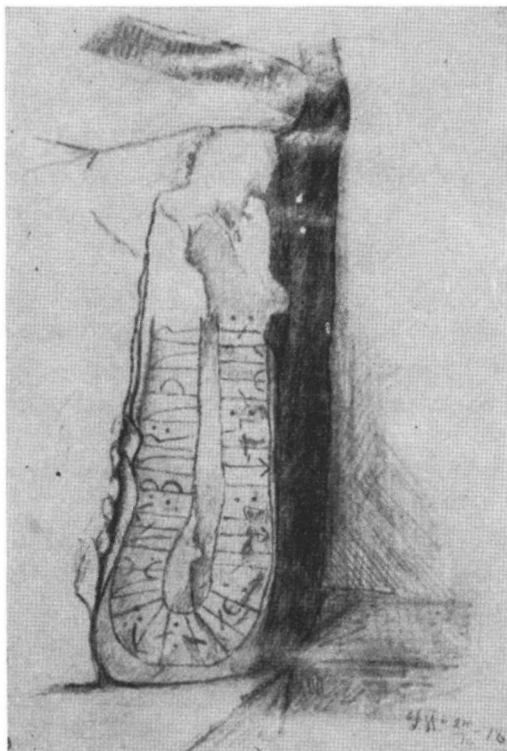

Fig. 60. Sm 105. Vetlanda kyrka. Efter teckning av Vistrand.

Stenen sitter inmurad, upp och nedvänd, i kyrktornets medeltida del, två trappor upp, i södra tornluggen. Den är 134 cm hög, 35 cm bred vid basen. Runorna äro 9–13 cm höga.

Inskrift:

helga : sati : stin : þana : at : eumunt : bur : upur
 1   5   10   15   20   25   30

Helga setti stein þenna at Eymund bróður.

Helga satte denna sten efter Ömund, (sin) broder.

Till läsningen: Bistavarna till 1 **h** äro svaga men i förmånlig belysning framträda de tydligt. Runan 2 **e** är stungen, fastän grunt. Vid toppen finns ett streck, som gör runan mycket lik **k**, och så har den också uppfattats av åtskilliga tidigare undersökare, men detta streck ger ej intryck av att vara hugget. Några säkra spår av en **l**-bst till runan 3 har jag ej kunnat finna, och ingen av mina föregångare heller. Runan 4 är **g**; v. Friesen läser **g**, Friberg **k** och antecknar: »helt visst **k**, icke **m** men möjligen **g**». Vid 18 **a** är det skador i stenen, så att endast översta delen av runan är bevarad. Av 19 **t** finns större delen av hst och den vänstra bst kvar. Av 22 **m** är övre delen något svagare synlig än den nedre, svagast är den högra bst, som dock kan spåras. Av 32 **r** har v. Friesen markerat endast hst, Friberg har antecknat: »Af det sannolika **ʀ** återstår **ʀ**». Egentligen är hela **r**

synligt därigenom att de av den delvis utplånade bistaven inramade partierna tydligt höja sig med sin karakteristiska kontur.

Angående tidigare undersökningar må anföras, att stenen avritades av Wieselgren 1815, vars teckning enligt vad han själv uppger, är den som återgives hos Sjöborg. Senare, år 1828, skall M. Hesslén ha ritat av den, varefter hans teckning blev »uppsänd till Prof. Sjöborgs 3 Tom» enligt Ennes, som också påstår, att Wieselgrens teckning skall hava förkommit. Texten hos Sjöborg stämmer dock ej med Hessléns. Liljegren säger i brev till Ennes, att han ritat av den.

Första ordet **helga** läses **hekiga** på Wallmans teckning i *Topographica Smolandiae* s. 275, **hkilka** i läsningen s. 265, **hkina** hos Hesslén, Johansson och Vistrand, **hkimi** hos Sjöborg, **uka** hos Nordensköld. Runorna 14–17 **þana** äro **þansi** hos Sjöborg, **pain** hos Vistrand. Runorna 20–25 **eumunt** ha lästs **euhunt** av Hesslén och på s. 265 hos Wallman, **nuhunt** hos Sjöborg, **auhunt** av Johansson. Runorna 29–32 **upur** äro på Wallmans teckning s. 275 **ypur**, hos Hesslén **upr**, hos Sjöborg **upul**.

1–5 **helga Helga**. Spridda exempel på detta namn förekomma i runinskrifter, under medeltiden är det »rätt vanligt» enligt Lundgren o. Brate. I Danmark finnas också exempel liksom på västnordiskt område, där namnet är vanligt alltifrån äldsta tider enl. Lind.

20–25 **eumunt** är ack. av *Eymundr*, som även förekommer på Ög 96 **ymut**. Från senare fsv. källor äro några exempel på *Ömund* kända liksom från fda; västnordiskt *Eymundr*. — 26–32 **bur : upur**. Angående svarabhaktivokal av denna typ, **kirims**, **buru** o. dyl., se s. 57.

106. Vetlanda kyrka.

Pl. 77.

Litteratur: S. B. F. Jansson: Skrivelse till Riksantikvarien den 30/9 1953 (ATA), Uppländska, småländska och sörm-ländska runstensfynd (i: Fornvännen 1954) s. 16 f.

Äldre avbildning: Jansson: foto 1953 (ATA).

Stenen står rest på kyrkogården 2 m V om långhusets västra vägg 7 m ÖSÖ om tornets sydvästra hörn. Den påträffades den 9/9 1953 under restaureringsarbeten liggande i medeltidskyrkans södra långmur 70 cm under den nya kyrkans golv. Fyndplatsen befinner sig 3 m VSV om den nya kyrkans södra läktarpelare.

Stenen, vars hela höjd är 230 cm, mäter nu 190 cm över marken. Dess största bredd är 66 cm. Inskriften har undersökts och imålats av S. B. F. Jansson.

Inskrift:

: santar : sati : iftir : iystin : : brupur sin

1   5   10   15   20   25   30

*Sandarr setti eptir Eysteinn, bróður sinn.

Sandar satte (stenen) efter Östen, sin broder.

Till läsningen (enl. Janssons protokoll): »Ristningen är tydlig. Yttre ramlinje saknas delvis i stenens vänstra och högra kant. Inskriften börjar utan skiljetecken; detta består i denna inskrift genomgående av två punkter. Alla **a**- och **n**-runor ha dubbelsidiga långa bistavar. **11 i** är ej stunget, ej heller **16 i**. I **17 y** finns mellan hst och bst en grund men markerad fördjupning av samma karaktär och djup som några av skiljetecknen. Runan bör sålunda uppfattas som stungen. **20 i** är ej stunget. Skiljetecken finns såväl efter **21 n** som före **22 b** men saknas efter **27 r** och **30 n**.»

Det rsv. namnet **santar** *Sandarr* finns även i Sö 140 **santar** och Ög 32 och 147 **satar**. I senare källor är det svårt att skilja detta namn *Sandarr* från *Sander*, en kortform till det inlånade namnet *Alexander*. I SRP 1837 (år 1366) nämnes en *Heneka Sandarsmagher* i Linköping. Denne kallas i SRP 1800 (år 1353) *Hennekinus Sandersmagh*. En borgare i Stockholm på 1460-talet heter *Sandarus Leeksson* (*Script. rer. suec.* 3 s. 28).

Att 16–21 **iystin** liksom **iystin** U 323 återger ack.- resp. nom.-formen av *Eysteinn*, ej *Iósteinn*, göres sannolikt av stavningen med **y**. *Eysteinn* hör till de vanligaste nordiska namnen.

107. Vetlanda kyrkogård.

Litteratur: B 1016, L 1216. Ransakningarna 1690; J. Peringskiöld: Monumenta 8 bl. 19; Palmskiöldska handskriftssamlingen (UUB) 301 s. 133; E. Dahlberg: Suecia antiqva et hodierna 3 (1717) pl. 99 nr 4; P. Dijkman: Historiske anmärkingar öfver och af en dehl runstenar (1723) s. 129; S. L. Gahm-Persson: Archivum Smolandicum (hs i UUB) 9 bl. 366; B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB); J. H. Wallman: Topographica Smolandiae (hs i Linköpings Stifts- och landsbibl.) s. 210; J. J. Lagergren: Rättelser och tillägg (hs i Växjö Stifts- och landsbibliotek) 2 s. 134; P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 181; Kyrkoinventarium 1828 (ATA); J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB) s. 39, Antiquarisk brevsamling (hs i KB) s. 356.

Äldre avbildningar: U. Christofferson: träsnitt i Peringskiölds Monumenta och B 1016; A. Stumxælius: teckning i Ransakningarna 1690, återgiven i Småländska hembygdsböcker 9 (1942) s. 200; kopparstick i Dahlbergs Suecia antiqva et hodierna 3; teckning i Gahm-Perssons aa.

Runstenen är nu försvunnen.

I *Ransakningarna* 1667 har denna sten ej alls uppmärksamats, men kyrkoherde A. Stumxælius meddelade i *Ransakningarna* 1690 en teckning av denna liksom av Sm 109, 110. Teckningarna av Sm 109 och 107 ha överskriften: »Widh Hwetlanda på kyrkiogården.» På Dahlbergs karta över Vittalía är denna sten nummer

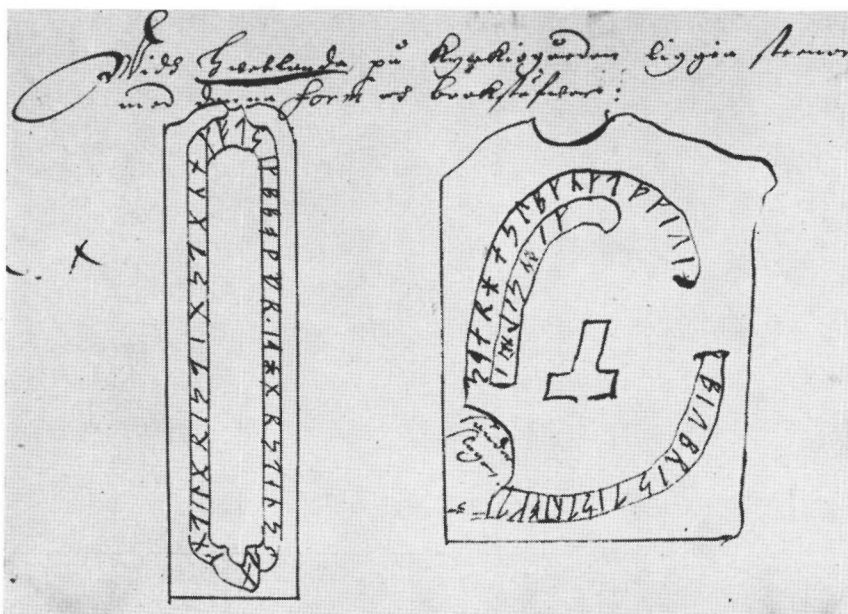

Fig. 61. Sm 109 och 107. Vetlanda. Efter teckning av A. Stumxælius.

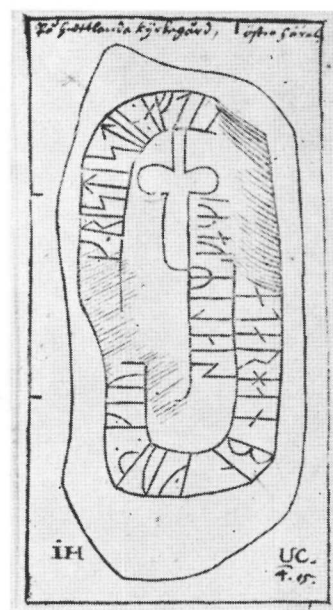

Fig. 62. Sm 107. Vetlanda kyrkogård. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1016.)

4 av dem, som äro avbildade i förgrunden. Den är där vänd upp och ned liksom på Stumxælius' teckning. Enligt Gahm-Persson låg stenen utmed östra kyrkogaveln. Den försvann sedan, när nya kyrkan byggdes 1797–1808.

Stenen har varit ca 160 cm hög och 75 cm bred, beräknat efter träsnittet i *Bautil*.

Inskrift (enligt *Archivum Smolandicum* 9):

biur · risti · stn afti ... starhasbkn kuþ kiuai sil as · a - mi
 1   5   10   15   20   25   30   35   40

Biórr reisti stein eptir ... Guð gefi sálu hans gaman (?).

Bjur reste stenen efter ... Gud give hans själ glädje(?).

Till läsningen: Enligt B 1016 lyder inskriften: **k·risti stin : afti - ... atarhanbn·guþ : giui siali m kami**; enligt *Ransakningarna* 1690: **biub risti stn ifkt starhaslbkn kt f kiui ai - sil - i**.

Av första ordet finns i *Bautil* blott sista runan, som är **k**, medan det enligt *Ransakningarna* 1690 här står **biub**, enligt *Archivum Smolandicum* **biur**. *Biurr* (bäver) finnes som binamn i fsv., *iohannis dicti biurss* DS 3572 (år 1341) från Östergötland. På västnordiskt område finnes *Biórr* både som binamn och dopnamn. — I den avslutande bönen kan med säkerhet urskiljas *Guð gefi* och därefter sannolikt *sálu hans*. Det **kami**, som avslutar inskriften i *Bautil*, kan vara ordet *gaman*. Jfr **guþ : givi : sial : hans : glæþi : ok : ro** Vg 144, **hans · sæl · haui · himinflæþi** (= *glæði*) Vg 121, **GAUDIA [CE] LORUM : CUI. dET : DEUS** : på en gravhäll i Skokloster från 1263 (S. Gardell: *Gravmonument från Sveriges medeltid* 1, 1937, nr 20).

Peringskiöld läser och tolkar: »Biur risti stin aftir ... Starkanben, gud givi Siali mik gammi. Biurr reste stenen efter Starkben, gud gifwe hans Siäl mycken glädje och gamman.»

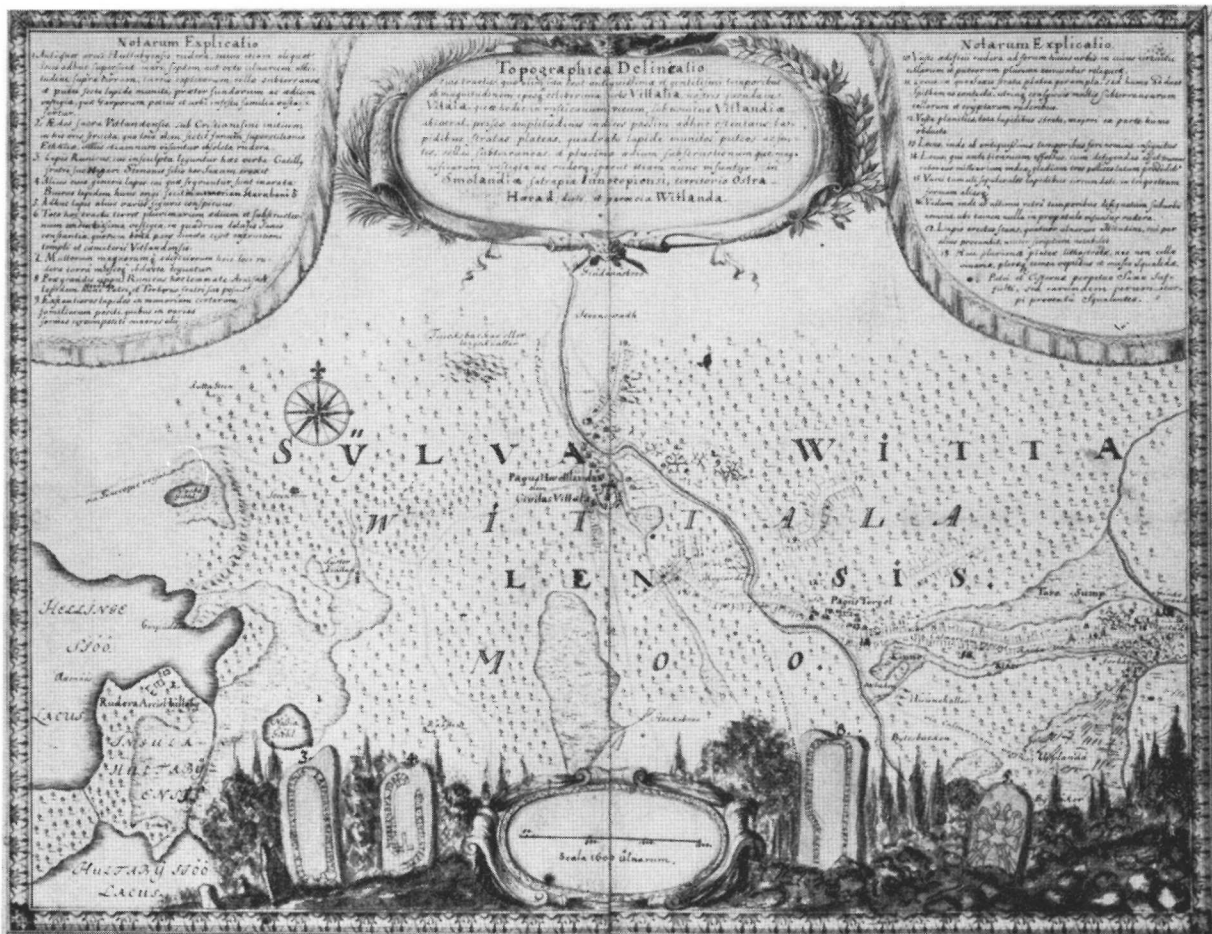

Fig. 63. Sm 109, 107, 110, 108. Vetlanda. Efter tecknad förlaga till Dahlbergs kopparstick. Foto Nordiska museet.

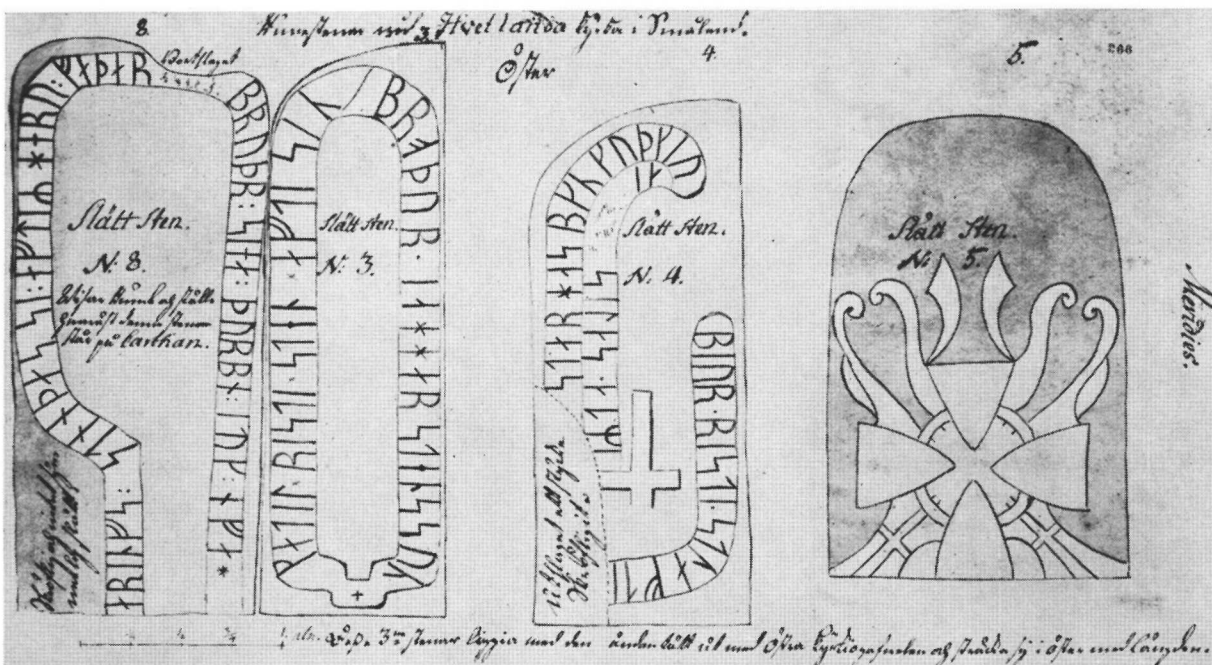

Fig. 64. Sm 110, 109, 107, 108. Vetlanda. Efter teckning i S. L. Gahn-Persson: Archivum Smolandicum 9 bl. 366.

108. Vetlanda kyrkogård.

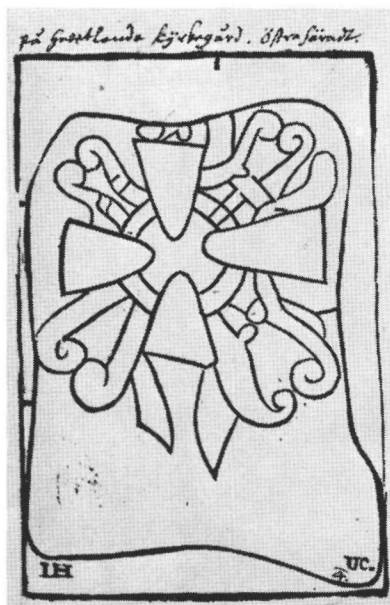

Fig. 65. Sm 108. Vetlanda kyrkogård.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1017).

Litteratur: B 1017, L 1217. E. Dahlberg: *Suecia antiqua et hodierna* 3 (1717) pl. 99 nr 5; S. L. Gahm-Persson: *Archivum Smolandicum* (hs i UUB) 9 s. 366; B. A. Ennes: *F m* 61 (hs i KB); J. J. Lagergren: *Rättelser och tillägg* (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 2 s. 135; *Kyrkoinventarium 1828* (ATA); J. E. Lagergren: *Handlingar om Småland*, M 104: 14 (hs i KB) s. 40.

Äldre avbildningar: U. Christofferson: träsnitt i *Peringskiölds Monumenta* och B 1017; kopparstick i Dahlbergs *Suecia antiqua et hodierna* 3; Gahm-Persson: teckning i aa s. 366.

Denna sten hör till dem som gått förlorade vid kyrkobygget o. år 1800. Christoffersson och Gahm-Persson ha sett den och ritat av den, Hesslén, Ennes' meddelare, har ej kunnat finna den, ej heller senare forskare. Den är i Dahlbergs *Suecia* nr 5 på pl. 99. I *Bautil* säges den ligga på kyrkogården, Gahm-Persson preciserar dess plats närmare: »utmed östra Kyrkiogafwelen», där enligt samme sagesman även Sm 107 och 109 ha haft sin plats.

Stenens höjd har varit ca 150 cm, dess största bredd ca 110 cm enligt träsnittet i *Bautil*. Den har icke burit inskrift. Ytan har helt dominerats av ett ristat, ornamentalt kors. Stenen påminner om den bäst bevarade gavelhällen i Lannaskedekistan, Sm 95.

109. Vetlanda »klockarestuga».

Litteratur: B 1013, L 1215. J. Bureus: *F a* 5 s. 263, *F a* 10: 2 bl. 109B baksidan (115) (hsr i KB); *Ransakningarna* 1667 och 1690; J. Peringskiöld: *Monumenta* 8 bl. 19; P. Rudebeck: *Brev till Erik Dahlberg den 16/7 1702*, avskr. i *Palmskiöldska* handskriftssamlingen (UUB) 301 s. 292; E. Dahlberg: *Suecia antiqua et hodierna* 3 (1717) pl. 99 nr 3; *F e* 17 (hs i KB); P. Dijkman: *Historiske anmärkningar öfwer och af en dehl runstenar* (1723) s. 129; C. Linnæi *Öländska och gothländska resa 1741* (1745) s. 24; S. L. Gahm-Persson: *Archivum Smolandicum* (hs i UUB) 9 bl. 363, 366; C. G. Hilfelning: *Rese-Journal af år 1797*, *F m* 57: 2, s. 7, *Journal öfwer en resa 1797*, *F m* 57: 4, s. 10 (hsr i KB); B. A. Ennes: *F m* 61 (hs i KB); J. H. Wallman: *Topographica Smolandiae* (hs i Linköpings Stifts- och landsbibl.) s. 210; J. J. Lagergren: *Rättelser och tillägg* (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 2 s. 134; *Kyrkoinventarium 1828* (ATA); J. E. Lagergren: *Antiquarisk brevsamling* (hs i KB) s. 320, 355, *Handlingar om Småland*, M 104: 14 (hs i KB) s. 35.

Äldre avbildningar: Carolus Lundius: teckning 1635 i Bureus' *F a* 10: 2, publicerad i *NSmMedd* 11 (1938) s. 75; U. Christofferson: träsnitt i *Peringskiölds Monumenta* och B 1013; A. Stumxælius: teckning i *Ransakningarna* 1690, återgiven i *Småländska Hembygdsböcker* 9 (1942) s. 200; teckning i E. Dahlbergs *Suecia antiqua et hodierna* 3; teckningar i Gahm-Perssons *Archivum Smolandicum* 9 bl. 365, 366.

Denna sten, som tilldragit sig stor uppmärksamhet bland äldre tiders fornforskare, emedan den ansågs ha rests av Kättil Runske, finns ej längre kvar.

Den äldsta notisen om stenen härrör från Bureus, som i *F a* 10: 2 har antecknat: »Denne Sten är alreförst upfunnin uti Hwetlanda klockarestugu, hwilken sedan presten uti Ketilstorp, (som föregifs hafwa varit Ketil Runskes Säte oc liggr begrawen der i soknen) nu hafr latit leggja oppo sin graf. Afritat af Carolo Lundio assessore i Junaköping 1635. Af Magno Ralambio bekom iagen, den 11 Febr. 1636.»

Kyrkoherden M. J. Kellander, som skrev redogörelsen för socknens fornminnen till *Ransakningarna* 1667, har noterat stenen utan att läsa inskriften: »en liten sten på kyrkiogården på en Saligh prestmans graf huilken af ålder hafuer varit brukader på preste grafer der sama städes.» Vid den förnyade ransakningen

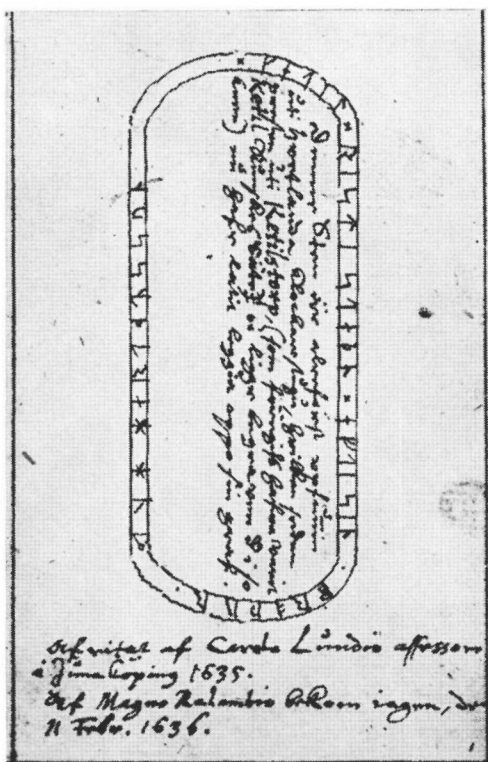

Fig. 66. Sm 109. Vetlanda »klockarestuga». Efter teckning i Bureus' F a 10: 2.

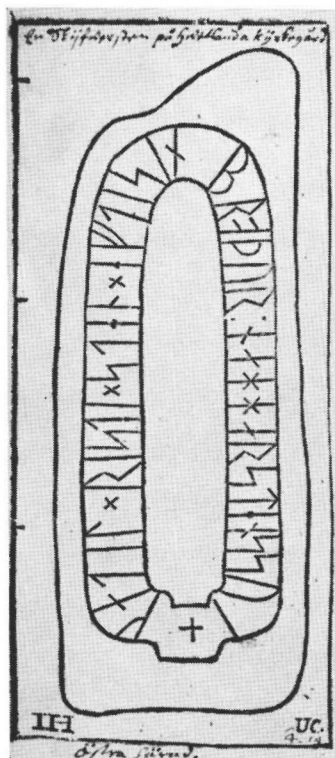

Fig. 67. Sm 109. Vetlanda »klockarestuga». Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1013).

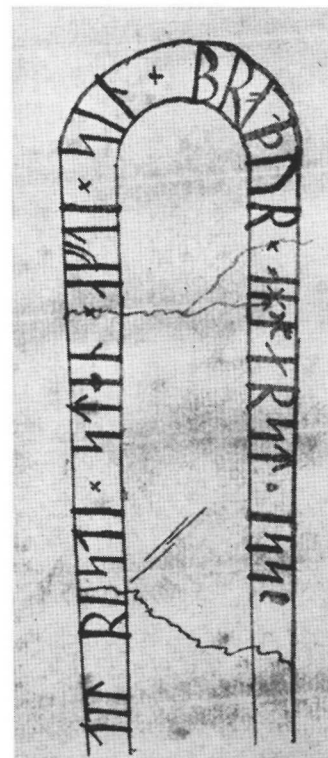

Fig. 68. Sm 109. Vetlanda »klockarestuga». Efter teckning i S. L. Gahm-Persson: Archivum Smolandicum 9 bl. 365.

1690 blev den avbildad av kyrkoherde A. Stumxælius. Den låg då fortfarande på kyrkogården. Runstenen är även med i Suecia-verket, där den har nr 3 på kartan över Vittalia. Peter Rudebeck säger, att den skall ligga vid Vetlanda kyrka. År 1741 avritades den av Linné, som antecknade, att den »satt wid södra Kyrkiödörren». Enligt Gahm-Persson låg den »tätt utmed östra Kyreklogaweln». När Wallman och Hesslén voro där, var den försvunnen. Den har förstörts vid den ödeläggelse av runminnesmärkena, som ägde rum vid nya kyrkans byggande 1797–1808, varom Hilfeling har berättat.

Stenens höjd har varit ca 185 cm, dess bredd 70 cm, beräknat efter träsnittet i *Bautil*.

Inskrift (enligt B 1013):

katil × risti × sten × efti sin broþur : nahhar stens su- +
 1 5 10 15 20 25 30 35 40

Ketil reisti stein eptir sinn bróður ... Steins sun.

Kjell reste stenen efter sin broder ... Stens son.

Till läsningen: Lundius läste enligt Bureus' *F a 10: 2*: ×**ketil × risti staen × efti sin · broþur · tih hartens sun.** I Bureus' *F a 5* är texten: **ketil + risti + stein + afti + sin broþur · tih + hartens + sun.** — I *Archivum Smolandicum* 9 bl. 363 läses: **katil × risti × sten × afti sin broþur · iahhar stens sun.** — Linné: **- - e × risti × steen afti smn broþur · ahharstens s - ...**

Beträffande runformerna märkes, att bistavarna i vissa fall äro ensidiga, t.ex. på 3 och 17 **t** enligt alla undersökare, likaså 9 och 12 **t** hos de flesta. Detsamma gäller **n**-runorna. Ordet 11–14 som i *Bautil* och *Ar-*
 26-61143054 Smålands runinskrifter

chivum Smolandicum är **sten**, är i F a 10: 2 **staen**, hos Linné **steen**. Det har möjligen haft diftongisk stavning. Samtliga tecknare äro ense om att *eptir* saknar slut-**r**.

Namnen *Ketill* och *Steinn* höra båda till de vanligare. Angående *Ketill*, som även förekommer i Sm 5, 121, 148 se ovan s. 42.

Bureus' översättning lyder (F a 5 s. 263): »Cetillus erexit Saxum in mem. sui fratris ... Her ... filii. Dänne Kättil sägs vara den namnkunnige Kättil Runske.» Peringskiöld: »Kättel reste sten efter sin broder Nagger Stens Son.»

Peter Rudebeck tog med förtjusning vara på Kettil Runskesäggen och fann det självfallet, att den i runinskriften nämnde Kätttil var identisk med sängestalten. Han skriver bl. a.: »Föromtalde Kätttil har lefwat på then Tijdh Vitala stad war wid macht, skal och dersammastädes upreest een Runsteen öfwer sin Broder Johann Stensson, som uthan twifwel igenom eenwijgskamp på den platzen fallit och begrafwen blifwit.» Inskriften tolkar Rudebeck: »Kiättel reste steen efter sin Broder Hakkar Steenson etc. Prästgården wid Hwetlanna, heter Kiättelstorp än i dag.» Angående Kätttil Runske-säggen se J. Svennung i *En bok om Småland* (1943) s. 281. C. F. Nordenskiöld, som avvisar tanken på att Kättilstorp skulle ha fått sitt namn efter Kätttil Runske, anser, att gården är uppkallad efter den Kätttil, som rest runstenen (*NSmMedd* 3, 1914, s. 51).

Att de gamla antikvarierna ej saknat efterföljare bland våra dagars vetenskapsmän framgår av A. Olrik och H. Ellekilde: *Nordens Gudeverden* (1926) s. 464: »Ketil runske må sikkert fra først af være en historisk person, måske virkelig hjemmehørende i Repreda Dragegård, [enl. säggen skulle Kätttil Runske vara född där], i besiddelse af usædvanlig runekløgt og troldomsevne. Vi gætter på, at han måske er ens med den Ketil, der i nabosognet Vetlanda har rejst runesten efter sin broder.» När namnet Kätttil var så allmänt i Sverige, som runinskrifter, ortnamn, diplom och andra dokument intyga, är det ej vetenskapligt berättigat att utpeka Kätttil i denna inskrift som den historiska förebilden, om någon sådan funnits, för sägnens Kätttil Runske. Se även Svennungs kritik mot identifikation av runstens Kätttil med sägnens aa s. 299.

110. Vetlanda. Torget. Nu i Apoteksparken.

Pl. 77.

Litteratur: B 1014, L 1221. Ransakningarna 1667 och 1690; J. Peringskiöld: Monumenta 8 bl. 19; E. Dahlberg: Suecia antiqva et hodierna 3 (1717) pl. 99 nr 8; P. Dijkman: Historiske anmärkningar öfwer och af en dehl runstenar (1727) s. 130; S. L. Gahm-Persson: Archivum Smolandicum (hs i UUB) 9 s. 364, 366; C. Linnæi Öländska och gothländska resa 1741 (1745) s. 24; S. Rogberg och E. Ruda: Historisk beskrifning om Småland (1770) s. 747; J. Elers: Historia om svenska vägarne (hs i UUB) 6; C. G. Hilfeling: Resejournal af år 1797, F m 57: 2, s. 7, 10, Journal öfver en resa år 1797, F m 57: 4, s. 9, 11, 116, Atlas till Herr Hilfelings resa år 1797, F m 57: 3, Tab. 32 (hs i KB); J. H. Wallman: Topographica Smolandiae (hs i Linköpings Stifts- och landsbibl.) s. 209; P. Tham: Excerpter, F m 15 (hs i KB); B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB); J. J. Lagergren: Rättelser och tillägg (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 2 s. 133; P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 181; J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB); C. F. Nordenskiöld: Jönköpings läns minnesmärken (ATA) 12 Östra härad, upptecknade år 1882, s. 6, 21, tr. i NSmMedd 3 (1914) s. 42, 50; E. Heldt: Skrivelse till Riksantikvariern den 7/8 1897 (ATA); A. Friberg: Undersökningsprotokoll den 1/8 1906, anteckningar (NSmArk); A. Bäckman: Skrivelse till Riksantikvariern den 28/8 1929 (ATA); E. Lönnberg: Skrivelse till Riksantikvariern nov. 1935 (ATA); G. Olson: Skrivelser till Riksantikvariern den 27/9 och 15/12 1935 (ATA); N. Gillgren: Fornminnesinventering 1938 (ATA).

Äldre avbildningar: U. Christofferson: träsnitt i Peringskiölds Monumenta och B 1014; I. Stumxælius: teckning i Ransakningarna 1690, återgiven i Småländska hembygdsböcker 9 (1942) s. 201; teckning i Dahlbergs Suecia antiqva et hodierna 3; Gahm-Persson: teckning i Archivum Smolandicum 9; Hilfeling: teckning i F m 57: 3 tab. 32, i F m 57: 5 tab. 34 (hs i KB); teckning i Thams Excerpter; teckning i Ennes' F m 61; Nordenskiöld: teckning 1882 i o. a. hs s. 21; teckning funnen bland handlingar i kyrkan, kopia av Friberg (NSmArk); O. v. Friesen: foto 1913 (NSmArk); Friberg: foto 1913 (ATA); E. Floderus: två fotos 1929 (ATA); G. Olson: fem fotos 1935 (ATA); Lönnberg: två fotos 1935 (ATA); tre fotos (NSmArk).

Stenen står numera i södra delen av den trädgårdsanläggning, som omger elektricitetsverkets byggnad, förut apotek, 10 m N om Storgatan med inskriften vänd mot S.

Platsen är ej den ursprungliga. Stenen har från början stått vid byn Torget. Liksom man i den runstensrika och centralt belägna socknen Berga i Sunnerbo, där vägar från skilda håll stötte samman (s. 7), finner en by med namnet Torg, så finnes även här, i Njudungs gamla huvudort, en by med detta namn.

I *Ransakningarna* 1667 anges dess plats vara »wedh marknadz platzen, torget», och i *Ransakningarna* 1690 skriver kyrkherde Stumxælius, som även gjort en teckning av stenen: »Wid Marknadz platzen står en steen på Landzwäge nästan vetustate oblitererad, som är af hans Schaplelun att see.»

Linné såg den på sin resa genom Småland 1741 och antecknade: »En Runesten stod mitt på wägen $\frac{1}{4}$ mihl förr än man kom tillbakars til Hwittlanda, men war så aldeles öfwerdragen af Lichene crustaceo & leproso, at han omögligen läsas kunde, ther man ej haft en hel dags tid honom at rengiöra.» I *Hilfelings Journal F m 57: 4* läses om denna sten: »Böndagen eftermiddagen gjordes en excursion åt det så kallade Torget från Vitlanda $\frac{1}{4}$ mil, till därvarande Runstenen, som till dels står i jorden, så att man får gräfva och bättre uppputsas den, innan man kan läsa skriften. ... Eftermiddagen [följande söndag] var jag åter at Läsa på Stenen vid Torget, men fant det omöjligt utan vidare afputsande och uppresning — hvarföre jag låtit bero till min återkomst och medlertid anmodat min skraddare skaffa stenen ren till hösten, emedan denne lærer vara den ende, som blifvit frälst från kyrkobyggna-den. — NB Runstenen måste läsas kl: 10 förmiddagen.» I samme författares *Atlas (F m 57: 3 Tab. 32)* läses: »Den 23 Sept. uprestes stenen åter — vid Wetlanda landsväg och Marknadsplats — 12 man ifrån Kyrkobyen voro mig behjelpeliga hvilka bekommo Brännevin för 24 sk.»

Hos Wallman läses: »Vid vägen åt Torget, invid vägen till venster En Runsten, som afritades. ... Stenen är utan kors eller andra tecken. Är afritad i Bautil n:o 1014 — En man sade sig hört att trenne bröder hade rest ut i 'Religionskriget', men förut öfverenskommit, att hvar någon af dem dog skulle en sådan sten uppsättas; och sålunda hade denna blifvit rest. — kanske stenen af Arinm. blifvit rest öfver Fader och Bröder, som stupat under korstågen.»

Ännu 1882, när Nordensköld var här, stod stenen kvar på sin gamla plats. Han skriver: »Innan man fortsätter från Mogärde till gamla torget, ser man invid vägen en 1,7 m. hög runsten af 7 dm. bredd vid roten och 8,3 dm. bredd vid toppen. ... Spår till korsteckning på midten. På den oskrifna skrofliga sidan synes en spricka, som går allt uppifrån nedåt och är på senare åren tillkommen genom oförstånd af komministerns rättare, som alldeles invid stenen uppgjort eld i och för svedjning af gärdesgårdsvidjor. Från de öster om denna runsten belägna kullarne, under hvilka sannolikt Hera med sina söner ligga begrafna, är sedan 14 år all sten bortförd och kullarne odlade till åker. En tredje kulle har dessförinnan af den anlagda vägen blifvit jemnad.»

Den $\frac{19}{7}$ 1897 anmälde apotekare O. E. Wallén till kronolänsman E. Heldt, Vetlanda, att runstenen »å landsvägen vid södra gränsen af Hvetlanda bysamhälle» var till hinder för trafiken i en krök av vägen och löpte fara att bli utsatt för åverkan. Han anhöll därför att få flytta den in i sin trädgård, eller att den måtte flyttas till annan säker plats. Landshövdingeämbetet i Jönköping medgav flyttningen, $\frac{9}{8}$ 1897, varefter stenen fick sin plats i södra delen av dåvarande Apoteksgårdens trädgård. Vid denna förflyttning gick den sönder — den var förut sprucken — och lagades med järnkrampor och cement.

Efter anvisningar av äldre Vetlandabor, som mindes stenen på dess ursprungliga plats, uppsöktes i

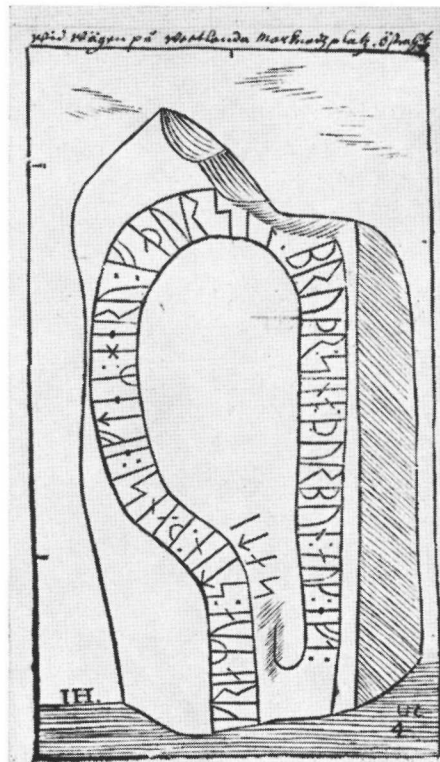

Fig. 69. Sm 110. Vetlanda. Torget. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1014).

Fig. 70. Sm 110. Vetlanda. Torget. Runstenens ursprungliga plats markeras av stenen i vägbanan. Foto N. Åzelius 1944.

samband med min undersökning denna och fotograferades. Den är belägen något NÖ om Vitalagatan 38, ute i vägbanan, som blivit breddad under senare tid. En mindre sten tjänar till att markera platsen på fotot (fig. 70). Den jordäga, som närmast gränsar intill platsen, tillhör Torget Kistegården (komministerboställe) enl. kronolänsman Heldts rapport.

År 1935 blev stenen restaurerad genom Riksantikvarieämbetets försorg. Den är 172 cm hög, 67 cm bred vid basen, 82 cm högre upp. Runorna äro 9–11 cm höga.

Inskrift:

· arinmun : sati stin : þansi : eftir : heru : fþur : s - - - - - brupr : sina : þurbun : auk : nfa :
 1   5   10   15   20   25   30   35   40   45   50   55   60

*Arinmundr setti stein þenna eptir Hæru, fðdur s(inn, ok) bróðr sína Þorbiörn ok Nefa.

Arinmund satte denna sten efter Hära, sin fader, (och) sina bröder Torbjörn och Näve.

Till läsningen: 1–7 **arinmun** är i *Bautil kriamua*, vilken läsning går igen hos Ennes, J. J. Lagergren samt J. E. Lagergren, hos Gahm-Persson **arinfs**, i *Ransakningarna ariafs*, hos Wallman **arinmar**. **6 u** är något svagare än de föregående runorna, men man kan med fingrarna urskilja större delen av runan. Av **7 n** är hst svag men skönjbar, bst svår att upptäcka; på dess plats äro vittringar. v. Friesen har ej sett den, Friberg har ritat dess högra hälft och antecknat: »Har nog aldrig haft tvärstreck åt vänster.» Nordensköld har läst **n**. Den nedre punkten i skiljetecknet efter **n** är svagare än den övre men kan spåras som en i botten jämn, rund grop. 8–11 **sati** ha från början uteglömts och tillfogats under slingan. Ordet har förbisetts av Stumxælius och Gahm-Persson. **8 s** är vidgat genom vittring och ganska otydligt, i synnerhet den nedre delen. Av **9 a** är bistavens högra hälft svår att upptäcka. Över runorna 12–15 **stin** går en vertikal, lång spricka, lagad med cement och stenkitt. Av **13 t** synes endast huvudstavens nedre del. **14 i** kan spåras på båda sidorna om sprickan.

Av 15 **n** är övre delen med bst kvar. 17 **a** är mycket otydlig. Av 22 **f** synes hst och, fast otydligt, den inre bistavens båda ändar. 23 **t**; bistavarna kunna skönjas och möjligen ett stycke av hst. I 30 **f** är den övre bst ej lika tydlig som den nedre. Mellan **f** och **p** i 30–33 **fbur** har aldrig stått någon runa. Nordensköld liksom några av de äldre undersökarna har läst **fab**. I *Bautil* är runan 31 **ap**. Gahm-Persson läser hela ordet **fabar**. I 33 **r** är bistavens övre del tydligast, den nedre syns ej alls, hst är endast delvis skönjbar för ögat i den skrovliga ytan, men den kan kännas. Runorna efter 34 **s** i övre högra hörnet äro till största delen förstörda genom att stenen blivit avslagen här. Av Nordenskölds teckning, på vilken läses **fabur : sin : auk**, får man den uppfattningen, att mera skulle ha varit bevarat av runorna år 1882, Nordensköld har emellertid rekonstruerat här; av bilden i *Bautil* framgår, att lika mycket av toppen var avslaget 200 år tidigare. Vad jag kan se här uppe är följande: Omedelbart efter 34 **s** går sprickan med cementlagningen. Avståndet mellan **s** och nästa streck är så stort, att man kan tänka sig en runa ha stått på den plats, där sprickan går. Till höger om denna synes en rak stav, som går ända upp till den avslagna kanten, därefter ett stavfragment, som i *Bautil* liknar nedre delen av ett **n**, och till höger om detta en fåra liknande en **k**-bst. v. Friesen har markerat den. Friberg har ej tagit den med i sin läsning men antecknar om denna runa: »kan ha varit **a**, men ... man frestas att läsa den som **k**». Därefter följa ytterligare tre stavfragment, av vilka det sista är svagt. De bevarade runfragmenten tillåta en suppling **sin auk**, förutsatt att **i** har stått, där sprickan med cementlagningen nu befinner sig. Av bst till 47 **n** finnas inga spår till vänster om hst. Övre delen av bst till 49 **p** är borta, 52 **b** är delvis utplånat. Sista ordet 58–60 **nfa** redovisas i *Bautil efa*, av Linné **afa**, av Nordensköld **afas**.

1–7 **arinmun**, rsv. mansnamnet *Arinmundr*, står utan nom.-ändelse och utan stamslutande **d**. De sporadiskt förekommande fallen av ändelslös nominativ i runinskrifterna kunna ej tagas som bevis för att en sådan uttalsform har funnits (se s. 96). Runor äro uteglömda även i 30–33 **fbur** och 58–60 **nfa** och kanske även i 49–54 **purpun**. Till frånvaron av stamslutande **d** finnas paralleller (se Sö 367). Frågan om man bör räkna med felristning eller bortfall av **d** i uttalet har besvarats olika (se *Danmarks Runeindskrifter*, 1942, sp. 778 och där cit. litt.). Förleden uppträder även i formerna *Ar(n)-*, *Ærin-*, *Ær(n)-*. Angående växlingen mellan tvåstavig och enstavig förled se Sm 50. Från västnordiskt område finns namnet ej belagt. — 26–29 **heru** är ack. av det rsv. mansnamnet *Hæra*, som även läses på Sm 71. — 49–54 **purpun** är ack. av *Dorbiorn*. Frånvaron av väntat **i** och **r** i efterleden beror förmodligen på felristning. Angående monoftongisk stavning som uttryck för en uttalsform se ovan s. 142. Man kunde även överväga en assimilation *rn > nn* i uttalet (se S. Bugge i *Runverser*, 1887–91, s. 36, och A. Noréen i *Altschw. Gr.*, 1904, § 289: 2). *Dorbiorn*, som är ett vanligt namn, förekommer även i Sm 99 och 133. — 58–60 **nfa** är rsv. *Nefi* i ack., senare känt genom *Neffue i Clenne* DS ns 1735 (år 1413 avskr.) från Östergötland. Det ingår sannolikt i ortnamnet *Nävesta* (J. Sahlgren i *Namn och Bygd* 1927 s. 72). Apellativet *nefi* 'brorson, systerson' förekommer i rsv. **nafi** Sö 165, **nefa** ack. pl. Ög 209. Lind (*Personnamn* sp. 557, *Personbinamn* sp. 150) räknar även med ett namn *Hnefi* 'näve'. Annorlunda E. Wessén i *Fornvännen* 1927 s. 27.

111. Fageräng. Vetlanda landsförsamling.

Pl. 78.

Litteratur: B 1015, L 1222. Ransakningarna 1667 och 1690; J. Peringskiöld: Monumenta 8 bl. 19; B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB); J. G. Liljegren: Fullständig *Bautil* (ATA) 7; N. H. Sjöborg: Samlingar för Nordens fornälskare 3 (1830) s. 129; J. Forsander: Anteckningar rörande Småland (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 4; J. J. Lagergren: Rättelser och tillägg (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 2 s. 133; P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 181; J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB) s. 38; C. F. Nordensköld: Jönköpings läns minnesmärken (ATA) 12 Östra härad, upptecknade år 1882, s. 15, tr. i NSmMedd 3 (1914) s. 47; A. Friberg: Undersökningsprotokoll den ³¹/₇ 1906 (NSmArk); Smålands Allehanda den ³⁰/₁₁ 1929; N. Gillgren: Fornminnesinventering 1938 (ATA).

Äldre avbildningar: U. Christofferson: träsnitt i Peringskiölds Monumenta och B 1015; teckning i J. G. Liljegrens Fullständig *Bautil* 7; Forsander: teckning den ²/₇ 1824 i aa; Nordensköld: teckning 1882 i o.a. hs s. 16; Gillgren: foto 1938 (ATA).

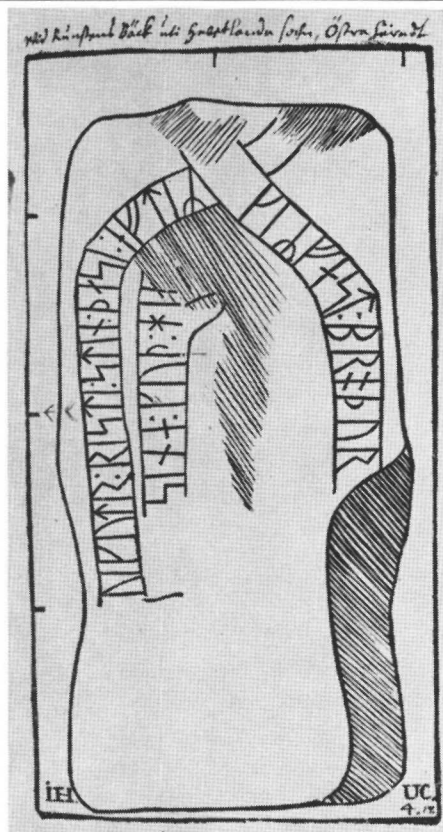

Fig. 71. Sm 111. Fageräng. Vetlanda landsförsamling.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1015).

Fig. 72. Sm 111. Fageräng. Vetlanda landsförsamling.
Efter osignerad teckning i Liljegrens Fullständig Baitil.

Stenen står på Fagerängs mark ca 1 km N om gården, Ö om vägen Vetlanda-Mellby och ca 25 m N om den bäck, som tidigare kallats Runstensbäcken, Runebäcken eller Flisbäcken. Inskriften är vänd mot V. De ställen, Nydala, tidigare kallat Huseslätt (enl. Nordensköld Ljuseslätt), och Gröndal, vilka legat i närheten och efter vilka man ser stenen uppkallad i litteraturen, finnas ej längre kvar.

Enligt *Ransakningarna* 1667 låg den som spång över bäcken: »en stor steen som ligger öfuer en bäck wedh fagerängh till en gånge spångh, och mädh runska skrifuen, ther aff then bäcken hafr. heet Runstens bäck af ålder.» I *Ransakningarna* 1690 läses: »I Sochnen emillan Fageräng och Hule rinder en bäck, der hoos en Runsteen antiqvitte oblitererad, der af bäcken kallas Runebäck.» Även i *Baitil* kallas platsen »Runstens bäck».

Senare blev stenen lagd under den nya bro, som byggdes här. Vid en teckning i *Fullständig Baitil* 7 läses: »Denne sten ligger under en bro $\frac{1}{8}$ Mil söder om Hule — Har fordom stått på en slätt en (!) stycke derifrån, men har af oförståndige bönder blifvit dädan tagen, för att gagna till bro.» På teckningen synes endast den högra halvan. Beträffande stenens nedre del står: »Denna del, till sin inskription, okänd ligger under broen.» Även Forsander (1824) säger, att stenen förut »har stått upprest på den närlägna fällan». Man är förvånad över dessa uppgifter från 1820-talet om att stenen ej skall ha haft sin ursprungliga plats vid bron, då den redan 1667 enligt *Ransakningarna* för detta år, bestyrkt av *Ransakningarna* 1690 och *Baitil*, låg där. Uttalandena om flyttningen till bron i de båda anförda källorna kan bero på ett missförstånd eller en oriktig tradition.

År 1854 flyttades stenen till sin nuvarande plats enligt Nordensköld (1882): »Den här närmare torpet Ljuseslätt å Fagerängs egor stående runstenen af lerskiffer hade förut länge legat vid ändan af trädbroen,

som leder öfver Flisbäcken (namnet 'runstensbäcken' är af ingen kändt), men då år 1854 bron vardt ombyggt, rullades af nejdens bönder stenen på kaflar norrut, der den nu står, och förseddes med ett skyddstak.»

Stenen är 169 cm hög, 104 cm bred. Runorna äro 10–15 cm höga.

Inskrift:

: uikutr : risti · stin · þasi · eftir kirfast · brupur sin · akuþ : hiq --

**Végautr reisti stein þenna eptir Geirfast, bróður sinn. Guð hið(lpi).*

Vigöt reste denna sten efter Gerfast, sin broder. Gud hjälpe.

Till läsningen: 8 **i** är ej stunget, ej heller 14 **i**, som Nordensköld emellertid har läst **e**. Däremot är 20 **e** stunget; övre hälften av runan är borta genom en avstötning, som även tagit bort övre delen med bistavarna av det följande 21 **f** och vänstra bst av 22 **t**. I *Bautil* äro dessa runor fullständiga, liksom på Nordenskölds teckning. 34 **u** läser Christofferson **o**. Bistaven är skadad vid mitten. Nedre delen av 35 **p** är vidgad genom vittring men kan spåras ganska säkert. Av 37 **r** kan jag följa hela huvudstaven och bistavens övre del. På 41 **a**, som har tillkommit genom felristning, är bistavens högra del ej lika tydlig som den vänstra. 42 **k** läses av Nordensköld **g**. Av 43 **u** synas hst som en vidgad fåra samt övre delen av bst. Det **p**, som följt efter **u**, var delvis otydligt redan då Christoffersons teckning utfördes. På denna fattas nedre delen av bst. Nu återstår av denna runa endast huvudstavens nedersta del. Den **a**-bistav till r. 47, som synes på Christoffersons teckning, kan nu ej upptäckas. Ej heller Friberg har sett den. 47 **a** är inskriftens sista runa i *Bautil*. Närmast efter runan 47 följa två stavfragment vid nedre marglinjen, av sammanhanget att döma resterna av **lb**. Friberg har till höger om det sista av dessa ritat ett krokigt streck, som liknar den nedre delen av en **b**-bistav. Jag kan ej se någon huggen fåra här. Friberg har antecknat: »Sidostrecket rätt djupt, men kan vara tvifvelaktigt.» Nordensköld har läst detta ordet **helb**. Ett rakt streck på ganska långt avstånd från de nu nämnda runorna hör sannolikt till decorationen.

1–6 **uikutr** är nom. av rsv. *Vigotr*, östnordiskt namn med få belägg, Sö 25, 285, U 706, Ög 197 samt de jylländska DR 96, 97. — 25–31 **kirfast** är ack. av *Geirfast*, som synes ha varit ett speciellt svenskt namn. Det föreligger i några runinskrifter och även i senare källor, fast sparsamt, *Gerfaster*, *Geruaster*.

112. Storebro. Vetlanda landsförsamling. Nu i Bäckseda kyrka.

Pl. 79.

Litteratur: C. Claeson: Skrivelse till Riksantikvarien den 11/11 1941 (ATA); Skriftväxling mellan Riksantikvarien och P. E. Lindborg samt Bäckseda hembygdsförenings ordförande (ATA); S. B. F. Jansson: Skrivelse till Riksantikvarien den 27/1 1942 (ATA); NSmMedd 1942 s. 109.

Runstensfragmentet, som nu förvaras i Bäckseda kyrkas vapenhus, hittades omkring år 1936 av trädgårdsmästaren P. E. Lindborg i fyllningen från en riven byggnad vid dennes barndomshem Storebro i Bäckseda sn. År 1943 fick fragmentet sin nuvarande placering.

Av S. B. F. Janssons rapport 1942 framgår, att stycket, som är av en mörk, skiffrig stenart, mäter 37 × 20 cm. Runorna äro 9 cm höga.

Inskrift:

... ku - ...

1

Till läsningen: I runan 2 **u** är bst skadad både upptill och nedtill; dock säkert **u**. Runan 3 är bevarad endast till hälften. Fragmentets kant skär hst på mitten. Även nedtill är runan skadad. Inga spår av bistavar kunna iakttagas, varför runan t.ex. ej har kunnat vara **a**; däremot är det tänkbart, att här stått ett **n**.

113. Tångerda. Vetlanda landsförsamling.

Pl. 79.

Litteratur: L 1223. B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB); P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 181; J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB) s. 169; C. F. Nordensköld: Jönköpings läns minnesmärken (ATA) 12 Östra härad, 1882, s. 12, tr. i NSmMedd 3 (1914) s. 45; A. Friberg: Undersökningsprotokoll den 1/8 1906 (NSmArk); N. Gillgren: Fornminnesinventering 1938 (ATA).

Äldre avbildningar: teckning i J. G. Liljegrens Fullständig Bautil (ATA) 4; J. Allvin: teckning i Ennes F m 61; Nordensköld: teckning 1882 i o. a. hs s. 12 och i ATA; Friberg: foto den 1/8 1906 (NSmArk); Gillgren: foto 1938 (ATA).

Stenen står vid Tångerda Håkansgård 50 m SV om nuvarande manbyggnaden på en gårdstomt med gamla husgrunder. Inskriftsytan är vänd mot N. Den har tidigt fallit omkull och fått ligga obeaktad.

Stenen har först uppmärksammats av Ennes. En teckning i Liljegrens *Fullständig Bautil* bär följande påskrift av denne: »Denna i Bautil Saknade Runsten finnes i en kålgård i Tångerda by, i Hvetlanda Socken.» I början av 1800-talet var den liggande, såsom framgår av Nordenskölds *Jönköpings läns minnesmärken* 12, där han redogör för den undersökning han företog 1882: »Vid Håkansgården finnes en runsten, hvilken för circa 70 år tillbaka låg på grönsvären med runsidan uppåtvänd bredvid gamla byggnadstomten. Den tiden brukade barnen leka på denna sten (af ljus gneis) hvarföre den å högre hörnet och nedra kanten är så glatt som vore den slipad, så att en del runor af menligt öga icke vidare kunna tydas. På venstra hörnet hafva flisor affallit, säkerligen för lång tid tillbaka, eftersom detta ställe numera visar en serdeles slät yta. ... För så många år sedan som då Tångerda Herrgård och Tellerda hörde till en och samma egare, blef runstenen flyttad till Tellerda Norrgård och lagd till tröskel vid förstugan, men då egaren fann sig jemt 'oroad', återfördes stenen; sedermera läser den stått en tid i Tångerda trädgård, men då man, såsom folket berättar, ej heller här fick ro, måste den återflyttas till sitt ursprungliga läge.»

Höjd 114 cm, bredd vid basen 83 cm. Runorna äro 14 cm höga.

Inskrift:

o**sb**akr · l**et** ... sa : ku**bl** : eftir : fa**pur** : sti**ub**sun : sin :

Úspakr lét (rei)sa kumbl eptir Föður, stiúpsun sinn.

Ospak lét resa värden efter Fader, sin styvson.

Till läsningen: Nordensköld har ej uppmärksammat 1 o. Av runorna 2–4 **sba** är övre delen avnött. I *Fullständig Bautil* och på teckningen i F m 61 synas dessa runor i så gott som hela sin längd. På grund av att stenens kant är avslagen, saknas även topparna av 5–9 **krlet**, så att inga bistavar till 7 **l** och 9 **t** äro bevarade. I *Fullständig Bautil* saknas också dessa bistavar, på Allvins teckning i F m 61 äro de däremot utritade. Nordensköld har bst till 7 **l** med, Friberg anmärker, att de nämnda bistavarna saknas. Mellan runorna 9 och 10 är ett övre skikt av stenens yta avslaget eller avnött, så att stenen verkar alldeles blankslipad. På den avsats, som uppåt bildar gräns för detta område, synes det högra knäet av ett **s**, runan 10. Detta runfragment har ej noterats av Nordensköld. Nedre delen av 11 **a** är avslagen. På runan 14 synes, utom **b**-bst, till vänster om hst en tydlig och jämn fåra av samma form som den vänstra bst till ett **m**. Ristaren har tvekat mellan stavningarna **kuml** och **kubl**. 15 **l** läses i *Fullständig Bautil* **r**, och det efterföljande : har förbisetts. 21–23 **fab** äro mycket otydliga; av 21 **f** synes hst som en smal, rak, ganska väl markerad fåra, och man kan även, fast mycket svagt, skönja delar av bistavarna; 22 **a** är nästan utplånad, men hst kan delvis kännas och bst skönjes som en ljus strimma; av 23 **p** synes hst, men bst är så gott som fullständigt försvunnen. På teckningarna i *Fullständig Bautil* och hos Allvin äro dessa runor klart återgivna; Nordensköld har ej sett några bistavar, Friberg har sett de tre huvudstavarna och högra delen av bst i 22 **a**.

1–6 **osbakk**, rsv. *Ospakr*, belagt i U 881, lever kvar under senare fsv. tid och ingår i ortnamnet *Vspaxstorp*

1540, nu Uspastorp Starrkärrs sn Västergötland (*Sveriges ortnamn, Älvsborgs län 2*, 1909, s. 118). Det förekommer ej i Danmark men är känt från västnordiskt område. **sbakr** som personnamn förekommer på Sm 13. — 21–25 **faþur** är ack. av personnamnet *Faðir*, ganska vanligt under senare fsv. perioder, mycket vanligt i Danmark med exempel redan under rda. tid, på västnordiskt område endast belagt som mytologiskt namn. — 26–33 **stiubsun** är ack. av *stiúpsunr* 'styvson'. På Öl 11 användes i samma betydelse det osammansatta *stiúpr*, **stiub** ack. I litterär fsv. finns endast den sammansatta formen *stiupson*.

Mo härad.

114. Angerdshestra kyrka. Nu i Statens historiska museum.

Pl. 80, 81.

Litteratur: R. Österdahl: Skrivelse till Riksantikvarien den 20/7 1910 (ATA); A. Lindblom: Skrivelse till Riksantikvarien den 3/9 1910 (ATA) och till Norra Smålands fornminnesförening (NSmArk); Fornvännen 1910 s. 253.

Den 20/7 1910 meddelade komminister R. Österdahl i Angerdshestra till Riksantikvarien, att man funnit stockar försedda med runinskrift under golvet i Angerdshestra kyrka, sedan tvenne övre golvlager blivit avrivna. Han bifogade sin skrivelse en kalkering av runorna på en av stockarna, nr II nedan. Enligt meddelande i *Fornvännen* 1910 s. 253 voro de funna stockarna 16 till antalet; tre, här betecknade I, II, III, voro försedda med runor och II med målningar.

Med anledning av denna rapport undersökte Andreas Lindblom fyndet under tiden 25/7-30/7 1910 och läste därvid runorna. Stockarna överfördes samma år till Statens historiska museum, där de ha inv.nr 14.119. Kyrkan, där de påträffades under golvet, byggdes 1669 efter den gamlas rivning.

Stockarna ha med tiden blivit illa åtgångna av trämask, varigenom inskriften på I så gott som helt försvunnit och på III svårt skadats. Bäst bevarade äro runorna på II. Inskriften har utförts med en knivspets eller något annat föremål med smal, vass spets. Runorna äro ca 10 cm höga.

Inskrift (med kompletteringar efter Lindbloms läsning inom [ ]):

I krist[us o - n : kristus : kon : kristus : son]

1 5 10 15 20 25 30

II iokis srif mik a : olafs : tah : I | ærækomræ - þium : f[il] : þisræ - þiumi | guþ mik signi |

35 40 45 50 55 60 65 70 75 80 85

[gu]ri

90

III [sia - tukbis m]illæs[æsæs]m[o] tusskänntissæ ...

95 100 105 110 115 120

Kristus (D)o(mi)n(us)(?), Kristus kon(ungr?), Kristus sunr ... skrifaði mik á Óláfs degi ... Guð mik signi ... millesimo ducentesi(mo) ...

Kristus Herren(?), Kristus konungen(?), Kristus sonen ... skrev mig på Olovs dag ... Gud välsigne mig ... (året) tolvhundra ...

Till läsningen: Runorna tillhöra det fullständigt stungna alfabetet. **s** har omväxlande formerna ᵛ ᵟ och ᵞ. Den yngre **s**-formen i denna inskrift, som daterar sig själv till 1200-talet, är ett nytt bevis för att denna **s**-typ ej uteslutande hör hemma i tiden efter 1300. Se S. B. F. Jansson i *Fornvännen* 1959, s. 109 f. och Sm 49. **t**-runorna ha endast en bst, på stock I felaktigt placerad på höger sida. **a**-runorna ha ensidig bst, vilket också är fallet med **n**-runorna. Då ristaren använt ᵟ som tecken för **æ** i de fall, där runan säkert har denna funktion, runan 121 och binderunorna 107, 108, är det skäl att fatta den även på andra ställen som

æ, runorna 51, 53, 58, 71, 95 med reservation för den möjligheten, att ristaren i ett eller annat fall ej hållit skillnaden klar mellan t och þ . Av binderunor förekomma t.ex. 44 $\widehat{\text{ol}}$, 45 $\widehat{\text{af}}$. Bland runorna förekommer som nummer 59, 72, 96 ett tecken, som liknar ett upp och nedvänt **k**, till formen tydligt skilt från **u**, med en kort bst ansatt mycket långt ned på hst. Som ordskillnadstecken användes $\dot{\text{}}$. Ett litet vertikalstreck användes som punktering. I 62 **u** är en liten hake inristad mellan hst och bst.

Det enda som numera återstår av runorna på stock I är 2 **r** och huvudstavarna till runorna 1, 3, 4, 5. På denna stock, där runorna 1–30 stå, ha **t**-runorna vänts bak och fram och framträda alltså som **l**-runor. Runan 28 är ej **t** utan resterna av ett **s**, hela ordet alltså **son**. Runorna 18–20 **kon** kunna antagas vara en förkortning av *konungr*, och runorna 8–10 **o - n** möjligen en förkortad skrivning för *Dominus*(?).

Runorna på stock II, 31–92, äro till större delen kvar. Nummer 31–50 stå utmed ena långsidan, nummer 51–77 utmed den andra och nummer 78–92 på samma sida som nummer 31–50 men vid stockens andra ända. Av nummer 31–32 fattas numera övre hälften. Av bistavarna på 32 **o** synes den nedre i sin helhet och nedre delen av den övre. Det streck, som utgår snett nedåt till höger från bst på 33 **k**, är ristat. Det streck inuti övre delen av 37 **r**, som Österdahl och Lindblom sett, kan jag ej se nu, ej heller är nedre delen av bst synlig. I runan 42 **k** synes ett litet vertikalt streck av samma typ som punkteringarna i andra runor; kan vara avsiktligt och runan alltså **g**.

Från och med 43 **a** är nedre delen av runorna på denna sida mer eller mindre utplånade. Till 44 $\widehat{\text{ol}}$ kunna **o**-bistavarna knappast skönjas nu. Runan 47 har mitt på hst ett streck, som liknar en **a**-bst fast kortare än en dylik, möjligen en stingning, runan kanske alltså **d**. Före 51 **æ** synes ett rakt streck, mycket längre än andra vertikala streck, ej avsett att vara en runa kanske ramstreck? På Lindbloms teckning har det en **s**-liknande form. Runan 52 är **r** med ett ganska långt vertikalstreck i ögla och ett liknande mellan huvudstavens och bistavens nedre del. Inuti 57 **r** synas tydliga streck både där uppe och där nere, i 62 **u** är ristat en liten hake. Nr 65–66 äro enl. Österdahl och Lindblom **il**. Dessa runors övre delar äro nu utplånade; man kan möjligen se övre delen av 65 **i**. I skiljetecknet efter 66 **l** är översta strecket borta. Det finns i Lindbloms läsning, hos Österdahl saknas hela skiljetecknet. 75 **u** är stunget genom ett litet vertikalstreck. Staven efter 76, här med tvekan läst som **i**, möjligen **a**, då ett litet snedstreck finnes, kan emellertid liksom det mycket långa strecket före 51 **æ**, vilket genom sin form skiljer sig från de andra tecknen och ej räknats som runa, vara ett slags ramlinje, markerande slutet på detta parti av skriften. Man kan lägga märke till att man, om man uppfattar det så, här får samma runföljd **ræþium** som tidigare i runorna 57–63. Runan 78 är enligt de föregående undersökarna **g**, men stingningen är nu alldeles bortfränt. Bst till 80 **p** är starkt skadad liksom nedre delen av 81 **m**. Av bst till 87 **n** äro spåren mycket svaga numera. Runorna 89–90, vilka stå med topparna mot den föregående raden, äro enligt Lindblom **gu**. Det som nu syns av runan 89 liknar den nedre delen av ett **r**. Mitt på långsidan stå 91–92 **ri** och ett tecken bestående av en hst och tre bistavar av samma typ som **k**-bistavar till vänster och sex dylika till höger. Lindblom har endast tagit med de sistnämnda i sin läsning. Hos Österdahl saknas runorna 91–92.

På stocken III är inskriften svårt skadad, om också mera är bevarat än på I, men man måste liksom i fråga om denna för en del av runorna lita till Lindbloms undersökning. Runorna 93–101 anföras efter hans text. Man kan möjligen se överdelarna av **u** i binderunan 97 $\widehat{\text{tuk}}$ och 98 **b**. Runorna 101–110 äro i Lindbloms text **millæsæsæsko**. Jag ser nu av detta ord topparna av **il**, hela **læs**, därefter en svag hst (kan vara oavsiktlig, ej noterad av Lindblom), en tydligare stav, nr 107, därefter ett **s**, runan 108 (enl. Lindblom $\widehat{\text{æs}}$), överdelen av ett **m** (Lindblom **k**) och toppen av en stav, enl. Lindblom **o** med nedåtriktade bistavar.

På 113 **s** har Lindblom sett en bst som till ett **u** vid runans bas; felristning? På runan 115, där ristaren avsett att skriva $\widehat{\text{æn}}$, har bst från vänster ej dragits över huvudstaven, så att där står $\widehat{\text{an}}$. Runan 116 **n** efter det föregående $\widehat{\text{kan}}$ är en dubbelskrivning av samma slag som $\widehat{\text{æsæs}}$ i föregående ord. De båda runorna 119–120 äro **s** av typen N .

Angående stavningen med **ssk** i stället för **k** och **i** i stället för **e** i 111–121 $\widehat{\text{tusskanntissæ ducentesimo}}$ se Sm 49. Angående namnet *Óláfr* se Sm 78. Inskriftens stympade sifferuppgift kan möjligen äga samband med kyrkans tillkomst.

115. Öreryds kyrkogård. Nu i Statens historiska museum.

Pl. 79.

Litteratur: L 2030. J. G. Liljegren: Runlära (1832) s. 173; J. Allvin: Beskrifning öfver Mo samt N:a och S:a Wedbo härader (1857) s. 39; M. Hultin: Iakttagelser af fornlemningar under en resa genom Tweta och Mo Härader af Jönköpings och Wartyfta Härad af Skaraborgs län (ATA) s. 12, Anteckningar (ATA); J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 hs i KB) avd. Concepter och anteckningar s. 12; N. G. Djurklou: Antiquariska resor i Östbo, Westbo och Mo härader 1870 (ATA) s. 223, tr. i NSmMedd 11 (1938) s. 34; E. Ihrfors: Smolandia sacra (ATA) 2 s. 360; A. Friberg: Anteckningar (NSmArk); Thelander: Brev till A. Friberg den $31/5$ och den $7/6$ 1908 (NSmArk); S. Gardell: Gravmonument från Sveriges medeltid I (1937) s. 125, 157 f., s. 178; J. Pape: Skrivelse till Riksantikvarien den $18/7$ 1938 med avklappning av inskriften (ATA); Anteckningar (ATA).

Äldre avbildningar: E. Stenholm: teckningar den $5/11$ 1799 i J. G. Liljegrens Fullständig Bautil (ATA) 6 och 7, den förstnämnda återgiven i Liljegrens Runlära (1832) pl. 8b; Ihrfors: teckning i aa; Djurklou: teckning i o.a. hs pl. 28, återgiven i Gardells aa 2 (1946) s. 77; E. Lönnberg: foto 1938 (ATA).

På Öreryds kyrkogård ha fordom funnits tre runristade stenar, av vilka en, Sm 115, är i behåll och nu förvaras i Statens historiska museum, inv.nr 22.518.

I kyrkoherde Laurentius Lithenius' relation till *Ransakningarna* 1689, där de andra runristade stenarna på kyrkogården, Sm 116 och Sm 117, blivit avbildade, är Sm 115 förbigången. Stenen avritades 1799 av kyrkoherde Eric Stenholm, som översände sin teckning av denna och av Sm 117 till Per Tham. Denne har på teckningen skrivit: »Dessa Runstenar äro hittade i Örregröyds(!) kyrkogården och mig benägit detta tillsändt af Herr

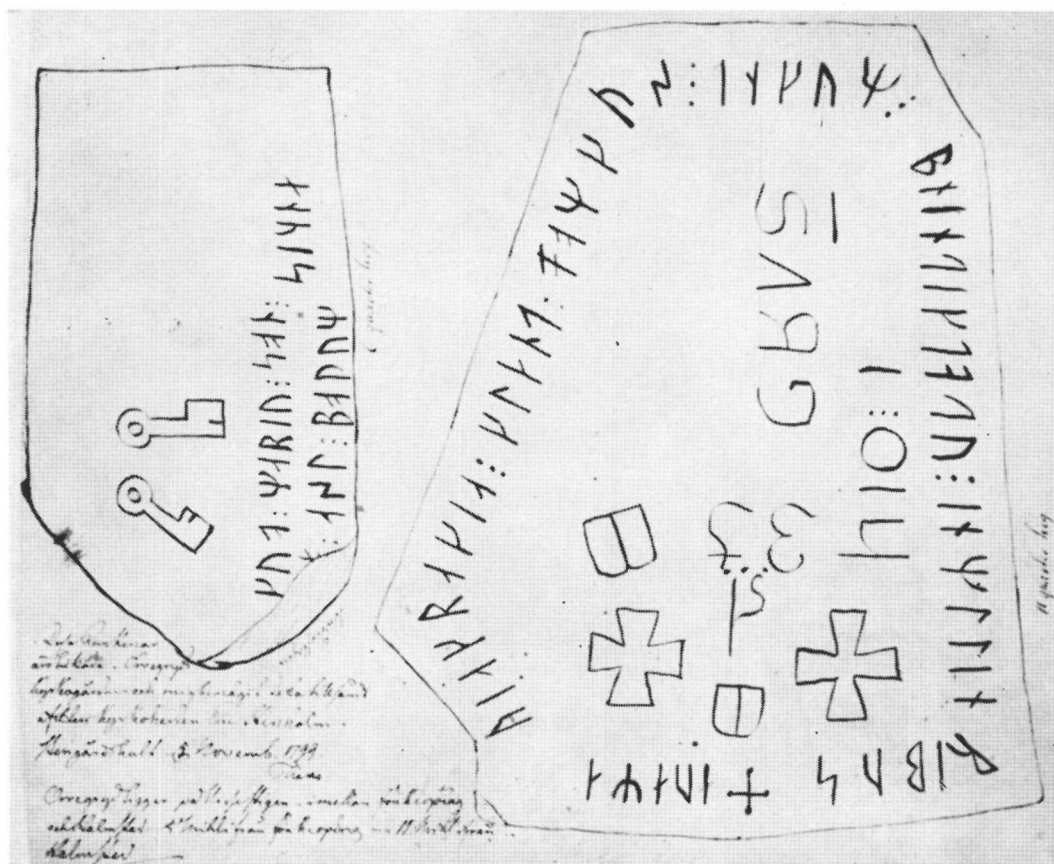

Fig. 73. Sm 117 och 115. Öreryds kyrkogård. Efter teckning av E. Stenholm i Liljegrens Fullständig Bautil 7.

Kyrkoherden Eric Stenholm i Stengårdshult 5 Novemb. 1799.» Liljegren lät införa teckningen i *Fullständig Bautil* band 7. I band 6 finns en kopia, där runorna blivit kompletterade och korrigerade i en del smärre detaljer. Det är detta exemplar, som är återgivet i Liljegrens *Runlära*. Stenholms teckning är den enda, som återger stenen i oskadat skick. Den flyttades senare från kyrkogården för att användas till farstubro och blev samtidigt ramponerad. Därom antecknade Hultin under sin undersökningsresa, som ägde rum på 1850-talet: »No 2030 har Gästgifvaren Almén använt till förstugubro, men lofvade på min uppmaning att återställa den på sitt ställe, hvarom jag kan och skall göra mig förvissad.»

Enligt J. E. Lagergren hade flyttningen från kyrkogården skett före 1847, enligt en sagesman på orten, som Pape citerar (1938), »för bortåt 100 år sedan». Den togs senare upp ur farstubron men återfördes ej till kyrkogården utan placerades på yttersidan av en mur vid samma gård, som ännu kallas Gästgivaregården eller Alménska gården, utmed västra sidan av landsvägen genom Öreryd. Där undersöktes den av Djurklou. Den var då övermålad med svart färg, och runorna voro ifyllda med gul. På senare år hade man satt ett mjölkbord framför stenen. Den överfördes år 1940 till Statens historiska museum.

Stenen hade ursprungligen en ganska oregelbunden form och var enligt Stenholm »11 quarter [= 162,8 cm] hög». När den togs till farstubro, blev den avslagen utmed ena långsidan. Man har huggit av ett stort stycke längs med en linje från runan 3 æ till 20 d. Dessutom har på högra kortsidan en mindre bit slagits av, varigenom övre delarna av runorna 23–29 fallit bort.

Stenen, som i sitt nuvarande skick är rektangulär, är 152 cm lång, 79 cm bred och 12 cm tjock. Runorna äro 13 cm höga. Större delen av stenens yta upptages av en latinsk inskrift i majuskler jämte två S:t Georgskors. Som en ram kring denna inskrift löper längs kanterna *Ave Maria* i runor. Där början och slutet av denna inskrift mötas, är ett kryckkors inristat.

Majuskelinnskriften:

LEGET ... A | ET : HELENA | MAGNUS | HIC : IA ... ET

Runinskriften (med kompletteringar efter Stenholms teckning inom [ ]):

auæ [mauia krakia : klænt :] domiþus : tekum : bænetikta : tu : in : muliæribus
 1   5   10   15   20   25   30   35   40   45   50

Magnus hic ia(c)et. Legent ... et Helena: Ave Maria, gratia plena, Dominus tecum. Benedicta tu in mulieribus.

Till läsningen av inskriften med det latinska alfabetet: Denna del av inskriften har delvis plånats ut genom nötning eller vittring. Det är en lakun i texten mellan LEGET och det följande A med plats för 4–5 bokstäver, vilka tillsammans med A antagligen bildat ett kvinnonamn. C i IACET kan ej spåras längre. Djurklou läser *hic : ia(cent) : magnus : et : helena : amen*. Det är LEGET, som Djurklou uppfattar som *amen*.

Till läsningen av runinskriften: Det fullständigt stungna alfabetet har använts, men stingningen har utelämnats i vissa fall. 9 k i *gratia* har ej någon punktering i Stenholms läsning (Liljegren återgiver runan som g), 20 d har formen 𐌆. 35 t är ej stunget. 3 och troligen 17 æ ha formen 𐌆 (17 𐌆 enl. Stenholm), 32, 34 och 48 formen 𐌆. Av skiljetecknet före 20 d är nu endast den nedre punkten kvar. Av 3 æ synes numera endast halva bst, Djurklou har ritat hela runan. Tredje runan i *Maria* har Stenholm uppfattat som u. Första runan i *plena*, som bör ha varit b med eller utan punktering, har av Stenholm lästs som k, och r. 19 har på hans teckning formen 𐌆. Av 20 d hör toppen till det avslagna. Nu återstå svaga spår av en genom vittring vidgad hst och stingningen i form av en från vänster snett upp mot höger löpande bst. I *dominus*, där utom 20 d även 22–25 äro avslagna upptill, finner man inga spår av det n man väntar mellan i och u. Det är ej heller troligt, att näst sista runan, av vilken nedre hälften är bevarad, varit en binderuna nū, då n-bst borde ha hört till det som är bevarat och binderunor för övrigt ej förekomma i inskriften. Stenholm läser hela ordet **domkus**. Djurklou har ej fått med 20–21 do, ej heller övre delen av 25 s eller stingningen på 27 e. Stenholm har förbisett bst på 33 n och har återgivit 39 a som 𐌆. Skiljetecknet efter denna runa har ej kommit med på hans teckning. På 45 u är bst skadad, vilket är orsaken till att Stenholm uppfattat runan som l.

LEGET i singularis, åtföljt av två subjekt, ger intryck av samma bristfälliga latinkunskaper, som man ofta möter i inskrifter av detta slag. Det kan förhålla sig så, att inskriften är tillverkad efter mönster, som haft en abbreviatur över det andra E. *Helena*, till sitt ursprung grekiskt, är det äldsta kristna kvinnonamnet i Sverige. Det bäres av Inge den äldres (o. 1100) gemål (A. Grape: *Studier över de i fornsvenskan inlånade personnamnen* 1, 1911, s. 81). *Magnus* är ett vanligt namn i Sverige; se ovan s. 88. Det förekommer även på Sm 26, 67, 68.

Innehållet är av välkänd typ, utöver en upplysning om den dödes namn en uppmaning till förbön. Jfr Sm 145. På samma sätt skall i denna inskrift det *Ave Maria*, som är ristat längs kanten, läsas i omedelbar anslutning till orden *Legent ... et Helena*. Andra paralleller äro t.ex. **bipi : patanostu : firi : halwia : sial** (Säve: *Gutniska urkunder* nr 72), **b(e)per för bo** DR 103, **lese : þu [:] paaternoster | fyrer : sal : hennar** Útskálar, Island (A. Bæksted: *Islands runeindskrifter*, 1942, s. 73).

Liljegren har i *Runurkunder* uppfört denna inskrift bland »Obestämda eller svårsläsliga», vilken rubricering endast passar in på de icke runristade partierna, sådana dessa framstodo på Stenholms teckning. Angående de runristade säger Liljegren: »Helsningen Awe Maria, ensamt utgörande inskriften på en sten wid Öreryds kyrka, synes äfwenledes ristad blott för att förestafwa menige man detta lärostycke» (*Runlära* s. 173).

Djurklou har missförstått inskriften, såsom framgår av hans läsning *hic : ia(cent) : magnus : et : helena : amen*, och Gardell, som återgivit inskriften efter Djurklous teckning, har försett den med följande kommentar: »suppleui. titulum priorem hoc modo lege: *hic iacent magnus et helena amen. in titulo altero supplementa e sacra scriptura dedi. nostris litteris scribendum est: ave [Maria gracia plena do]mi[nus te]cum benedicta tu in mulieribus»* (aa 1 s. 178).

Beträffande dateringen kan man lägga märke till att det helstungna runalfabetet har använts men att så unga drag som slutet **r** samt **s**-runa av typen **ᚱ** ej förekomma. Gardell, aa s. 125 och 178, räknar denna håll till missionstidens gravhällar och daterar den till 1100-talet. Den kan liksom Sm 116 och 117, som Gardell har daterat till samma tid, vara yngre.

116. Öreryds kyrkogård.

Litteratur: Ransakningarna 1689; J. G. Liljegren: *Runurkunder* ex. C (hs i ATA) flock 4; S. Gardell: *Gravmonument från Sveriges medeltid* 1 (1937) s. 479.

Äldre avbildning: L. Lithenius: teckning i *Ransakningarna* 1689, publicerad i *Småländska hembygdsböcker* 9 (1942) s. 179.

Utom den ovan beskrivna Sm 115 har på Öreryds kyrkogård funnits ytterligare två gravstenar med runinskrift, Sm 116 och 117, vilka emellertid nu äro försvunna. De avritades av kyrkoherde Laurentius Lithenius, och teckningen bifogades hans relation till *Ransakningarna* 1689. Han meddelade: »På Öhrydz Kiyrekiogårdh liggia twenne steenar mitt för predikostools fönsteret sunnan kiyrekian, hwars afrijtningh medh däss skriffth här wthwijsas.»

Om Sm 116 upplyser Lithenius: »denne steen är ofwan kupit som itt kistelock». Den har alltså varit en gravhäll av samma typ som Sm 83 Vrigstad och en del västgötska gravstenar.

Sm 116 är ej rektangulär utan smalnar mot ena änden, som är rundad. På stenens plana översida finns ett ristat stavkors. Runinskriften löper vertikalt inom korskonturen. Måttsuppgifter saknas.

Inskrift (enligt *Ransakningarna*):

... sus nazareius
1   5   10

(*Ie*)sus nazareius.

Fig. 74. Sm 116 och 117. Öreryds kyrkogård. Efter teckning av L. Lithenius.

Till läsningen: Det fullständigt stungna alfabetet har använts. Som tecken för *z* användes *l*, *s*-runorna äro av gammal typ. Inskriften har börjat med *Iesus*, vars två första runor ej kommit med på teckningen. Runan 9 är *e* med ett horisontalstreck som punktering; *a*-runorna, nr 5 och 7, ha en tydligt snedställd bst.

Runorna 4–12 utgöra alltså ordet *nazareius*. I den grekiska bibeltexten kallas Jesus ömsom *Ναζαρηός* och *Ναζαράϊος*, i Vulgata *Nazarenus* resp. *Nazaræus*. 10 *i* kan vara en felläsning av *n*, hela ordet *Nazarenus*.

I Liljegrens *Runurkunder* ex. C läses inskriften *Iesus Nazareus*. Gardell (aa s. 480) ger ingen tolkning av inskriften, som han anser »uppenbarligen felläst av källskriftsförfattaren».

Gardell daterar gravstenen till 1100-talet. Den kan vara yngre liksom den på samma plats funna Sm 117.

117. Öreryds kyrkogård.

Litteratur: L 2029. Ransakningarna 1689; M. Hultin: Iakttagelser af fornlemningar under en resa genom Tweta och Mo Härad af Jönköpings och Wartofta Härad af Skaraborgs län (ATA) s. 12; J. Allvin: Beskrifning öfver Mo samt N:a och S:a Wedbo härad (1857) s. 39; J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB) avd. Concepter och anteckningar s. 12; N. G. Djurklou: Antiquarisk resa i Östbo, Westbo och Mo härad 1870 (ATA) s. 223, tr. i NSmMedd 11 (1938) s. 34; A. Friberg: Anteckningar (NSmArk); S. Gardell: Gravmonument från Sveriges medeltid I (1937) s. 480.

Äldre avbildningar: L. Lithenius: teckning i Ransakningarna 1689, återgiven i Småländska hembygdsböcker 9 (1942) s. 179; E. Stenholm: teckning den 5/11 1799 i Liljegrens Fullständig Bautil (ATA) 6 och 7.

Den andra av de försvunna gravstenarna från Öreryds kyrkogård, Sm 117, undersöktes och avritades liksom Sm 116 av kyrkoherde L. Lithenius 1689 och blev 1799 ånyo undersökt av kyrkoherde Eric Stenholm, vars teckning genom Per Thams förmedling vidarebefordrades till Liljegren, som införde den i *Fullständig Bautil* 7. En kopia i band 6 av samma arbete är helt identisk med bilden i band 7. Enligt Lithenius låg den i likhet med Sm 116 »mitt för predikostools fönsteret sunnan kyrkian». Sedan har den försvunnit. Allvin, Hultin, Djurklou och Lagergren kunna endast konstatera, att den ej längre kan återfinnas.

Den sistnämnde skriver i *Handlingar om Småland*: »Slutligen får jag anmärka, att dessa stenar, ehuru fridlysta, redan 1847 voro borttagne af en i närheten boende kyrkovärd och använda till trappstenar.»

Av en jämförelse mellan Lithenius' och Stenholms teckningar framgår, att hällen blivit avslagen mellan åren 1689 och 1799, varvid ett ganska stort stycke av dess högra del försvunnit liksom ett mindre stycke till vänster. Enligt Stenholm var hällen »6 quarter [= 88,8 cm] hög». Lithenius' teckning blir den huvudsakliga källan för vår kännedom om inskriften. Liksom Sm 116 är även denna bredare i ena ändan med en sned avslutning där, medan den andra ändan är rundad. Till vänster ovanför runorna äro ett par nycklar tecknade, till höger ett svärdsfäste.

Inskrift (enligt *Ransakningarna*):

... **s kud : mariu : son : signæ : hustru : mariu | iæu : af : asl : boþum**

1   5   10   15   20   25   30   35   40

... *Guð, Mariu sunr, signi hústrú Mariu sál af *Áslabúðum.*

... Gud, Marias son, välsigne hustru Marias i Åslebo själ.

Till läsningen: På grund av den skadegörelse, som stenen varit utsatt för mellan 1689 och 1799, då Stenholm utförde sin teckning, fattas till vänster på denna runorna **l s** och 29–32 **iæu : a** jämte större delen av **33 f** — »sönderslagen» har Stenholm också antecknat vid denna ända av hällen. Till höger fattas hos Stenholm runorna 18–28 **hustru : mariu**. Det är emellertid plats för några runor efter 13–17 **signæ**, vilkas frånvaro på teckningen får tillskrivas textens otydlighet.

Liksom på de andra stenarna från kyrkogården har det fullständigt stungna alfabetet använts. **s**-runorna ha normal form. Runan 2 är ostungen såväl på Lithenius' som på Stenholms teckning. Nr 4 har enl. Lithenius varit **d** av samma typ, som förekommer på Sm 116. Stenholm återger denna runa **ſ**. Nr 15 är enligt Stenholm **ſ**. Runföljden 29–31 **iæu** är med säkerhet **siæl**, där **s** har fallit bort och **u** har kommit till därigenom att tecknaren missförstått ett **l** på stenen. Runan 37 **b**, som av Lithenius återgivits som öppet upptill, har på Stenholms teckning den väntade slutna formen. Gardell, som meddelar texten efter Lithenius, har fattat runan som ett upp- och nedvänt, spegelvänt **r**. Bistaven på 39 **þ** är enligt båda undersökarna skadad i sin nedre del.

Av runorna 1–4 **skud**, varmed inskriften börjar, är **s** sannolikt sista runan i ordet *Iesus* eller *Kristus* och **kud** en skrivning för *Guð*. Jfr DR 157 Hillerslev ... **s...** | **ku** × | **mario** :. Stavningen **kud** med **d**, ej **þ**, som slutkonsonant beror på att ristaren eller författaren av inskriften, sannolikt en präst, var van att läsa skrifter på latin. I Norden läste man i sitt latin intervokaliskt och slutljudande *d* som *ð*, och i de på latin avfattade svenska diplomerna betecknar bokstaven *d* tonande frikativa *ð* i inhemska ord (S. Nordberg: *Fornsvenskan i våra latinska originaldiplom* 1, 1926, s. 158), t.ex. *Ragenfrid* (= Ragnfridh) DS 63 (år 1167–1185), *finividus* DS 64 (år 1167–1185) m. fl.

34–41 **asl : boþum** är Åslabo, en by i den angränsande Mossebo sn, Kinds hd, Älvsborgs län. De hittills äldsta kända beläggen äro *Asslebode* 1489, *Åslebo* 1540, *Asleboo* 1546, *til Aslaboda* 1547. Namnets första led utgöres av personnamnet Åsle (se *Sveriges ortnamn Älvsborgs län* 7: 2, 1918, s. 117). Det är påfallande, att en person från Åslabo i Mossebo sn har begravts på Öreryds kyrkogård. Avståndet är fågelvägen 11,2 km; mellan Åslabo och Mossebo kyrka är det 3 km. Måhända förhåller det sig så, att Öreryd varit Åslabobornas sockenkyrka, då ristningen kom till.

Gardell daterar hällen till 1100-talet.

Tveta härad.

118. Barkeryds kyrkogård.

Pl. 82.

Litteratur: A. Ramm: Skrivelse till Riksantikvarien den 25/8 1883 (ATA), Tveta härad af Jönköpings län (hs 1883 i ATA) s. 37; A. Friberg: Anteckningar den 8/8 1894 (NSmArk).

Äldre avbildningar: Ramm: teckning (ATA); E. Ihrfors: teckning i Smolandia sacra (ATA) 2 s. 345; Friberg: teckning den 8/8 1894, foto (NSmArk); O. v. Friesen: foto (NSmArk).

Stenen, som ursprungligen har varit en liggande gravhäll, står nu utmed västra kyrkogårdsmuren på insidan, med den ristade sidan mot Ö. Den har tidigare legat i den gamla kyrkans golv enligt de upplysningar, som A. Ramm fått. Friberg antecknade, att den skall ha legat i den gamla kyrkans grund eller murar. Nya kyrkan byggdes under åren 1844–1846. När den gamla revs, lades stenen i södra kyrkogårdstrappan med ristningen uppåt. Där upptäcktes den av Ramm. Från denna plats flyttades den till den nuvarande någon gång mellan 1883 och 1885.

Stenen är 144 cm hög, 53 cm bred vid basen. Runorna äro 11 cm höga. På stenen är inristat ett S:t Georgskors, uppbyggt av en vertikalarm, på vilken runorna stå och vilken nedtill avslutas av en bas. Upptill krönes korset av en flagga, vars topp är utbildad till ett litet kors av enkla raka streck. Hela ristningen är 132 cm, därav flaggan 24 cm. Korsets horisontalarm är 42 cm lång.

Inskrift:

æstreþ
1 5

Æstriðr.

Estrid.

Till läsningen: Före första runan synes ett par punkter liknande ett þ, vilka sannolikt ej äro huggna. Det samma gäller de punkter, som kunna skönjas efter 6 þ. Bst till 1 æ sträcker sig på båda sidor om hst. Den är svagare till höger om hst men kan kännas. Friberg har ritat den så på sin teckning 1894 men har ej kritat mer än den vänstra hälften på sitt foto, v. Friesen har antytt även den högra hälften. 3 t har bst endast till vänster. 5 e är stunget.

Inskriftens allmänna karaktär och t-runan med endast en bistav vittnar om att det är det helstungna alfabetet, som här använts, och runan 1 bör alltså läsas æ. Æstriðr är den östnordiska formen av detta vanliga kvinnonamn.

119. Järstorps kyrka.

Pl. 82.

Litteratur: L 1905. S. Rogberg och E. Ruda: Historisk beskrifning om Småland (1770) s. 826; B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB); Kyrkoinventarium 1829 (ATA); J. Adlerbeth: Beskrifning öfver småländska fornlemningar 1831 (ATA); J. Forsander: Anteckningar rörande Småland (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 3; J. G. Liljegren: Runlära (1832) s. 163; J. Allvin:

Brev till Liljegren den 12/6 1834 (ATA); P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 353; M. Hultin: Iakttagelser af fornlemningar under en resa genom Tvetå och Mo Härad af Jönköpings och Wartofta Härad af Skaraborgs län (ATA) s. 8; J. E. Lagergren: Handlingar om Småland M 104: 14 (hs i KB) s. 285; A. Ramm: Tvetå härad af Jönköpings län (hs 1883 i ATA) s. 19; E. Ihrfors: Smolandia sacra (ATA) s. 24 not; A. Friberg: Anteckningar (NSmArk).

Äldre avbildning: O. v. Friesen: foto (NSmArk).

En runristad sten sitter i grunden till Järstorps kyrka i nordvästra hörnet på utsidan. Runorna äro anbragta på stenens översida, som delvis skjuter ut under muren. De äro 7 cm höga.

Inskrift:

iarnstōrp
1 5

Järstorp.

Till läsningen: Runan 2 är **ar**. Den spets av **a**-bst, som möjligen kan skönjas till höger om hst, ger ej runan karaktären av **æ**. v. Friesen har till höger om huvudstaven till 6 **or** antytt ett streck liknande **r**-bistavens inbuktning mot hst. Stenens yta verkar emellertid ej genomhuggen där; bistavens nedre del kan ej spåras. Av 7 **p** är bistavens översta del försvunnen jämte den punkt man väntar där som motsvarighet till den nedre.

Inskriften är utförd med det fullständigt stungna alfabetet, men runorna ha vissa drag, som äro relativt ålderdomliga: **n**-runans bst går över på vänstra sidan av hst, **s** är av gammal typ, **t** har två bistavar, **r**-runorna äro öppna. Ur runtypologisk synpunkt ter den sig ålderdomligare än inskriften på Burseryds klocka från 1238. Sockennamnet stavas *iarnwixthorp*, *Jarnwixthorp* och på diplomets baksida *Jernwixþorp* DS 1611 (år 1309), *Jærnesthorpa sokn* DS ns 2390 (år 1417).

Jönköping. Läns museet.

Inv.nr 9094 se Sm 74, inv.nr 18.706 se Sm 139.

Jönköping. Stadsparken.

Se Sm 91.

120. Lekeryds kyrka.

Pl. 84.

Litteratur: L 1943. J. G. Liljegren: Runlära (1832) s. 163; J. Adlerbeth: Beskrifning öfver småländska fornlemningar (ATA); P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 337; J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB) s. 297; A. Ramm: Inventeringsprotokoll den 12/9 1883 (ATA); E. Karlsson: En gammal Smålandskyrka (1926) s. 19; R. Lindstam: Om kyrkor som försvunnit och klockor som ha sjungit i Tvetå Vista Mo (1932) s. 35.

Äldre avbildningar: Teckning i Liljegrens Fullständig Bautil (ATA) 5 och 7; Lagergren: teckning 1848 i aa.

På Lekeryds kyrkas sakristiedörr, vars framsida är klädd med järnbleck, äro fyra runor anbragta i upphöjt arbete. Dörren är 191 cm hög och 85 cm bred. »På yttre sidan af den jerndörr, som leder till sacristian, läses namnet Johan» (*Fullständig Bautil* 5). Utom runinskriften märkes på dörren en ring, 12 cm i yttre diameter med djurhuvuden vid fästet och sick-säckornament. Runorna sitta till vänster snett ovanför ringen. Deras bas befinner sig 109 cm ovanför dörrens nedre kant. De äro 7 cm höga och ca 7 mm breda.

Inskrift:

iohān
1

Johan.

121. Rogberga kyrkogård. Nu väster om kyrkogården.

Pl. 83.

Litteratur: B 1027, L 1203. Ransakningarna 1667; J. Peringskiöld: Monumenta 8 bl. 15; S. Rogberg och E. Ruda: Historisk beskrifning om Småland (1770) s. 799; C. G. Hilfeling Resejournal af år 1797, F m 57: 2 s. 4, Journal öfver en resa år 1797, F m 57: 4 s. 7 (hst i KB); J. Adlerbeth: Beskrifning öfver småländska fornlemningar 1831 (ATA); J. J. Lagergren: Rättelser och tillägg (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 2 s. 156; D. Sjöström: Anteckningar den 26/4 1844 i P. Wieselgrens Samlingar till Ny Smålands beskrifning (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.), skrivelse till Riksantikvarien den 25/6 1867 (ATA); P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 360; J. E. Lagergren: Antiquitets-Croquier (hs i KB) s. 63, Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB) s. 57; C. C. Rafn: Nordiske Runemindesmærker (1856) s. 96; A. Ramm: Tveta härad af Jönköpings län (hs 1883 i ATA) s. 69; E. Ihrfors: Smolandia sacra (ATA) 2 s. 47; A. Friberg: Undersökningsprotokoll den 26/4 1887 (NSmArk); Handl. ang. flyttning 1948 (ATA).

Äldre avbildningar: U. Christofferson: träsnitt i Peringskiölds Monumenta och B 1027; A. O. Söderström: teckning den 18/7 1868 (ATA); Ihrfors: teckning i a s. 345; Friberg: teckning den 26/4 1887 (NSmArk); O. v. Friesen: foto (NSmArk); G. Svahnström: foto 1948 (ATA).

Stenen står numera ca 60 m V om kyrkan, 1 m N om den avtagsväg, som från Jönköpingsvägen leder upp till kyrkogårdsporten.

När stenen först uppmärksammades, genom kyrkoherde Andreas Amberni Hornæus' rapport till *Ransakningarna* 1667, hade den sin plats inne på kyrkogården: »Jtem står här på Rogbergia Kyrkiogård een högh griffsteeen, wppå hwilken finnes någon gammal rijtning.» På samma plats iaktogs den 1797 av Hilfeling, som emellertid avstod från att söka läsa den, emedan den var så »full af petrificerad och lång mässä, at den omöjliggen i hast kunde dechiffreras».

Om dess senare öden meddelas på baksidan av Söderströms teckning 1868: »Den på andra sidan afteknade runstenen (Bautil no 1027, Lilj. n:o 1203) upprest på Rogberga kyrkogård af Tveta härad och Jönköpings län, blef vid kyrkans ombyggnad 1817 nedlaggd i vapenhuset men vid dess nedrifning tillvaratagen och på sin nuvarande plats upprest den 31 Maj 1867 genom vice pastor L. Palmgrens försorg.» Innanför östra bogårdsmuren, stod den kvar till 1948, då den flyttades till sin nuvarande plats.

Stenen är 2 m hög, 80 cm bred. Runorna äro 14 cm höga. När Christoffersons teckning utfördes 1691, var stenen oskadad, men senare har den slagits av utmed högra kanten, där några runor nu nästan helt saknas.

Inskrift (med suppleringar efter B 1027 inom [ ]):

ketil : rispi : kuml : [p]usi : eftir : le - - [mu]p[ur] [:] brupur : sin :

Ketill reisti kuml þessi eftir Lei(k?), móðurbróður sinn.

Kjell reste denna vörd efter Lek(?), sin morbroder.

Till läsningen: På 3 t kan ingen bst upptäckas till höger. Så redan i *Bautil* och hos alla undersökare i det följande. Runan 15 p, som här återgives efter *Bautil*, kan jag ej se några säkra spår av. Friberg har antytt

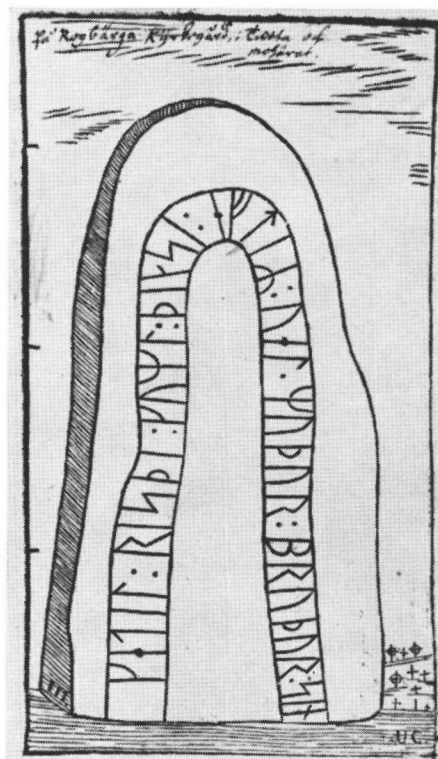

Fig 75. Sm 121. Rogberga kyrkogård. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1027).

dess nedersta del, och på v. Friesens foto är ett obetydligt fragment av bst markerat. I *Bautil* redovisas ordet **piasi**. Runan 16 är emellertid ett **u**, vars topp blivit skadad. Av runorna 24–26 äro topparna avslagna. 24 är en tydlig hst, och till höger om denna synes nedre delen av en l-bst. *Bautil* har **u**. Friberg: »Öfversta toppen ... borta. Mycket ovisst om krökta stafven gått ned. Ser snarare ut som l.» På v. Friesens foto är den markerad som **l**. Runan 25 är ett **e** med en ganska tydlig stingning. Till runan 26, vars översta tredjedel är avslagen, synas inga spår av några bistavar. *Bautil* har här **l**, som passar dåligt in i sammanhanget och kan bero på felläsning. Här kan ha stått **lek**, ack. av fsv. namnet *Lekr*. Inga lämningar av någon runa kunna upptäckas mellan runan 26 och det efterföljande skiljetecknet. Det följande ordet är enl. *Bautil* **mupur : brupur**. Av de första runorna i detta ord är endast mycket obetydliga rester kvar. Ca 5,5 cm till höger om skiljetecknet synes vid nedre marglinjen en fåra, som sannolikt är en rest av hst till det **m**, runan 27, som enl. *Bautil* stått här. 10 cm till höger om detta streck kan man se ett annat stavfragment, som av utrymmesförhållandena att döma är en rest av bst till 28 **u**. Den fåra, som skulle vara hst till detta **u**, kan jag ej se spår av, ej heller av det **p**, som skall ha stått framför 30 **u**. Där syns ett par nästan tråds mala fåror, den första av dem alltför osäker och obetydlig, vilket även gäller den senare, som dessutom står alltför nära det följande **u**, för att en **p**-bst skulle ha fått plats där. Friberg och v. Friesen ha markerat fragment av huvudstavarna till 28 **u** och 29 **p**. De följande runorna äro också skadade. Läsningen kan dock fastställas med ledning av de rester av inskrift, som finnas kvar. Söderström läser 32 **b** som **p**. Det **:**, som enligt *Bautil* funnits mellan 31 **r** och 32 **b**, har jag ej kunnat upptäcka. Friberg har sett det, däremot ej v. Friesen.

1–5 *Ketill*. Se angående detta namn s. 42 ovan. — Det *Leikr*, fsv. *Lekr*, vars ack.form skulle representeras av runorna 24–26, är ej belagt i runinskrifter men känt genom ganska många exempel i fisl. och fsv.

Vista härad.

122. Uppgränna. Gränna landsförsamling.

Pl. 83.

Litteratur: L 1202. J. Bureus: F a 6 s. 262, F a 10: 2 bl. 111 (hsr i KB); F e 17 (hs i KB); Ransakningarna 1667 och 1689; M. Celsius: Läsning i O. Celsius' Svenska runstenar, F m 60: 1 (hs i KB) s. 262 och Collectanea Runographica & Historica, R 556 (hs i UUB) s. 419; Carl Linnæi Öländska och gothländska resa 1741 (1745) s. 336; J. Helin: Relation i J. Elers' Historia om vägarne i Sverige (hs i UUB) 6; B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB); J. Adlerbeth: Archæologi (ATA); N. H. Sjöborg: Samlingar för Nordens fornälskare 3 (1830) s. 118; P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 400; J. Allvin: Beskrifning öfver Wista härad (1859) s. 100; J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB) s. 154 och bl. 49 i avd. Concepter och anteckningar; G. Stephens: The Old-Northern Runic Monuments 2 (1867) s. 816; A. Friberg: Anteckningar den 12/8 1905 (NSmArk); C. Claeson: Fornminnesinventering 1933 (ATA).

Äldre avbildningar: Bureus: teckning i F a 10: 2; E. Brenner: teckning 1670 i Runstenar i Östergötland och Småland och Westergötland, F 1 4 c (hs i KB) s. 28; J. Helin: teckning i Elers' aa; J. Adlerbeth: teckning 1812 i aa och i Ennes' F m 61; teckning i Liljegrens Fullständig Bautil 4; C. F. Ekwurzel: teckning 1827 i Sjöborgs aa pl. 58 fig. 187, Stephens aa s. 816 samt J. E. Lagergrens aa s. 153 och bl. 49 i avd. Concepter och anteckningar; Allvin: teckning i aa fig. 1; E. Ihrfors: teckning i Smolandia sacra (ATA) 2 s. 344; Friberg: fotos 1905 och 1909 (NSmArk); S. Pira: foto 1912 i Helig Korskapellet i Holaveden (1930) s. 16; Claeson: foto 1934 (ATA); osign. teckning (ATA).

Stenen står på sin ursprungliga plats vid den gamla färdleden över Holaveden, 3 m V om landsvägen vid Uppgränna Gästgivargård, ungefär 8 m SÖ om mangårdsbyggnaden. Runstenen utgör en av de talrika forn lämningar, som uppfylla trakten omkring. »Denna bys ganska stora åkergärde synes i en forntid hafva varit liksom öfversålladt med griftekullar», skriver Allvin aa s. 99. Platsens betydelse genom den täta bebyggelsen och läget vid den gamla vägen belyses av att där byggdes ett kapell bredvid den offerkälla, som fanns på platsen, enligt C. G. Styffe (*Skandinavien under unionstiden*, 1911, s. 216 not 2) vid mitten av 1400-talet. Den nuvarande manbyggnaden står på ruinerna av kapellet, och offerkällan har försetts med brunnskar och tjänar uteslutande praktiska ändamål (Claeson aa s. 14).

Enligt Bureus stod stenen »Widh Gränna Kappal». I *Ransakningarna* 1689 uppges samma plats: »1. finnes een Runesteen wid Upgränna Capell. 2. På Upgränna södre giärde finnas Någre Jordkullar af nampn ättekullar. 3. Wid Vpgränna Capel finnes och een offerkiälla, eller Capels kiällan kallat.» En fylligare beskrivning av stenens miljö ger J. Helin 1791 (i Elers' aa): »Igenom Grenna Församling löpa 4 större och mindre Landsvägar: 1° Stora Kongs- och Landsvägen, som kommer ifrån Stockholm, bryter af wid Mjölby gästgifwaregh i Östergjötland, ... Därifrån går han öfwer Gila-bäcken och dess bro, hwaräst är på högra handen ett hiskeligt och djupt stallp, med starka ledstänger försedt, till ett torp, å högra sidan, vid namn Capellet bredewid hwilket fordom stådt ett Capell, s. Johannis e^f Uppgrena Capell kalladt, 1½ fjärdingsväg ifrån staden, hwilket för hwarjehanda där, om Midsommarsdagen och natten, af Allmogen föröfwade widskeppelser och dansar af Kyrkoherden Platin på 1740-talet blef utdömt och af Successorn min K: fader, afl. Prosten och Doctorn M^f Clemens Helin, år 1761 aldeles raserat. Midt för, där detta Capell varit beläget, står en stor Runsten, 2 alnar 10 tum hög, 1 ahlⁿ 9 tum bred, och 10 tum tjock, till form och inscription sådan, som när lagda afritning utwisar. Gent emot denna Runsten, synes i nordost en annan stor och hög sten upprest, öster om vägen, utan påskrift och lærer twivelsutan wara ett minnesmärke af Förfädernas grafplatser. Ifrån detta ställe löper vägen till och genom Uppgrena By 11 hela hemman stor.»

Den av Helin nämnda resta stenen »utan påskrift» har ej kunnat återfinnas. Den har sannolikt försvunnit i samband med odling eller bebyggelse. Troligen har denna sten ingått i runmonumentet, som enligt inskriften har bestått av minst två stenar.

Stenen är 171 cm hög, 90 cm bred; runorna äro 10–11 cm höga.

Inskrift:

: **suin** : **rispi** : **stina** : **þessi** : **eftir** : **oslak** : **auk** : **eftir** : **kuta** : **sun** : **hons** : **en** : **oslaks** : **uas** :

1   5   10   15   20   25   30   35   40   45   50   55

brupir : **suins** :

60   65

Sueinn reisti steina þessi eptir Áslák ok eptir Gauta, sun hans, en Áslákr var bróðir Sueins.

Sven reste dessa stenar efter Áslak och efter Göte, hans son, och Áslak var Svens broder.

Till läsningen: Inskriften är tydlig, och avvikelserna mellan de talrika läsningarna äro ej stora.

24–28 **oslak** och 50–55 **oslaks** är ack. resp. nom. av *Áslákr*, vilket namn är känt, om också genom fåtaliga belägg, från runinskrifter i andra landskap: **uslacr** Ög 226, **hslacr** Sö 26 (båda inskrifterna försvunna). På U 774 läses **oslaik**, ack. av *Asleikr*. **osihik** och **asliks** U 1017 anses vara samma namn liksom **aslikr** U 786. En *Aslak* är känd från Västergötland 1396 (C. G. Styffe: *Bidrag till Skandinaviens historia* 2, 1864, s. 41). I *Aslaksrud*, Värmland, SRP 2924 (år 1398) och *Aslaksthorp*, Västergötland, DS ns 914 (år 1407) ingår samma namn. I Danmark förekommer **aslacr** DR 66 Aarhus och några ej synnerligen talrika belägg i senare källor. I Norge har *Áslákr* varit mycket vanligt, på Island förekomma endast spridda exempel (Lind). — 37–40 **kuta** är ack. till rsv. *Gauti*, *Göti* eller *Guti* ~ *Goti*. *Göte* är liksom *Gute* ganska vanligt i fsv.

Förekomsten av **s** i **oslaks** som nom.-ändelse (i stället för **r**) är påfallande ålderdomligt liksom **uas** i stället för **uar**. Jfr **uas** på den närbelägna Sm 126. Ett annat drag, som också tyder på relativt hög ålder, är bruket av **o**-runan för nasalerat a-ljud i **oslaks**, **oslak** och **hons**.

123. Brahekyrkan. Visingsö sn.

Pl. 85.

Litteratur: L 1942. J. Bureus: F a 6 s. 273, F a 5 s. 264, Fa 10: 2 bl. 140 b. (hsr i KB); F e 17 (hs i KB); J. G. Liljengren: Runlära (1832) s. 164; P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 391; J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB) s. 296; J. Allvin: Beskrifning öfver Wista härad (1859) s. 165; W. Berg: Visingsö (1885) s. 166 med tolkning av G. Stephens; A. Romdahl i Fornvännen 1914 s. 231 och Gammal konst (1916) s. 72; E. Lundberg i Rtg 1927 s. 49; E. Wrangel i Värnamo hembygdsförbunds årsskrift 1928 s. 3 och i Tidskrift för konsthistoria 1928 s. 83; W. Nisser: Konst och konsthantverk i Visingsborgs grevskap (1931) 1 s. 69, 2 s. 97; A. Lindblom: Sveriges konsthistoria I (1944) s. 161 f.

Äldre avbildningar: Bureus: teckning i Fa 10:2; teckning återgivande en kalkering av inskriften i Bergs aa fig. 24; A. Friberg: foto 1902 (NSmArk); O. v. Friesen: foto (ATA); K. Nordenskjöld: teckning i Nissers aa 1 s. 73. (Illustrationer i konsthistoriska arbeten, där ingen vikt lägges vid att avbilda runorna, ej medtagna i denna förteckning.)

Mellan sakristian och det egentliga kyrkorummet i Brahekyrkan sitter en järnbeslagen dörr, vars smide hör till de märkligaste alstren av vår medeltidskonst. Det är därtill försett med en runinskrift.

Dörren har suttit vid huvudingången i Ströja kyrka, en av de två sockenkyrkor som funnos på Visingsö i äldre tid. Bureus har rubricerat inskriften: »På Ströja kyrkedör.» I samband med de omfattande utvidgningar av Visingsborgs slott, som greve Magnus Brahe företog, lät han omdana Ströja gamla medeltidskyrka till slottskyrka, fristående i förhållande till slottet men förbunden med detta genom en allé. Detta skedde enligt Nisser mellan 1623 och 1633. Vid dessa omdaningar bevarades av kyrkobyggnaden i Ströja endast tornet, och den järnbeslagna dörren flyttades till sin nuvarande plats i den nya kyrkan, den s.k. Brahekyrkan (Nisser aa 1 s. 69, 2 s. 97).

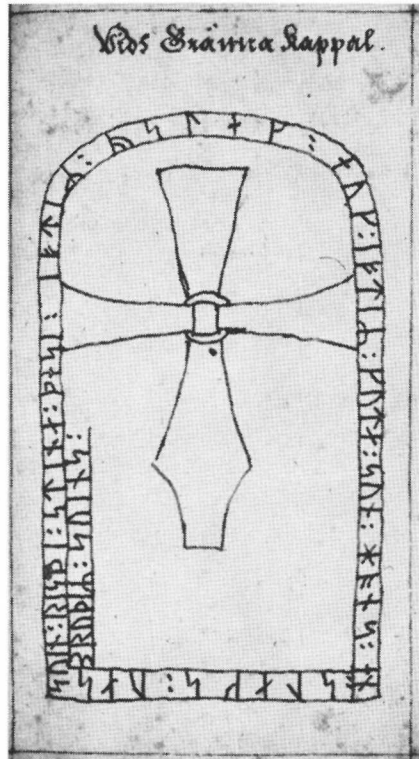

Fig. 76. Sm 122. Uppgränna. Gränna landsförsamling.
Efter teckning av Bureus.

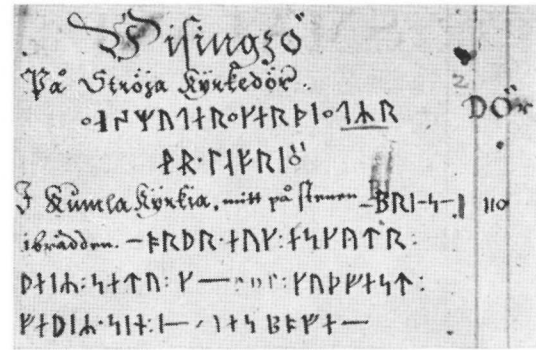

Fig. 77. Sm 123 och 126. Brahekyrkan och Kumlabý kyrka.
Visingsö sn. Efter uppteckning av Bureus i F a 6.

Fig. 78. Sm 123. Brahekyrkan. Visingsö sn. Efter
teckning av Bureus.

De märkliga järnbeslagen, som äro utbredda över hela dörren, ha rubbats i senare tid, förmodligen i samband med kyrkans ombyggnad på 1600-talet, därigenom att de ha överflyttats på nytt trä. Ett dubbelt band av beslag inramar hela ytan. Dörrens översta, upptill halvrunda parti, som nedåt avgränsas av ett vågband, prydes i mitten av en ring och ett kors av ovaler flätade i varandra. På dess ena sida står ett krucifix, ursprungligen omgivet av stjärnor, av vilka numera blott en finns kvar. På den andra sidan fattas numera ornamenten. Närmast under det nu beskrivna märkes ett växtornament, livsträd eller kunskapsträd, jämte ett likarmat kors och under dessa ornament tvärs över dörren ett band av i varandra gripande ringar. På dörrens därunder följande mittparti sitta tvenne likarmade kors, de snedställda kvadratiske lås- och låsringsbeslagen och växtornament av samma typ som de längre upp befintliga, samt andra smärre dekorationselement. Det nu beskrivna har avgränsats nedåt av ett beslag, som kommit bort i senare tid — tydliga märken efter det synas ännu —, och under detta sitter det beslag, på vilket runorna äro anbragta. Dess ena ände är utformad som ett drakhuvud, den andra avslutas med en knut eller slinga. De återstående dekorationerna utgöras av blad- och flätmönster samt nederst ett beslag utan ornering.

Det runristade beslaget är 52 cm långt, 2,5 cm brett.

Inskrift:

asmutær · kærþi · tyr þær · lafri ·

1   5   10   15   20

Ásmundr gerði dyrr þessar Lafri(?).

Ásmund gjorde denna dörr ...

Till läsningen: Inskriften är utförd med det yngsta alfabetet. Skilda tecken användas för **a** och **æ**, **t** har endast en bst, som **y**-tecken användes **r**. **s**-runan har gammal form, **r**-runorna äro öppna. Inga stungna runor förekomma: **t** är tecken för *d* i 1–7 **asmutær** och 13–15 **tyr**, **k** för *g* i 8–12 **kærþi**. Bst på runan 9 har ej lika stor utsträckning till höger om hst som till vänster men skjuter tydligt över på högra sidan, och runan är således **æ**. Runan 17 är en binderuna **ar**. Efter **asmutær**, **kærþi** och **lafri** äro runda spikhål, vilka fått tjänstgöra som skiljetecken, efter **þar** har ristats en punkt, som har samma funktion.

Bureus läste inskriften i *F a 6* **·asmutær·kærþi·trr ap̄ar·lafri·**, i *F a 5* omredigerat till **·asmutær·kærþi·trrar·lafri·**. Allvin: *Asmutr : kardi : törar : lafri* :. På Nordenskjölds teckning i Nissers a a 1 s. 73 läses **·æsmutær·kærþi·tyrþar·lafri**.

Runorna 13–17 **tyrþar** böra sannolikt förstås som *dyrr þessar*. **þar** är en förkortad stavning på grund av utrymmesbrist liksom det följande **lafri**. Asmund, som varit verksam i bygderna kring Vättern, har signerat en dörr i Väversunda, Ög 57, och en i Värsås i närheten av Hjo (K. Torin: *Västergötlands runinskrifter* nr 80 i *Västergötlands fornminnesförenings tidskrift* h. 4–5, 1888). På Väversundadörren läses **asmuntær : gæþi : tyr : þasar :** och på dörren i Värsås **asmutær : gærþi · tyr :**

Runorna 18–22 **lafri** äro möjligen ett rudiment av datering: fsv. (*a*) *Lafri(nza dag)* den dag arbetet var färdigt. Jfr **srif mik a : olafs : tah** Sm 114 och beträffande stavningen *sancta lafrinzssa dagh* i Yngre Västgötalagen (*Wästgötalagen* utg. af H. S. Collin och C. J. Schlyter, 1827, s. 99), *um lafrinzsmessu* (*Östgötalagen*, 1830, s. 20) m.fl. **lafri** kan också förstås som dativ, en mindre kraftig förkortning alltså 'åt Laurentius, till Laurentius' ära'.

En annan möjlighet till tolkning av runorna 13–17 **tyrþar** bör nämnas. Dessa framstå som en enhet utan något skiljetecken mellan **tyr** och **þar** och bilda ett från den fvn. litteraturen välkänt ord, *dýrðar*, gen. av *dýrð*, 'ära, härlighet', t.ex. *reisa kirkiu til vegs ok dýrðar enom helga Óláfi konungi*. *Dýrð* förekommer även i det rsv. ordförrådet, Sö 130. Inskriften skulle i så fall ha lytt *Ásmundr gerði (dyrr til) dýrðar Lafri(nze)*. Ellipsen i frasen *dyrr til dýrðar* är naturlig på grund av ljudlikheten mellan *dyrr* och *dýrðar* och utrymmesbristen. **lafri** skulle alltså enligt de båda senare förslagen vara en rest av namnet på kyrkans skyddshelgon. Det har funnits ett åt S:t Laurentius invigt kapell på Visingsö såsom framgår av *Registrum Ecclesiae Cathedr. Lincopensis*, i *K h 54* (hs i Linköpings Stifts- och landsbibl.), där det finns en förteckning över kapell inom Linköpings stift och där även *Laurencii in Visinxö* nämnes, den äldsta gudstjänstlokalen på ön, som man funnit lämningar av i våra dagar. Om Ströjakyrkan också invigts åt Laurentius veta vi dock icke.

Likheten mellan denna inskrift, om den uppfattas som ovan föreslagits, *Ásmundr gerði dyrr þessar Lafri*, och Väversundainskriften, *Ásmundr gerði dyrr þessar*, är dock så stor, att det är naturligtast att ej skilja den från denna i fråga om tolkningen.

Bureus (*F a 5*) översatte inskriften: »Asmundus fecit Januæ cardines», Liljegren (*Runlära* s. 164): »Asgöt gjorde dörrbeslaget.» Wieselgren skriver: »Asmund synes gjort den dörren åt det i Linköp. Bibl. Handl. 1: 99 omnämnda Laurencii el La(m)pridii in Visinxö capell.»

Berg har (*Visingsö* s. 167), för att få en tillfredsställande tolkning av inskriftens avslutning, vänt sig till Stephens, som förklarar, »att TYRÐ, DYRÐ är visserligen nästan ett helt och hållet okänt ord i Norden med undantag af Norsk-Isländskan, DYRD gen. DYRDAR fem. och att det nu för första gången torde vara funnet i någon fornsvensk skrift. I Stor-Brittannien brukas ordet DEARTH eller DAART på Orkneyöarne. Ordet, som kommer af DYR, dear, god, vacker, kostbar, har en vidsträckt betydelse. Såsom nomen menas dermed i Norsk-Isl. heder, vördnad, men i genit. har det äfven en adjektivisk mening af fin, prydlig, vacker något som är värdt pris och heder; betydelsen av detta ord i nu förevarande inskrift är således VACKER. Det sista ordet LAFRI lefver ännu kvar i det engelska provinsordet LEVER, som betyder nedre delen af en af två halfvor bestående dörr, en sådan man någon gång får se i äldre svenska bondstugor och ännu oftare i stall. Det heter i gammalengelska LAVER och har betydelsen af hänga, svänga; motsvarande ord i N. Isl. är LAFA hänga, dingla. Inskriften lyder sålunda i sin helhet ÅSMUND GJORDE (denna) VACKRA DÖRR.» Denna tolkning har gått vidare till senare beskrivningar av dörren.

Beträffande inskriftens datering märkes, som ovan framhållits, att det är det yngsta runalfabetet, som

har använts, men i en relativt tidig form med gammal **s**-runa och utan stungna runor för betecknandet av *d* och *g* i **asmutær**, **tyr** och **kærpi** (i inskrifterna från Väversunda och Värsås har Asmund dock stavat *gerði* med **g**). Från runtypologisk synpunkt gör inskriften ett ålderdomligare intryck än den som förekommer på Sm 49 Burseryds kyrkklocka av år 1238. Ett ungt drag är emellertid svarabhaktivokalen i **asmutær**. Några exempel på denna företeelse före 1200 finnas ej vare sig i småländska, östgötska eller västgötska diplom. Det äldsta diplom utfärdat i Småland, i vilket denna företeelse kan iakttagas, är DS 164 (år 1216–1220). De äldsta intygen i skrift om svarabhaktivokalens förekomst i Östergötland och Västergötland äro ännu yngre (S. Nordberg: *Fornsvenskan i våra latinska originaldiplom* 1, 1926, s. 226). Från språkhistorisk synpunkt är man alltså benägen att ange 1200 som terminus ante quem non. (Enstaka fall av svarabhaktivokal förekomma dock redan i rsv. tid. Se E. Wessén: *Svensk språkhistoria* 1, 1958, s. 52.) Konsthistorikerna datera Asmundsdörrarna till 1100-talets senare hälft. Se Romdahl i *Fornvännen* 1914 s. 245, Lindblom aa s. 163 f, Lundberg aa s. 54 f.

124. Kumlaby kyrka. Visingsö sn. Nu i Braheskolan.

Pl. 86.

Litteratur: B 1030, L 1666. Ransakningarna 1689; J. Peringskiöld: Monumenta 8 bl. 11; O. Celsius: Svenska runstenar, F m 60: 1 (hs i KB) s. 433; S. L. Gahm-Persson: Archivum Smolandicum (hs i UUB) 10 s. 66; S. Rogberg och E. Ruda: Historisk beskrifning om Småland (1770) s. 878; J. Almqvist: Relation i J. Elers' Historia om vägarne i Sverige (hs i UUB) 6; J. J. Lagergren: Rättelser och tillägg (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 1 s. 158, 2 s. 158; B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB); N. H. Sjöborg: Samlingar för Nordens fornälskare 3 (1830) s. 55, 70; J. G. Liljegren: Runurkunder ex C (hs i ATA); P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 391; J. Allvin: Beskrifning öfver Wista härad (1859) s. 158, brev till B. E. Hildebrand den ¹⁰/₁₂ 1857 (ATA); J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB) s. 73; W. Berg: Visingsö (1885) s. 35; A. Friberg: Undersökningsprotokoll den ¹³/₆ 1905 (NSmArk); C. Claeson: Fornminnesinventering 1933 (ATA).

Äldre avbildningar: U. Christofferson: träsnitt i Peringskiölds Monumenta och B 1030; M. Oxelgren: teckning i Commentarii de Insula Visingiana 2 (1714) s. 141; J. Almqvist: teckning i Elers' aa; teckning i N. H. Sjöborgs aa pl. 37 fig. 128; J. Allvin: teckning i aa pl. 2; A. Hammarlind: teckning i J. E. Lagergrens aa; E. Ihrfors: teckning i Smolandia sacra (ATA) 2 s. 344; Friberg: teckning den ²⁵/₇ 1894, två fotos 1905 (NSmArk); O. v. Friesen: foto (NSmArk); Claeson: fotos 1933 (ATA).

På Visingsö ha enligt äldre källor funnits tre runstenar, av vilka två, Sm 124 och 125, ännu äro i behåll. Båda hade 1689 sin plats i Kumlaby kyrka, såsom framgår av *Ransakningarna* 1689: »Å ömse Sijdor på gamla altaret i Scholen, som förr waret en kyrekia, twenne storra stenar medh Rune-Bookstäfwer påhuggne wthi quadrat omkring och Figurer mitt wthi, som dels äre förnötte, men mäst synas.» I *Bautil* kallas de båda runstenarnas plats »Visingsberg». Almqvist talar om »2 Runstenar som förr skola stått wid Landswägen, men sedan äro insatta wid altaret i Kumla kyrka och nu upreste wid muren uti Choret, hwaräst numera är Rektors Class». Enligt Peringskiöld stod Sm 124 »På Wänstra sijdan om altaret i Scholan på Wisingsö», enligt Sjöborg aa s. 55 »på vänstra sidan om dörren i det fordna Choret». Från Kumlaby kyrka flyttades de 1834 till Braheskolan och murades in i väggen på insidan, på var sin sida om dörren.

Sm 124, som sitter i den östra väggen, är en kalkstenshäll 147,5 cm lång, 64,5 cm bred vid den nedre ändan, 65,5 cm vid den övre. Runorna äro upp till 11 cm höga. Stenen har ursprungligen varit en liggande gravhäll. Vid den nedre ändan är ett stycke avslaget, varigenom en del av inskriften fallit bort. Även utmed långsidorna är stenen skadad, mest utmed högra kanten. Inskriftsbanden, som löpa längs kanterna, äro utformade som två fabeldjur med huvudena vid övre ändan av stenen, som den nu står. Huvudena ha spets-ovala ögon, gapande mun, försedd med huggtänder och utåttrullad underläpp. Djur av liknande typ, vilka äro utförda i relief, vända mot de föregående, utfylla ytan. Likheten med de östgötska hällarna Ög 2, 4, 5, 6, 80, 213 m.fl. är omissskänlig. Av liknande typ äro de hällar, som kommo i dagen vid utgrävnings- och restaureringsarbetena i Vreta kloster 1914–1923. (Se S. Curman i *Arkeologiska Studier tillägnade H. K. H. Kronprins Gustaf Adolf*, 1932, s. 141.) Man kan även jämföra Vg 52, 53, Sö 116 m.fl.

Fig. 79. Sm 124. Kumlaby kyrka. Visingsö sn. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1030).

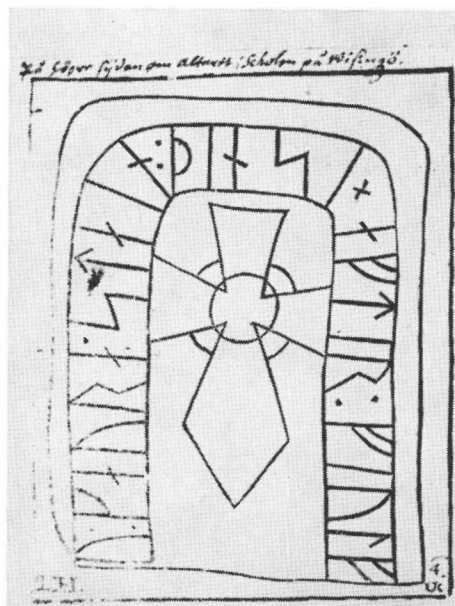

Fig. 80. Sm 125. Kumlaby kyrka. Visingsö sn. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1032).

Inskrift:

: iskil : auk : kuna : lagþu : setn : ... n : bunta sin : kuþ halb : selu has :
 1 5 10 15 20 25 30 35 40

Áskell ok Gunna lagðu stein ... bónda sinn. Guð hiálpi sálu hans.

Eskil och Gunna lade stenen ... sin make. Gud hjälpe hans själ.

Till läsningen: De nämnda skadorna utmed stenens långsidor ha förstört topparna på ett par runor. Till det avslagna hör bst på 13 **l**. Att 15 **g** är punkterad synes ha undgått undersökarnas uppmärksamhet före Friberg. (Om paralleller till felristningen 18–21 **setn** se S. B. F. Jansson i *Fornvännen* 1958, s. 257.) Efter 23–27 **bunta** synes en punkt, som känns ganska jämn men ej har någon motsvarighet upptill. Den skiljer sig i fråga om tydlighet mycket från skiljetecknen och är sannolikt naturlig. v. Friesen har ej sett något skiljetecken här, Friberg har **:**. Den punkt, som Friberg och v. Friesen markerat efter 33 **þ**, är ej huggen. Av bst till runan 40 **l** finnas inga säkra spår. v. Friesen har antytt en bst här, Friberg har ej sett någon.

I *Bautil* redovisas inskriften: **: eskil : auk : kuna : lakþu : ste ... : unta : sin : kuþ : halbi : selu-hans**. Oxelgren: **: iskil : auk : kuna : lakþu : satn : ... - bunta · sin : kuþ halb : siau han**. Sjöborg: **iskil : auk : kuna : lakþu : setn : ... n : bunta : sin : kuþ : halb : selu : hans :**. Bergs läsning överensstämmer med Sjöborgs med undantag av att Berg läser 31–33 **gub**.

1–5 *Áskell*, se Sm 64. — 9–12 *Gunna* är en kortform av kvinnonamn, sammansatta med *Gunn-*. Det är belagt i rsv. och senare i såväl Svealand som Götaland. Fda. fvn. *Gunna*.

Den omsorg ristaren lagt ned på ornamentiken präglar ej stiliseringen av inskriften. Att Eskil och Gunna ha lagt stenen efter sin make innebär med största sannolikhet att Eskil, den dödes son, tillsammans med

sin mor Gunna låtit lägga stenen efter hennes make. Sjöborg översatte på sin tid (aa s. 55) — och efter honom Berg s. 36 — »Eskil och dess hustru lade stenen (åt) — — — n, sin husbonde, Gud hjelpe hans själ». Att **kuna** ej är *kona* 'hustru' är ganska säkert; man hade då väntat att finna även hennes namn och dessutom *kona hans*. Att *bónða* här betyder husbonde är formellt sett tänkbart. Visingsöinskriften förklaras emellertid naturligtast som ett resultat av bristande formuleringsskicklighet. En parallell är U 860 (och den delvis likalydande U 859): **fa[s]tbiurn · uk þurupr litu rita stin þino : [abtir inkifast buanta sin]**, en annan U 328: **kurip·uk · kupluk · þar · litu · risa · stin · þina iftir unif · faþur · sin · uk · iftir · onsur · bunta · sin · rapisi**. En liknande lydelse har Sö 297.

Som ovan framhållits visar denna sten genom dekor och form sitt samband med övriga hällar av typen Eskilstunakista i Östergötland och Västergötland, och inskriftens run- och språkformer bidraga till att förstärka intrycket av denna samhörighet.

125. Kumlaby kyrka. Visingsö sn. Nu i Braheskolan.

Pl. 86.

Litteratur: B 1032, L 1667. Ransakningarna 1689; J. Peringskiöld: Monumenta 8 bl. 10; O. Celsius: Svenska runstenar F m 60: 1 (hs i KB) s. 432; B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB); J. Almqvist: Relation i J. Elers' Historia om vägarne i Sverige (hs i UUB) 6; J. J. Lagergren: Rättelser och tillägg (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 2 s. 159; N. H. Sjöborg: Samlingar för Nordens fornälskare 3 (1830) s. 56; P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 391; J. E. Lagergren: Handlingar om Småland M 104: 14 (hs i KB) s. 74; J. Allvin: Beskrifning öfver Wista härad (1859) s. 158; W. Berg: Visingsö (1885) s. 36 f; A. Friberg: Anteckningar (NSmArk); C. Claeson: Fornminnesinventering 1933 (ATA).

Äldre avbildningar: U. Christofferson: träsnitt i Peringskiölds Monumenta och B 1032; M. Oxelgren: teckning i Commentarii de Insula Visingiana 2 (1714) s. 141; J. Almqvist: teckning i Elers' aa; teckning i Sjöborgs aa pl. 38 fig. 132; J. Allvin: teckning i aa s. 73; A. Friberg: teckning den 25/7 1894, foto 1905 (NSmArk); Claeson: fotos 1933 (ATA).

Angående stenens äldre plats se Sm 124. Den stod enl. Peringskiöld »På högre sijdan om altaret i Scholan på Wisingsö», enl. Sjöborg till höger om dörren i koret i Kumlaby kyrka och placerades efter flyttningen till Braheskolan innanför dörren på den västra sidan.

Runstenen utgöres av en kalkstenshäll, avslagen nedtill, 149 cm lång, 72,5 cm bred vid basen, 78 cm vid toppen. Runorna äro 16 cm höga. Stenen har varit en liggande gravhäll. På det avslagna stycket ha början och slutet av inskriften befunnit sig. De höga, raka runorna följa inom marglinjer stenens ytterkontur. Den sålunda inramade ytans övre del utfylles av ett kors, den nedre delen av slingornamentik.

Inskrift:

... n × lit : kaura : stain : þinsi × : aftir : fiul : muþ : ...

... lét gera stein þenna eptir Fjólmodr ...

... lät göra denna sten efter Fjolmod ...

Till läsningen: I *Bautil* börjar inskriften med **u:kaura** och slutar med **fiulf**. När stenen stod i Kumlaby kyrka, har tydligen en del av den smalare ändan varit dold. Runorna äro tydliga. Avvikelserna mellan de äldre läsningarna och mellan dessa och min äro ej stora. Oxelgren (1714) läser 15–19 **þensi**. Celsius, som hänvisar till Oxelgren, läser **þansi** och 20–24 **aftar**.

5–14 **kaura : stain** *gera stein* är ett uttryck, som användes om liggande hällar t.ex. Ög 51, Sö 286 — Namnet 25–31 **fiul : muþ** är intressant. *Fjólmodr* är hittills i hela Norden endast belagt som fingerat namn i Gautreks saga, där det bäres av en man i Västergötland.¹

Kalkstenshällar av samma typ som Sm 125 med trapetsformig yta finnas i Östergötland, t.ex. Ög 49,

¹ Se *Die Gautreks saga*, herausgg. von W. Ranisch, s. 5 ff.

men bära där alltid inskrifter med det helstungna alfabetet och dateras av E. Brate (*Östergötlands runinskrifter*, 1911, p. XVI) med hänvisning till H. Hildebrand till tiden 1150–1250. Runorna på Sm 125 överensstämmer helt med den danska runradens, och språkformerna visa inga sena drag; 20–24 **aftir** med **r** ej **ᚱ** är ej något sådant. Övergången av (det ur *r* utvecklade) *ᚱ* till *r* i detta ord finnas andra exempel på i vikingatidsinskrifter, t. ex. Sm 1, 2, 7, 9, 10, och den ifrågavarande ljudövergången framträder tidigare i detta ord än i andra (se därom s. 18 och s. 19 not 3). 10–14 **stain** med bevarad diftong och 25–31 **fiul : muþ** med **u** som tecken för *o* äro å andra sidan ålderdomliga drag. Inskriften härrör från tiden före 1100.

126. Kumlaby kyrka. Visingsö sn.

Litteratur: L 1201. J. Bureus: *F a 6* s. 273, *F a 5* s. 264 (hsr i KB); *F e 17* (hs i KB); Fahle Burman i *Nova Acta Regiæ Societatis Scientiarum Upsaliensis* 5 (1792) s. 313; N. H. Sjöborg: *Samlingar för Nordens fornälskare* 3 (1830) s. 57; P. Wieselgren: *Ny Smålands beskrifning* (1846) s. 391; J. E. Lagergren: *Handlingar om Småland*, M 104: 14 (hs i KB) s. 154; J. Allvin: *Beskrifning öfver Wista härad* (1859) s. 158.

Runstenen är nu försvunnen.

Enligt Bureus (*F a 6*) har stenen i likhet med Sm 124 och 125 haft sin plats »J Kumla kyrkia». Burman uppger som dess plats »Visingsö, in Templo». Den har förgäves eftersökts. Redan Sjöborg (1830) s. 57 anmärker: »men numera kan den ingenstädes på Wisingsö upptäckas, och man saknar om densamma all närmare underrättelse.» Allvin (1859) s. 158 f: »Stenen kan numera icke uppletas i kyrkan, troligen antingen undångömd af en större väggfast tafla eller genom murens rappning.» Måttsuppgifter saknas.

Inskrift (enligt Bureus' *F a 6*, se fig. 77):

i brädden: - orþr · auk : askytr : þair : satu : k - - bl : kuþfast : faþir · sin : i - uas | bofa -
                   1   5   10   15   20   25   30   35   40   45   50

mitt på stenen: - bri - s -
                                   55

(*D*)órðr ok Ásgautr þeir settu kumbl Gudfast, foður sinn, e(r) var Bófa ...

Tord och Åsgöt de satte vården (efter) Gudfast, sin fader, som var Boves ...

Till läsningen: De runor, som enligt Bureus stå mitt på stenen och av honom ha placerats först, innehålla ej början av inskriften och ha i läsningen ovan ställts efter kantinskriften. Bureus har ej ansett runan I läslig. Ordet har sannolikt varit **þorþr**, som Burman har utfyllt det till. I 23–27 **k[um]bl** representeras **u**, som varit oläsligt, av ett horisontellt streck, och framför **b** synes ett litet streck, som kan vara rester av ett **m**. Av **b** finnes endast nedre hälften kvar, av **l** är toppen skadad. Det *eptir* man väntar mellan *kumbl* och *Gudfast* är uteglömt. 35–39 **faþir** är felristning för **faþur**. Preteritum *var* har samma ålderdomliga form **uas** som på Sm 122. Av 45 **u** synes bst. Runorna 53–59 **-bri-s-** kunna vara en felläsning av *hiálpi sálu*.

Burman har följande text: THORTH.R.AUK.ASKUTHR.THAI.R.SATU.KUMBL. — — — KUTH-FAST.FATHIR.SIN.ÜASBOFA — — Fe 17: Thorder auk Asgyter dair satu kumbl Gudfast fadir sin was Bofa.

Dórðr hör till de vanligaste namnen. Se s. 91. Det förekommer på Sm 27(?), 99 och 129. — *Ásgautr* är ganska vanligt i runinskrifter från skilda delar av Sverige och i senare källor. Angående *Gudfast* se Sm 92. — *Bófi* förekommer på Sm 153 och 163, Ög 113, Sö 144. Lundgren o. Brate anför exempel på *Bove* från skilda landskap och som förled i ortnamn *Bowathorp*, *Bouathorp* i Östergötland och Småland.

Bureus (*F a 5*) tolkar inskriften: »Thordirus et EsGytus hi posuerum(!) cippum GudFasto patri suo ... erat Bofionis». Burman har kommit in på ett felaktigt spår, när han till runorna **uasbofa** fogar följande kommentar: »Lapis forsitan vasbo furs habuit» och i anslutning till denna hypotes översätter: Thorthr & Asguthr illi cippum posuerunt Kuthfasto patri suo, qui in Vasbo occubuit.» Sjöborg: »Thord och Asgut uppsatte stenen (åt) Guthfast sin fader. (Det följande, blott till en del läsliga ordet, lär icke med visshet kunna tolkas.)»

Norra Vedbo härad.

127. Bona. Bredestads sn.

Pl. 87.

Litteratur: K. D. Andersson: Skrivelse till Riksantikvarien den 23/9, 1952 (ATA); S. B. F. Jansson: Undersökningsrapport den 30/9, 1953 (ATA).

Äldre avbildningar: Andersson: teckning sept. 1952 (ATA); G. Svahnström: foto 1952 (ATA); Jansson: foto sept. 1953 (ATA).

Fragment av en runsten påträffades hösten 1952 vid reparation av mangårdsbyggnaden vid Bona gästgivaregård, omedelbart Ö om Bredestads kyrka och på andra sidan landsvägen (härom närmare i S. B. F. Janssons undersökningsrapport). Tre delar blevo funna i september och en i december. Ett stycke (med runföljden 13–18) låg i murstocken, två stycken (med runföljden 2–11) lågo i den gamla grunden. Det senast påträffade stycket låg $\frac{1}{2}$ m under markytan alldeles utanför byggnadens södra grund. På detta stycke finnas slingor och en säker runa (nr 1). De tre först funna styckena visade sig ha passning inbördes, men det fjärde som dock av allt att döma tillhör samma sten, kunde icke fogas ihop med de tre andra delarna.

Sedan Riksantikvarieämbetet låtit sammanfoga fragmenten och komplettera stenen med cementbruk, är denna nu rest på gårdsplanen 25 m V om mangårdsbyggnadens huvudingång, 4 m ÖNÖ om den gamla landsvägen, 75 m Ö om Bredestads kyrka, med inskriftsytan vänd mot V, åt landsvägen. Det senast funna stycket har provisoriskt fastsatts nedtill på stenen för att hindra, att det skall gå förlorat. Att exakt fastställa, var det har suttit, är för närvarande omöjligt. Över slingan synas rester av ett kors, liksom vid basen.

Stenen är 175 cm hög, 67 cm bred upptill.

Inskrift:

... **a** ... **ar** : **hakunar** : **p - t** : **ru - s** : **far** - ...

... *Hákonar, þ(a)t* ...

... Håkans, det ...

Till läsningen (enligt Janssons granskningsprotokoll): Runan 1 finns på det stycke, som har fastsatts nedtill på stenen. Då man icke kan fastställa, var stycket har suttit, kan man icke vara säker på att den varit **a**; den kan också ha varit **n**; **a**- och **n**-runorna ha dubbelsidig bst. Före 2 **a** finns på detta stycke inga spår av ristning. 2 **a** har förlorat hst ovanför bst genom att stenens kant har slagits av. Skiljetecknet efter 3 **ra** är tydligt (:). I 6 **k** finns mellan hst och bst en kraftig urgröpning, som säkert är naturlig. Skiljetecknen efter 10 **ra** och 13 **t** äro tydliga. Mellan 11 **p** och 13 **t** går ett brott, i vilket en runa har gått förlorat. Möjligen finns ett mycket svagt och obetydligt spår av en bst t. v. om den försvunna hst. 13 **t** är mycket nött, men läsningen är säker. I 15 **u** är bistavens nedre del endast svagt skönjbar i brottkanten; övriga delar av runan tydliga. Efter 15 **u** är ristningsytan bortnött 12 cm, vilket motsvarar plats för en runa. Vid nedre marglinjen kan ett svagt, centimeterlångt spår av en hst skönjas. Skiljetecknet efter 17 **s** är tydligt. I 18 **f** är huvudstavens topp

skadad genom flagring och övre bst grund men säker. 20 **r** har förlorat toppen genom att stenens kant har slagits bort. Av runan 21 återstår endast något mer än nedre hälften av en hst.

De bevarade brottstyckena av texten ge vid handen, att inskriften ej har varit formulerad efter någon schablon. Desto mera är det att beklaga, att det fattas så många runor, att man ej kan få någon säker ledning för en suppling. Angående namnet *Hákon*, som här förekommer i gen., 4–10 **hakunar**, liksom på Sm 76 **hkunar**, se Sm 16, där nom.-formen är belagd, **hakun**.

128. Göberga. Linderås sn.

Pl. 87.

Litteratur: A. Friberg: Undersökningsprotokoll den ¹¹/₆ 1909, brev till G. de Geer den ⁹/₄ 1919, ²⁷/₆ 1919, ¹⁵/₆ 1920, brev till S. Müller den ²²/₆ 1920 (NSmArk); G. de Geer: Brev till A. Friberg den ¹⁷/₆ 1919, , ¹¹/₆ 1920, ¹⁷/₆ 1920 (NSmArk); S. Müller: Brev till A. Friberg den ²⁵/₆–²⁶/₆ 1920 (NSmArk).

Äldre avbildning: O. v. Friesen: foto 1909 (NSmArk).

På ägora till Göberga finnas talrika fornlämningar. År 1939 påträffades vid byggandet av en ladugård 18 gravar. En hällkista i ett röse är noterad i *Sverige* (utg. av A. Kempe, E. Apelqvist och O. Sjögren) 2, 1917, s. 254. Runstenen kom i dagen 1908. Den hade haft sin plats i stenfoten till ett uthus och placerades senare på gårdsplanen S om manbyggnaden.¹

Stenen är full av fördjupningar, av vilka några sträcka sig ganska långt in, en 17 cm en annan 14 cm. Ett hål går tvärs igenom. Professor G. de Geer meddelar den ¹¹/₆ 1920 ang. dessa utvittringar: »Denna [runstenen] befanns bestå av olivindiabas, en bestämning, som bekräftats genom å slipprof utförd undersökning. Såsom ej sällan är fallet med denna bergart, hade ifrågavarande block blivit starkt angripet av vittring och var på många ställen djupt urgröpt av mer eller mindre skrovliga vittringsgropar, av vilka en gick tvärs genom blocket. Groparnas form — stundom vidare inåt — visade tydligt, att de icke bildats med konst utan genom vittring. Det genomgående hålet var mer än 50 cm långt.»

Stenen är avslagen nedtill. Runorna äro delvis skadade. På den yta, som inramas av inskriften, synes ett kors jämte rester av ornamentik. Höjd 84 cm, bredd vid basen 83 cm. Runorna äro 8 cm höga.

Inskrift:

... **in** × **iftir** **þ** ... **rlak** - ...
           1   5   10

... (ste)in eptir Þ(o)rlák ...

... stenen efter Torlak ...

Till läsningen: 4 **f** har endast nedre bst bevarad. Av 5 **t** synes större delen av hst som en smal, skarp ränna; bistavarna äro starkt vidgade. Av den runa, som stått mellan 8 **þ** och 9 **r** finnas inga säkra spår. På 9 **r** är bistavens nedre del mycket svag. Efter 12 **k** synes på ganska stort avstånd en hst. De spår, som finnas mellan 12 **k** och runan 13, kunna möjligen vara svaga rester av ett skiljetecken.

Namnet *Þorlák*, vars ack.-form står här, 8–12 **þ...rlak**, förekommer över hela Norden. Det är mycket brukligt på Island, ganska vanligt även i Norge (Lind), medan det är betydligt sällsyntare på östnordiskt område. Från svenska runinskrifter kunna anföras **þurlakr** Ög 23, **þorlak** ack. Ög. 156 samt i formen **þorlaik** ack. på U 753; i diplomerna blott enstaka exempel. I danska runinskrifter finnas fyra belägg; ej synnerligen vanligt senare.

¹ Enligt Kempe–Apelqvist–Sjögrens aa s. 254 skola i Linderås ha funnits ytterligare två runstenar vilka legat i kyrkans murar men gått förlorade.

överensstämmande storlek. Vid upphuggningen av detta fönster påträffades antagligen runstenen och sönderslogs, varefter bitarna inlades i muren eller på annat sätt undanskaffades.» År 1943 rappades hela kyrkan, varvid den gamla rappningen knackades bort. Ingen runsten kom dock till synes.

Runstenen har enligt träsnittet i *Bautil* haft en total höjd av ca 2 m och bredd av ca 95 cm. Samma bild är vår enda autentiska källa för runinskriften.

Inskrift (enligt B 1036):

purþr risþi : stin : þansi : aftir · kirmun : faþur sin - . . .

1   5   10   15   20   25   30   35

Þorðr reisti stein þenna eptir Geirmund, foður sinn . . .

Tord reste denna sten efter Germund, sin . . . fader.

Angående *Þorðr* se ovan s. 91. — 25–30 **kirmun** är ack. av *Geirmundr*, som också förekommer på Sm 143. Spridda exempel förekomma i olika landskap t.ex. U 29, 392, 659, 685, Sö 67, Vg 8, 115, Ög 99, 188, 193; i skrivna fsv. urkunder är det vanligt liksom i fda. Talrika belägg finnas på västnordiskt område. På Island bäres det av flera landnamsmän men är senare sparsammare företrätt. I Norge är det icke mycket synligt förrän efter 1300» (Lind). Det stamslutande *-d* i *-mundr* saknas liksom i **arinmun**, nom., Sm 110. — Runan 39, av vilken endast en del av en hst markerats av tecknaren, har förmodligen inlett en attributiv bestämning till **faþur**, t.ex. **kuþan**.

130. Eksjö kyrka.

Pl. 88.

Litteratur: A. Friberg: Protokoll över undersökning den ²⁰/₈ 1887, den ²²/₈ 1888 och den ²²/₆ 1906 (NSmArk, avskr. i ATA), brev till L. F. Löffler den ²/₉ 1887; Löffler: Brev till Friberg den ¹¹/₉ 1887 (NSmArk); F. A. Svalander i A. Sjöstrand: Eksjö stad (1938) s. 20; G. Olson: Skrivelse till Riksantikvarien den ⁷/₁₀ 1940 (ATA); S. B. F. Jansson: Undersökningsrapport den ¹⁶/₇ 1943 (ATA).

Äldre avbildningar: Friberg: teckning 1887 (NSmArk och ATA), foto 1906 (NSmArk); O. v. Friesen: foto (NSmArk); Svalander: foto i aa s. 17; Jansson: foto 1940 och 1943 (ATA); G. Olson: foto 1943 (ATA); E. Lönnberg: fotos 1943 (ATA).

Stenen, som nu står utmed kyrkans södra vägg, anträffades vid rivningen av Eksjö gamla kyrka 1887. Angående de närmare omständigheterna därvid meddelar Friberg (NSmArk): »Runstenen anträffades vid kyrkans rifning, i två hälfter på skilda håll. Öfre delen låg med den ristade sidan neråt såsom hörnsten i grunden vid kyrkans sydvästra hörn. Nedre delen på samma sätt i sydöstra hörnet. Den är af tämligen ljus granit. Öfre delens tjocklek nära 0,5 meter. Vid stenens nerläggning i grunden i forna tider tyckes nedre styckets öfre kant, som för att passa in mot öfre styckets nedre kant bör ha på midten höjt sig uppåt, blifvit tillrätad genom bemålde brytnings borthuggande. Vid min ankomst till stället den 29 augusti 1887 med anledning af en tidningsnotis om stenens anträffande, var nedre halfvan af stenen åter nerlagd i grunden och färdig att åter inbäddas i muren. Enligt uppgift af byggmästaren Pettersson (den samme som ombygde Högsby kyrka i Kalmar stift) hade kontrollanten för kyrkobygget och tidningsmän sagt, att det var en gammal grafsten, som saklöst kunde inläggas i nya muren. Några af byggnadsstyrelsen (öfverstelöjtnant Dahl och kyrkoherde Stark) påstodo dock att byggmästaren blifvit tillsagd att tillvarataga stenen. Efter löfte af dessa herrar kommer stenen att insättas i nya kyrkans vägg ini kyrkan jämte flera grafhällar.»

Efter ett besök i kyrkan 1906 skriver Friberg (NSmArk): »Eksjöstenen sitter nu inmurad i kyrkans innervägg, södra tvärskeppets östra vägg, tyvärr under trappan till läktaren och i ett kontor.» Genom Riksantikvarieämbetets försorg uttogos de båda styckena ur väggen och sammanfogades, varefter stenen 1943 uppställdes utanför kyrkans södra vägg med ristningen mot S.

Höjd 207 cm, största bredd 130 cm; de högsta runorna äro 20 cm höga. Runslingans ornamentala avslutning har skadats, men man ser resterna av ett djurhuvud med ett ganska litet, mandelformigt öga.

Inskrift:

: **iarbr** : **let** : **resa** . . . - **fti** : **siba** : **broþur** : **sin** : **auk** : **br -** : **kiara** : **h - - - r - - - . . . . .**

1 5 10 15 20 25 30 35 40 45

sibi : . . . **r** . . .

50

Iarpr lét reisa ... (e)pti(r) *Sibba, bróður sinn, ok br(ú) gera ... *Sibbi ...

Järp lät resa ... efter Sibbe, sin broder, och göra bro ... Sibbe ...

Till läsningen: Inskriften har granskats av S. B. F. Jansson. De flesta runorna äro djupa och tydliga. Vid högra sidans mitt och i inskriftens slut ha en del runor helt eller delvis förstörts.

Ur Janssons granskningsprotokoll citeras: »Inskriften börjar och slutar med skiljetecken. Detta består av två punkter (:). 7 **e** och 10 **e** äro säkert stungna. 12 **a** har förlorat nedre delen av huvudstaven och bistaven t. h. om huvudstaven genom det brott, som här går igenom stenen. Efter 12 **a** har, genom detta brott och genom en i samband med brottet uppkommen flagring, ett 42 cm långt stycke av ristningen gått förlorat. Då man torde böra räkna med att ristaren också här använt skiljetecken, ger det avslagna stycket plats för fyra runor. Med all sannolikhet har på det förlorade partiet stått : **sten** : ... Av runan 13 återstår endast ett 2 cm långt stycke vid övre ramlinjen; möjligen återstår ett kort stycke av bistavens nedersta del. Runorna 36–41 **kiara** : **h** äro alla skadade upptill. Efter 41 **h** synes större delen av en huvudstav utan säkra spår av bistav. Avståndet mellan runan 42 och 45 **r** är 24 cm; här har funnits plats till två runor, av vilka svaga spår synas i flagringens botten. Efter 45 **r** synes nedtill vid ramlinjen spår av en huvudstav och därefter bistaven i ett **k**. (Att det bör vara en bistav och ej en del av ramlinjen framgår av en jämförelse med motsvarande parti av högra slingan.) Inskriften har sedan fortsatt innanför vänstra ramlinjen. Där synas spår av 3 runor (47–49). 50 **s** har förlorat nedersta delen i brottet. Av sk efter 53 **i** återstår endast den övre punkten.»

Utanför den övriga ristningen snett ned till höger om runan 44 synes ett **r** (nr 54). Jansson anser detta tecken höra till inskriften; Friberg och v. Friesen ha ej hållit det för hugget, men det framträder mycket tydligt på deras fotografier okritat.

1–5 **iarbr**, *Iarpr* synes vara det enda belägget för detta namn i fsv. (Det svagt böjda **iarbi** förekommer i U 373.) Lundgren o. Brate antager *Iarpr* vara första led i ett par ortnamn. På västnordiskt område förekomma några exempel. Det är samma ord som adjektivet *iarpr* 'brun', varav fågelnamnet 'järpe' är bildat. Det rsv. *Sibbi*, som föreligger i 50–53 **sibi** och 17–20 **siba**, förekommer även i Sm 22 och 78. Se s. 80.

Den bro inskriften talar om har betjänat trafiken över ån, som flyter strax Ö om kyrkan.

Eksjö. Vattenledningsparken.

Se Sm 137.

Södra Vedbo härad.

Edshults kyrka.

Se Sm 135.

131. Hjortholmen. Flisby sn.

Pl. 88.

Litteratur: E. Lönnberg: Skrivelse till Riksantikvarien den 30/7 1942 (ATA).
Äldre avbildningar: Lönnberg: fotos 1942 (ATA).

Runstenen står rest vid Hjortholmen (tidigare torp under Johannesberg) i västra delen av tomten, 10 m Ö om vägen Flisby–Anneberg.

Stenen påträffades 1922 på en plats ca 50 m N om den nuvarande, vid en väg som gick i öst–västlig riktning längs med ån men som försvann vid odlingsarbete 1929. Fyndet meddelades 1942 landsantikvarie E. Lönnberg, som beträffande fyndomständigheterna den 30/7 1942 rapporterade till Riksantikvarieämbetet: »I samband med rekognosceringstur till diverse fornlämningar i Flisby socken i början av juni månad detta år erhöll jag meddelande om att en sten med inhuggna tecken, möjligen runor, fanns vid torpet Hjortholmen under Johannesbergs herrgård. Då detta meddelande var intressant och kunde innehålla en kärna av sanning, besökte jag platsen den 10 juni och kunde då genast konstatera, att det verkligen var en runsten. En helt ny runsten, hittills aldrig omtalad eller känd av tidigare forskare. Runstenen befanns vara framgrävd ur strandravinens övre kant, ca 50 m N om förra torpet, numera friköpta lägenheten Hjortfällan(!), ca 50 m Ö om bron över ån på vägen Johannesberg–Orreda, ca 5 m S om Svartåns kanaliserade S strand och ca 1 km NNÖ om Johannesbergs herrgård i SV delen av Flisby sn. Jordägaren heter Bernhard Klasson (adr. Flisby). Man har länge sett och trott, att stenen haft runor, men förra ägaren ville inte veta av stenen utan grävde ner den djupare. Stenen grävdes fram och gropen där den stod, synes ännu tydligt ca 4 m mot S, nedanför åkern i åbranten. Stenen är avslagen, och denna skada har ägt rum i tämligen sen tid. Stenen ligger nu fri ovan jorden. Den är 113 × 105 cm i diameter och 30–35 cm tjock av tämligen grovkornig granit. Toppen och basen äro avslagna så att inskriptionen blivit defekt. Stenen har haft en hjärtformig runslinga, vars ena ända slutar med ett ormhuvud och den andra med en spiral i ca 1 varv. Runorna äro tydligt huggna och ha en höjd av 12–14 cm. Stenen har preliminärt rengjorts från lavar och mossa ... På en grusås ca 50 m V om runstenen synes spår av 2 jordblandade rösen (diam. ca 4–5 m och höjd ca 0,6 m). På åkerns högsta punkt ca 200 m S om gården låg ett stort röse, som bortodlades för flera år sedan. Minst 1000 lass sten kördes bort. I rösets botten låg 'en järndolk med 4 egg' ca 40 cm lång, kol och aska. (Sannolikt var det en spjutspets från vikingatiden.)» År 1944 blev stenen genom Riksantikvarieämbetets försorg flyttad och rest på sin nuvarande plats.

Stenen är 104 cm hög, 99 cm bred vid basen. Runorna äro 12–14 cm höga.

Inskrift:

: tu - ir : resþi : sta . . . unþik : bru - ur : sin :
 1 5 10 15 20 25

*Tólar (el. *Dóttir*) reisti stei(n) . . . *Úníðing*, bró(ð)ur sinn.

Tole (el. Dotter) reste stenen . . . Oniding, sin broder.

Till läsningen: Av 2 **u** är toppen avslagen. Att runan är **u** är otvivelaktigt på grund av bistavens form och dess ställning i förhållande till hst. Av runan 3 äro ungefär två tredjedelar av en hst bevarade. Bistavar kunna ha funnits vid toppen. Hela ordet kan ha varit **tulir** eller möjligen **tutir**. Runan 7 är **e**. Två prickar kunna iakttagas på hst, av vilka den undre sannolikt är huggen. 8 **s** är otydligare än de andra runorna men kan följas, fast fårorna äro vidgade. Runan 9 **p** är också otydlig men både hst och bst kunna skönjas. Lönnberg läser **t**, men jag kan ej se några spår av **t**-bistavar. Till vänster om hst där ytan är hög och kullrig kan ej någon **t**-bst ha gått fram. Runan 13 är **a**. Sedan är runslingan på grund av toppbortfallet avbruten intill 14 **u**. Runan 18 är **k** men liknar mycket en **m**-runa på grund av en mot **k**-bst svarande fåra till vänster om hst. Den är i den nedre delen djup men når ej upp till marglinjen, och ytan, över vilken dess fortsättning skulle ha gått fram, har ej varit genomhuggen, felristning? Av runan 22, som bör ha varit **p**, finnes endast basen kvar. På 23 **u** är toppen avslagen.

Det första namnet i inskriften kan ha varit rsv. *Tolir*, som förekommer i några inskrifter i Uppland, Södermanland och Västergötland, eller *Dottir*, som kan föreligga i U 4, vars **tutir** dock även kan vara appellativ. Namnet *Dotter* är väl styrkt genom skrivna urkunder. — Runorna 14–18 **unþik** är ack. av *úníðingr*, appellativ eller binamn, sannolikt det sistnämnda, se ovan s. 33.

132. Rickelstorp. Flisby sn.

Pl. 89.

Litteratur: B 1035, L 1208. Ransakningarna 1690; J. Peringskiöld: Monumenta 8 bl. 17; A. H. Wrangel i O. Celsius' handskrift R 554 (UUB); J. J. Lagergren: Fornlemningar i Småland (ATA); B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB); J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB) s. 89; J. Allvin: Beskrifning öfwer Mo samt N:a och S:a Wedbo härader (1857) s. 168; E. Ihrfors: Smolandia sacra (ATA) I s. 201.

Äldre avbildningar: U. Christofferson: träsnitt i Peringskiölds Monumenta och B 1035; A. H. Wrangel: teckning i hs R 554 den ²⁰/₇ 1742; E. Ihrfors: teckning i aa; O. v. Friesen: fotos 1909 (NSmArk).

Runstenen vid Rickelstorp står på östra stranden av en bäck ca 30 m N om den nuvarande åbron och landsvägen, som leder upp till gården. Snett bakom stenen synas fästen efter den bro, som funnits här före en omläggning av vägen, som har skett under senaste mansåldern. Stenen stod alltså omedelbart intill bron på östra sidan av landsvägen, när denna gick fram här. Enligt kyrkoherde L. Wallenius' rapport till *Ransakningarna* 1690 var dess plats »wid Rickstorpz brodh hardt när landzwägen». I *R 554* berättar Wrangel 1742, att den hade legat kullfallen men blivit upprest av folket. Den har senare åter fallit, såsom framgår av notiser hos Ennes.

Stenen är 131 cm hög, 64 cm bred. Runorna äro 12–13 cm höga.

Inskrift (med kompletteringar efter B 1035 inom []):

þilhi : raisti [:] sþe[i]n [:] þeni : eftir : fin : faður . sin
 1 5 10 15 20 25 30 35

Helgi reisti stein þenna eftir Finn, faður sinn.

Helge reste denna sten efter Finn, sin fader.

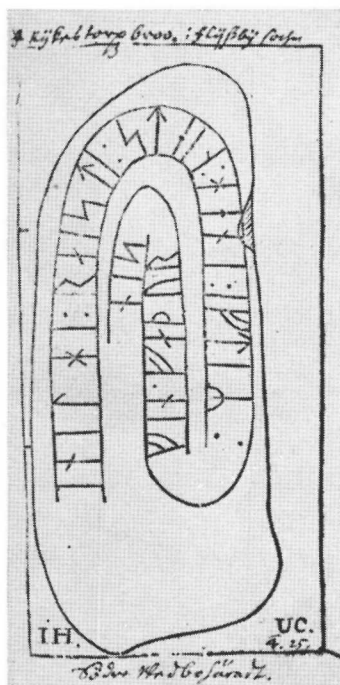

Fig. 82. Sm 132. Rickelstorp. Flisby sn. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1035).

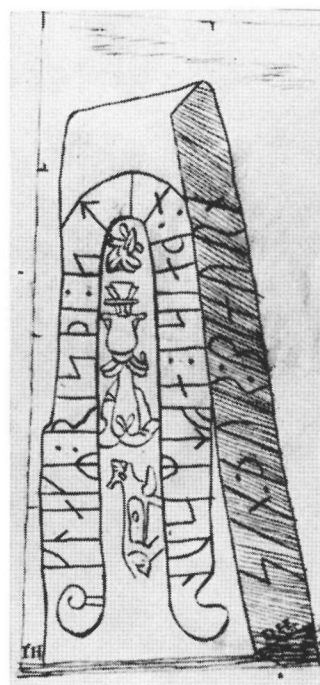

Fig. 83. Sm 133. Sunneränga. Flisby sn. Efter teckning av D. Hadorph.

Till läsningen: Före 3 I synas tre vertikala stavar, av vilka den första och den tredje äro tydligast. Den första är sannolikt ett ramstreck. Den andra, som i *Bautil* läses **n**, av Wrangel **a**, är troligen resterna av ett **h**. Till vänster om hst synas fåror, som kunna vara lämningar av **h**-bistavar, nu skrovliga i botten och ojämna genom vittring. Av runan 10 **t** är huvudstavens nedre del och högra bst kvar. Runorna 12–16 äro enl. *Bautil stein*; 13–14 äro endast svagt skönjbara. Runan 15 **i** är fullständigt utplånad. **v**. Friesen har sett nedre delen av **t**, intet av **e** och **i**, av **n** den övre delen med bst, jag den nedre. På runan 17, som av sammanhanget att döma kan antagas ha varit **p**, är bst bortvittrad. **v**. Friesen har kritat en liten båge, som sitter mycket högt upp. I *Bautil* står här **h**. Runan 20 är **i**, hela ordet alltså **peni**. Ej heller någon av de tidigare undersökarna har sett någon bst. J. Allvin citerar inskriften efter Liljegren, som grundar sin text på *Bautil*, och tillägger: »de första runmynderna äro utplånade, men tyckas hafva varit BK eller BG och således: 'Brinilhi eller Brynild reste förewarande sten till minne af sin fader Fin.'»

Helgi förekommer även på Sm 91 och 101. — *Finnr* är sällsynt i runinskrifterna men förekommer ofta i de skrivna urkunderna.

133. Sunneränga. Flisby sn.

Pl. 90, 91.

Litteratur: L 1207. Ransakningarna 1690; O. Celsius: Svenska runstenar, F m 60: 1 (hs i KB) s. 261, R 554 (hs i UUB); C. Linnæi Öländska och gothländska resa 1741 (1745) s. 19; S. L. Gahm-Persson: Archivum Smolandicum (hs i UUB) 9 s. 330; R 558 (hs i UUB); B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB); N. H. Sjöborg: Samlingar för Nordens fornälskare 1 (1822) s. 140; J. J. Lagergren: Rättelser och tillägg (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 2 s. 163; J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB) s. 158; J. Allvin: Beskrifning öfver Mo samt N:a och S:a Wedbo härader (1857) s. 168; Brevväxling mellan G. Groms och A. Friberg den 2/5 och 4/5 1913 (NSmArk); C. Wallander: Skrivelse till Riksantikvarien den 1/2 1913 (ATA); A. Friberg: Skrivelse till Riksantikvarien den 20/6 1913 (ATA); Skriftväxling mellan Nässjö turisttrafikförening, landsantikvarie E. Lönnberg och Riksantikvarien augusti 1939 (ATA).

Äldre avbildningar: J. D. Major: teckning 1693 i Ny kongl. Samling nr 365 (Det Konglige Bibliotek, Köpenhamn, kopia i ATA); Daniel Hadorph: teckning i J. G. Liljegrens Fullständig Bautil (ATA) 4; A. H. Wrangel: teckning 1742 i R 554; Gahm-Persson: teckning den 27/5 1790 i aa; teckning 1803 i N. H. Sjöborgs aa pl. 43 fig. 143, kopierad i J. J. Lagergrens aa och J. E. Lagergrens aa; Hanqvist: teckning (ATA); teckning i Teckningar av runstenar, skänkta av Wetterhall (ATA); E. Ihrfors: teckning i Smolandia sacra (ATA) I pl. 201; O. Hermelin: teckning (ATA); O. v. Friesen: fotos (NSmArk); E. Lönnberg: fotos (NSmArk).

Stenen står på en plats, som kallas »Sunneränga Rum» eller »Rummet», Ö om gamla Eksjövägen — den nya landsvägen går längre österut — ca 25 meter N om den punkt, där byvägen från Sunneränga Södergård stöter intill stora landsvägen.

Runstenens plats är »hoos Söndre ängian widh Landzwägen» enligt *Ransakningarna* 1690. Den undersöktes av J. Hadorph på 1670-talet enligt en anteckning hos J. J. Lagergren och J. E. Lagergren, och i O. Celsius handskrift *F m 60*: I är antecknat »O. C. descr 1696». Linné såg den på sin resa 1741 »på Sönder-ängs backa brede wid vägen 1½ fjerdedehls mihl ifrån Berga på vänstra handen» (aa s. 19) och undersökte den. S. L. Gahm-Persson bifogar sin teckning följande meddelande: »Till Förnuftige och eij Theatraliske Efterkommanderne. Denna härjämte fogade Runsten står något mer än 5/4 wäg ofwan Ekесиö stad och Berga gästgifwaregård brede wid stora Landswägen på högra handen, då man reser åt Stockholm, strax wid Byen Södre Änga i Flisby Socken, Södra Wedbo Härad och Jönköpings Lähn. Stenens höjd ofwan Jord är fyra och en half aln. Denna Runsten har jag flere gånger, under mina Resor neder åt Landet, med thesso mina ögon och i mitt kiött sielf skådadt. Skrifwit i Stockholm den 27. dagen i Maij månad 1790. S. L. Gahm-Persson.»

På Algot Fribergs initiativ blev stenen 1913 genom medverkan av grosshandlare G. Groms rätdad, enär den hotade att falla. En ansökan till Riksantikvarien från Nässjö turisttrafikförening att få flytta stenen till stadens hembygdspark har avslagits med hänvisning till att stenen står på sin ursprungliga plats vid den urgamla vägen norrut från Eksjö över Säby till Östergötland längs Svartåns dalgång.

Stenen är 215 cm hög, 80 cm bred. Runorna äro 15–23 cm höga. Runorna 1–26 stå på framsidan, 27–38 på den södra smalsidan. Utom runorna finnes på framsidan ornament, ett hund- eller vargliknande djur, ett rikt ornerat kors jämte andra dekorativa element.

Inskrift (komplettering efter D. Hadorphs teckning inom [ ]):

: klakr : risþi : stin : þaisi : aftr : su[n] : sin : þur : biaurn :

1 5 10 15 20 25 30 35

Glogg (el. *Klakkr*) reisti stein þenna eptir sun sinn Þorþjörn.

Glägg (el. *Klack*) reste denna sten efter sin son Torþjörn.

Till läsningen: Inskriften är till största delen tydlig. Där delar av runorna fallit bort, kan läsningen dock fastställas. Den enda runa, som helt fattas, är 26 **n**. Starkt vidgade spår av hst kunna möjligen kännas med fingret, mycket osäkert. På Hadorphs teckning är den **n** med bst endast t. h. om hst. Av det föregående 25 **u** är endast toppen kvar, liksom på 30 **p**. **s**-runorna ha stolsform. Linné har en korrekt läsning men har av 24–26 **sun** endast sett **s**. Sjöborg läser den dödes namn **surbiaurn**. Allvin blandar ihop denna inskrift med L 1204 Säby (Sm 129), när han skall referera Liljegrens *Runurkunder* och hans beskrivning blir därigenom helt missvisande.

Det rsv. namnet **klakr** torde snarast motsvara adj. isl. *glogg*, fsv. *glægger*, 'skarpsynt'. **klakr** kan givetvis också läsas *klakkr* och uppfattas som identiskt med ett subst. 'klack'. Det kan ingå i ortnamn sådana som *Klakstorp*, *Klaxtorp*. Huruvida man i dessa alternativt bör räkna med appellativet *klakker*, *biærgæklakker* 'bergstopp' får avgöras från fall till fall. På en skånsk runsten, DR 325, finnes ett **klakr** ack., och danska ortnamn *Klaxtorp* och liknande äro även kända. Angående det svagt böjda *Klakki* se s. 59. — *Þorþjörn* är ett av de vanligaste namnen i Norden. Det förekommer på Sm 99, 110.

I centrum på framsidan mitt mellan de båda runslingorna är ett rikt ornerat kors, nedanför detta ett löpande djur, snarast liknande en varg eller en hund. Liknande djur förekomma på den intressanta stenen

vid Ledbergs kyrka Ög 181. Man ser där bland andra figurframställningar ett djur, som biter en hjälmklädd man i hälen. Samma scen återfinnes på Kirk Andreas-stenen, en av de runristade och korssmyckade bildstenarna på ön Man (P. M. C. Kermodé: *Manx crosses*, 1907, nr 102, pl. 52). Mannen är där rustad med ett spjut i handen och har en fågel sittande på sin skuldra, alltså med sannolikhet Oden. Att djuret på Sunnerängastenen är en släkting till det som finns på stenarna från Ledberg och Kirk Andreas synes säkert.¹ Ovanför korset finnas fragment av dekoration på båda sidor om runslingan.

134. Sandshult. Hults sn.

Pl. 89.

Litteratur: A. Westin: Brev till A. Friberg den $\frac{1}{10}$ 1888 (NSmArk); A. Friberg: Undersökningsprotokoll den $\frac{23}{6}$ 1905 (NSmArk); Skriftväxling mellan Riksantikvarien och C. Fr. Olausson samt mellan Kungl. Maj:t och Kungl. Maj:ts befallningshavande i Jönköpings län (ATA och NSmArk); Fornvännen 1907 s. 334, 1908 s. 312, 319; A. Friberg: Skrivelse till Jönköpings magistrat den $\frac{24}{1}$ 1908 (NSmArk).

Äldre avbildningar: A. Friberg: foto 1905 (NSmArk och ATA); O. v. Friesen: foto (NSmArk).

Stenen står nu på gårdsplanen vid Sandshult V om mangårdsbyggnaden, lutad mot ett träd. Enligt upplysningar, som ing. Algot Friberg fått, har den tidigare haft sin plats nära 0,5 km från gården, vid vägen ut till stora landsvägen mellan Hult och Stallarp, i kanten av »hemkärret», en sank äng till vänster om vägen från gården. Av gårdens ägare har den någon gång i slutet av 1800-talet flyttats till sin nuvarande plats. Den låg kullfallen och hade upprepade gånger varit rest men åter fallit. Friberg anhöll hos Riksantikvarien att få föra stenen till Jönköpings stadspark för att göra den bättre tillgänglig för forskning och skydda den mot framtida åverkan — den var redan utan behörigt tillstånd flyttad från sin ursprungliga plats och hade till och med utbudits till försäljning. Sedan denna ansökan bifallits, anhöll ägaren hos Kungl. Maj:t om upphävande av detta beslut, vilken ansökan dock ej föranledde någon åtgärd. Flyttningen till stadsparken har emellertid ej ägt rum.

Stenen är 136 cm hög, största bredden är 61 cm, runorna äro 9–12 cm höga.

Inskrift:

: kufþastr : raisti : sain : þina : eftir kunar faþur sin

1 5 10 15 20 25 30 35 40

Gudþastr reisti stein þenna eftir Gunnar, foður sinn.

Gudfast reste denna sten efter Gunnar, sin fader.

Till läsningen: I 15–18 **sain** är ett **t** uteglömt. Kring nedre delen av 22 **a** är stenen skadad, varigenom hst delvis gått förlorad. Mellan 28 **k** och 29 **u** synes ett rakt streck, men det är smalare än de ristade strecken, som äro mycket kraftiga.

Angående *Gudþastr*, som även förekommer i Sm 92 och 126, se den förstnämnda. — *Gunnarr* är ett mycket vanligt namn och förekommer även på Sm 10, 101.

135. Österby. Hults sn.

Litteratur: B 1041, L 1212. Ransakningarna 1667 och 1690; J. Peringskiöld, Monumenta 8 bl. 16; B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB); J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB) s. 96; N. H. Sjöborg: Samlingar för Nordens fornälskare 3 (1830) s. 133; J. Allvin: Beskrifning öfwer Mo samt N:a och S:a Wedbo härader (1857) s. 153.

Äldre avbildning: U. Christofferson: träsnitt i Peringskiölds Monumenta och B 1041.

¹ Se vidare H. Shetelig i *Opuscula archaeologica Oscari Montelio dicata* (1913) s. 394, i *Nordisk kultur* 27 (1931) s. 214, E. Moltke i *Nordisk Tidskrift* 1934 s. 427.

Runstenen är nu försvunnen.

I *Ransakningarna* 1667 meddelas: »Öster ifrån Hultz kyrkia inmot Österby, Hr Adsessorens, D:Ericks Drysenij Säterij, ligger ehn stehn med någre Runske bookstäfr, wnder ehn broo, som O:te Hr Adessor, med någre af Sexmännen, som sin kyrkiowäg där fram hafwa, läggia låtit. Tillförende har der warit ett stehnwaad, hwarest, ibland de andra stenarna, ochså denna legat. Men såsom många 1000de menniskior där sina dagar öfr rijdet hafwa, äre bokstäfwerne till ehn dehl, af det myckna trådandet, som Hr Adsessoren mig berättat, så utnötte, att de föga eller intet synas kunna; för hwilken orsak skull, han och är beliggen blefuen, på sitt förra stähle, wnder broon.» I marginalen är antecknat: »ligger nu för Edshults kyrkedör och delin af UC [Ulf Christofferson] 1691», vilket stämmer väl med upplysningen i *Ransakningarna* 1690: »Item ehn lijten dito, i twå stycker spruckn, som ligger uthan för Edzhultz kyrkiodörr, hwilkens bokstäfr ej heller rätt synas kunna.»

Ulf Christoffersons träsnitt i *Bautil*, grundat på ovannämnda teckning, visar en fragmentarisk runsten med en kraftig spricka tvärs över, och rubriken lyder »Edshult Sockn. I Kyrkodörren.» Flyttningen av runstenen har alltså skett någon gång mellan 1667 och 1690. Det var sannolikt vid sitt besök i Edshult 1691, som Christofferson fick reda på att stenen hade förts dit från Österby i Hults sn, vilket sedan gav upphov till marginalanteckningen i *Ransakningarna* 1667. I *F m 61* omtalas stenen såsom »i kyrkiodörren Liggandes» och »I Edshults kyrkodörr inmurad».

År 1837 revs Edshults medeltida träkyrka, varvid dess inventarier profanerades och förstördes. Sedan dess är runstenen försvunnen.

Såsom framgår av Christoffersons träsnitt i *Bautil* saknades 1691 stenens toppstycke. Möjligen skulle följande upplysning ang. Hult i *Ransakningarna* 1690 kunna avse den saknade delen av Sm 135: »dessuthan finnes i Östreby gårde ett stycke af ehn gammal Runesten hwars bokstäfwer intet kunde synas, uthan äre förnötte». Uppgiften om den svårlästa, nötta inskriften, som är gemensam för alla dessa citat ur *Ransakningarna*, pekar i den riktningen. Men lokalbestämningen för det sist nämnda fragmentet, »Östreby gårde», är densamma som rubriken i *Bautil* över en annan runsten, B 1042, även den avbildad av Christofferson och här betecknad Sm 136. Citatet kan därför likaväl avse denna nu också försvunna runsten, ehuru inskriften på Sm 136 tycks ha varit mera lättläst. Det sistnämnda alternativet får stöd i det förhållandet — som man bör kunna räkna med — att vad som redovisats i *Ransakningarna* 1690 med all sannolikhet också har avbildats av Christofferson 1691.

Runstenen har enligt måtten i *Bautil* varit nära 2 m hög och 1 m bred.

Inskrift (enligt B 1041):

hesrrrsipam stain : if + . . .

1   5   10   15

... *stein ep(tir)* ...

... stenen efter ...

Till läsningen: De ovan återgivna runorna stå på inskriftsbandets högra del föregångna av ett kors, bildat av enkla, raka streck. På den motsatta sidan äro endast små, sparsamma fragment av runor bevarade, vilka Sjöborg uppfattat som hälsingerunor. Det kryss, som synes på teckningen efter 18 **f**, kan antagas vara rester av ett **t**. Runan 4 **r** är vänd upp och ned, och 12 **s** har en sned, oregelbunden form.

Sjöborg skriver: »Utom Helsingland känner jag ingen annan gammal skrift med Helsinge-Runor, än N:o 1041 i *Bautil*. Den finnes i Småland, Södra Wedbo härad, Edshult socken på kyrkodörren. Jag läser först raden med vanliga runor: *Gisur* (* bör här läsas för *g*, äfven anmärkes, att *u* är en stupruna.) *rsi* (risi eller risti) *theim stein if*, (iftir. Nu följer raden med Helsinge-Runor), *Fnia Fnne* (finne) *ilth*. Jag tyder: Gissur reste denne sten efter den elake Finnen Fnia, eller Finja. Således bibehöll sig länge äfven här föräcktet för, och hatet till de gamle Lapp-Finnar. Denna inskrift bevisar äfven att kyrkan är bland de äldre.»

Liljegren är försiktigare: »En rad med strek, like Helsingrunor (hvilka då tyckas innehålla: *frianþ sain* ..), men de kunna ock vara lemningar efter utplånade vanliga runor.»

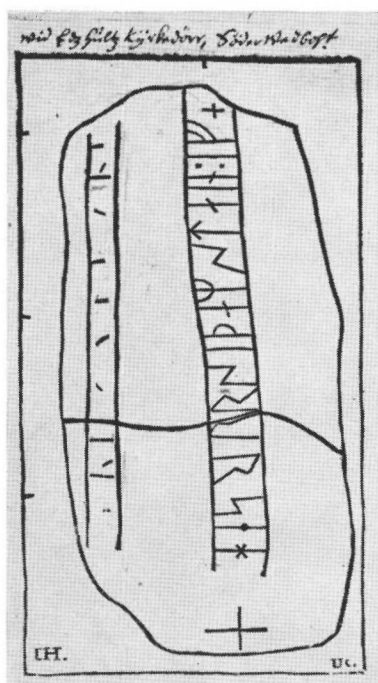

Fig. 84. Sm 135. Österby. Hults sn. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1041).

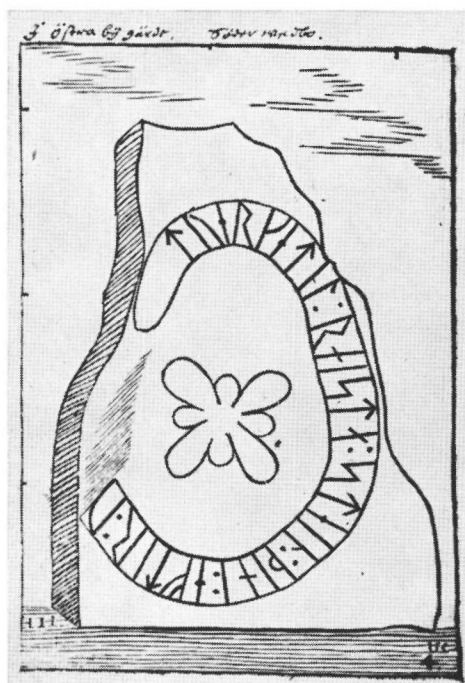

Fig. 85. Sm 136. Österby. Hults sn. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1042).

136. Österby. Hults sn.

Litteratur: B 1042, L 1211. Ransakningarna 1690; J. Peringskiöld, Monumenta 8 bl. 17; B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB); N. H. Sjöborg: Samlingar för Nordens fornälskare 3 (1830) s. 130; P. A. Stenkula: Utkast till topografisk statistisk och historisk matrikel öfver Linköpings stift I (1836) s. 90; J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB) s. 97; J. Allvin: Beskrifning öfver Mo samt N:a och S:a Wedbo härader (1857) s. 149.

Äldre avbildning: U. Christofferson: träsnitt i Peringskiölds Monumenta och B 1042.

Enligt *Bautil* skall denna sten ha stått »I Österby Gärde». I *Ransakningarna* 1690 läses: »dessuthan finnes i Österby gärde ett stycke af ehn gammal Runesten, hwars bokstäfwer intet kunde synas, uthan äre förnötte.» Denna beskrivning passar bättre in på Sm 135 än på 136, men av skäl som ha anförts ovan håller jag för troligt, att uppgiften i *Ransakningarna* åsyftar Sm 136 (B 1042).

Runstenens höjd har enligt måtten i *Bautil* varit ca 160 cm, dess bredd ca 120 cm. Senare delen av inskriften fattas. Mitt på stenen synes ett kors.

Inskrift (enl. B 1042):

tuerketil : raista : stein : pini : eftir : u . . .

1   5   10   15   20   25   30

tuerketil reisti stein þenna eftir . . .

tuerketil reste denna sten efter . . .

Något fsv. namn, som svarar mot runorna 1–9 **tuerketil**, finns ej; felristning eller felläsning för *Dorketill*? Denna ursprungligare form av *Dorkell* förekommer i rsv., t.ex. nom. **porkatil** Sö 229, gen. **purkitils** Sö 113, ack. **purktil** Sö 194, nom. **purktil** U 344.

137. Kvarnarp. Höreda sn. Nu i Vattenledningsparken i Eksjö.

Pl. 91.

Litteratur: Ransakningarna 1667; M. Hultin: Anteckningar och samlingar under en resa i norra delen av Calmar län och angränsande orter 1852 (ATA) s. 19; J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB) s. 172; J. Allvin: Beskrifning öfver Mo samt N:a och S:a Wedbo härader (1857) s. 143; A. Friberg: Anteckningar den 22/8 1888 och den 22/6 1905, brev till L. Ribbing den 25/8 1888 (NSmArk); L. F. Läfller: Brev till A. Friberg den 12/9 1888 (NSmArk); Ansökningar från magistraten i Eksjö den 21/9 1900 och Konungens Befallningshavande i Jönköpings län den 16/10 1900 ang. stenens flyttning (ATA); VHAA:s Månadsblad 1900 s. 88; O. v. Friesen i Nordisk kultur 6 (1933), s. 183; F. A. Svalander i A. Sjöstrand: Eksjö stad (1938) s. 19; L. Pehrson: Inventeringsuppgift 1940 (ATA); S. B. F. Jansson: Skrivelse till Riksantikvarien den 15/7 1943 (ATA).

Äldre avbildningar: Hultin: teckning 1854 i J. E. Lagergrens aa s. 313; E. Ihrfors: teckning i Smolandia sacra (ATA) I pl. 201; Friberg: teckning den 22/8 1888 (NSmArk och ATA), foto 1905 (NSmArk); v. Friesen: fotos (NSmArk), foto i aa s. 183; Svalander: foto i aa s. 17; Jansson: foto 1943 (ATA).

Stenen har nu sin plats i Vattenledningsparken i Eksjö 30 m SÖ om vattentornet. I *Ransakningarna* 1667 finner man angående Eksjö följande notis: »Sedan ligger dher een Runasteen i Munkesiön, uthmedh landzwägen som säges haf wara Sochnemärke emellan Ekесиö och Höreda.» Munksjön är det gamla namnet på Kvarnarpsjön. Att 1600- och 1700-talets runologer förbisett denna sten, beror förmodligen på att den har legat kullfallen. Den har så kort rot, att den ej förblir stående upprätt, om ej extra anordningar vidtagas. M. Hultin skriver (aa s. 19) »Vid Qvarnarp i samma socken ligger en mindre runsten kullvräkt vid sjöstranden. Den säges hafva stått på gränsen mellan Höreda och Ekесиö socknar men blifvit borttagen såsom ett hinder för någon odling.»

Senare restes den, varom prosten Svensson i Höreda berättar i ett brev till Allvin den 23/6 1854 (avskrift i J. E. Lagergrens hs *M 104: 14*): »Den omnämnda stenen vid Qvarnarp, hvarå ritning af Hultin följer, var kullslagen och öfra ändan borta samt upprestes för circa 40 år sedan af Öfverste G. A. Rappe, men har åter fallit omkull och är nu genom bemälte Hultin upprest.» Denne har, som synes på hans teckning, bäddat kring stenen på de oristade sidorna med något slags jordvall.

Trettiofyra år senare undersöktes den av Friberg: »Den 22 aug. 1888 aftecknade jag denna runsten, som hvarken fins i Bautil eller Liljegren. Stenen står invid landsvägen från Eksjö till Höreda, strax hitom (fr. Eksjö) vattningsstället vid Kvarnarpsjön, aldeles till höger om landsvägen, ett stycke hitom Kvarnarp. Lutar starkt bakåt.» Den föll sedan återigen och flyttades över till andra sidan landsvägen, där den låg i diket utsatt för allsköns åverkan, varför magistraten i Eksjö den 21/9 1900 anhöll att få flytta den in till staden. Sedan Riksantikvarieämbetet givit tillstånd, uppsattes den på sin nuvarande plats. Pehrson har vid sin inventering fått upplysningen, att stenen har stått vid Kvarnarps bro men senare flyttats ca 250 m mot sockengränsen i N, innan den fördes in till staden.

Stenen är 156 cm hög, 60 cm bred; runorna äro ca 8 cm höga. De äro ristade på en slinga, som utformats till ett rundjur, vars huvud har nacktofs, långsträckt, mandelformigt öga och lång uppåtrullad överläpp. v. Friesen skriver (*Nordisk kultur* 6, 1933, s. 183): »Kvarnarpstenen från Höreda nära Eksjö har ett rundjur, som närmast liknar en typ från Sörmland och Uppland, och troligen är ristningen tillkommen under inflytande härifrån.» Den ovanligt rediga ortografien och den typiskt uppsvenska formeln *Guð hialpi and hans* styrker detta antagande.

Inskrift:

× s . . . × kiara × bro × þes - . . . ftir × klint × sun × sin × kup × hialbi × ont × hans
 1   5   10   15   20   25   30   35   40

... gera brú þessa eptir Klett, sun sinn. Guð hialpi ondu hans.

... göra denna bro efter Klint, sin son. Gud hjälpe hans ande.

Till läsningen: Stenen är på vänstra sidan avslagen vid toppen och i nedre hörnet, varigenom några runor gått förlorade. Vid min granskning voro ristningarna ifyllda med färg av S. B. F. Jansson. Av runan 13 är endast basen kvar. Före 14 **f** har varken v. Friesen, Jansson eller jag sett spår av runor, men Friberg har på sin teckning 1888 nedre delen av en hst. Han hade 1888 läst **n** men antecknade 1905: »inget **n** utan nedersta delen av **i** eller **e**». Runan 23 **s** har stolsform. Man känner och ser vallar även nedanför knäet. v. Friesen har vanligt **s**. Av det kryss, som utgjort skiljetecknet efter 31 **p**, synas de vänstra topparna. Skiljetecknet efter 40 **t** består av mycket fina streck. Hultin, Allvin och Jansson ha sett det, däremot ej Friberg, v. Friesen, Svalander. Beträffande de äldre läsningarna märkes för övrigt, att varken Hultin, Allvin eller Ihrfors ha sett något före 2 **k**. Ihrfors har även förbisett runorna efter 26–28 **sin**.

18–22 **klint** är ack. av rsv. *Klintr*, som är ett mycket sällsynt namn. På U 1143 läses enligt B 565 **klintr**. Från Danmark äro två 1400-talsbelägg kända.

Runan **þ** brukas i denna inskrift både för *o* i *bro* och för nasalerat *a* i *and*.

138. Markestad. Höreda sn.

Litteratur: B 1037, L 1210. J. Peringskiöld: Monumenta 8 bl. 17; B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB); N. H. Sjöborg: Samlingar för Nordens fornälskare 3 (1830) s. 130; P. R. Svensson: Brev till J. Allvin den 23/6 1854, avskr. i J. E. Lagergrens Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB) avd. Concepter och anteckningar s. 114; J. Allvin: Brev till B. E. Hildebrand den 25/5 1857 (ATA), Beskrifning öfver Mo samt N:a och S:a Wedbo härader (1857) s. 143; NSmMedd 8 (1926) s. 124.

Äldre avbildning: U. Christofferson: träsnitt i Peringskiölds Monumenta och B 1037.

Runstenen är nu försvunnen.

I *Ransakningarna* 1667, där pastor loci lämnar meddelande om två runstenar i Höreda socken, nämnas inga vid Markestad. *Bautil* är den enda källan. Där finnas två stenar från denna by, B 1037 »Ån under Bron vid Markesta» (Sm 138) och B 1038 »Markesta by» (Sm 139). I början på 1800-talet fanns Sm 138 ännu kvar, fast den enl. Ennes var »liggande och öfre ändan afslagen» och hos Sjöborg läses: »stenen ligger nu styckad vid bron». År 1854 var den emellertid liksom Sm 139 försvunnen. Prosten P. R. Svensson skrev 1854 till Allvin (J. E. Lagergren aa): »På Markestads egor har jag aldrig hört omtalas någon Runsten eller annan Märkvärdighet, ej eller veta 70 åriga personer, som under hela sin lifstid bott derstädes, något i detta hänseende.»

I anslutning till detta meddelande, som Allvin refererar i *Beskrifning öfver Mo samt N:a och S:a Wedbo härader* (1857) s. 143, skriver denne författare, att man med skäl kan betvivla, »att sådana stenar någonsin funnits härstädes; ett misstag lärer sålunda här förefinnas, märkvärdigt hos en forskare [Liljegren], som eljest med så mycken möda och nit sökte sanning i sina uppgifter, och felet ligger således hos antiqvaren Göransson, som säkerligen förlagt dem på orätt ställe, hwilket denne antiqvarius flera än en gång låtit komma sig till last endast inom detta län.» Allvins anmärkningar angående Göranssons felaktiga lokaluppgifter äro mycket befogade, men i detta fall äro nog hans farhågor överdrivna. Ennes, liksom Sjöborg, omnämner stenen på dess gamla plats vid ån. Nu kan ingen av de båda stenarna återfinnas.

Efterforskningarna efter Sm 138 ha ej givit något resultat. I *NSmMedd* 8 (1926) s. 124 läses: »Redan på 1880-talet eftersöktes en runsten, som enligt en gammal uppgift skulle ligga i Emån under bron vid Markestad, Höreda socken, Jönköpings län, eller efter en senare anteckning 'vid bron'. Då denna bro i år [1926] ombyggdes, gjordes ett nytt besök för att finna stenen, men utan framgång.»

Runstenens höjd har enligt måtten i *Bautil* varit ca 165 cm, dess bredd 1 m.

Inskrift (enligt B 1037):

• irfa • kārpi • • kuml • ef - . . . - kutmkabursia nufs

1   5   10   15   20   25   30

irfa gerði kumbl ep(tir) ... fōður(?) sinn ...

irfa gjorde vården efter ... sin fader ...

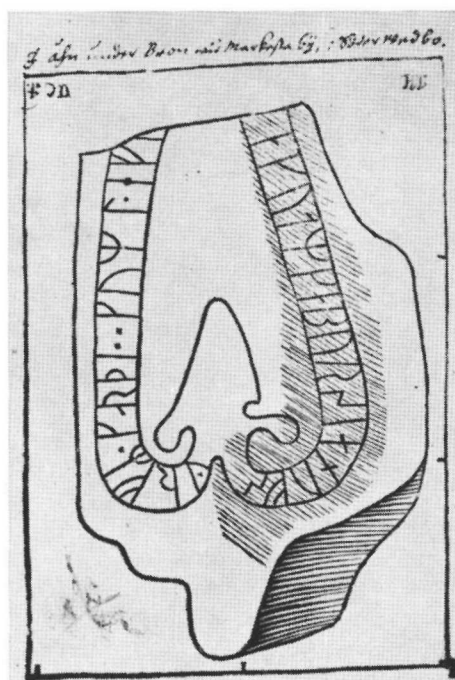

Fig. 86. Sm 138. Markestad. Höreda sn. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1037).

Fig. 87. Sm 139. Markestad. Höreda sn. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1038).

Till läsningen: Vad första namnet 1-4 **irfa** varit är svårt att säga; möjligen *Diarfr*. Högra delen av slingan, där runorna 16-32 äro ristade, markeras genom streckning som otydlig. På runan 16 synes till höger om den tydliga huvudstaven ett litet fragment av en stav, som kan vara en **a**-bistav. De följande runorna på denna sida ha delvis blivit fellästa.

139. Markestad. Höreda sn. Nu i Läns museet, Jönköping.

Pl. 92.

Litteratur: B 1038, L 1209. J. Peringskiöld: Monumenta 8 bl. 16; B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB); N. H. Sjöborg: Samlingar för Nordens fornälskare 3 (1830) s. 130; P. R. Svensson: Brev till J. Allvin den 23/6 1854, avskr. i J. E. Lagergrens Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB) avd. Concepter och anteckningar s. 114; J. Allvin: Beskrifning öfver Mo samt N:a och S:a Wedbo härader (1857) s. 143; S. B. F. Jansson: Skrivelse till Riksantikvarien den 2/1 1960 (ATA).

Äldre avbildning: U. Christofferson: träsnitt i Peringskiölds Monumenta och B 1038.

Ett litet fragment, det enda som finns i behåll av denna runsten, förvaras i Läns museet i Jönköping, inv.nr 18.706.

Stenen var känd endast genom Ulf Christoffersons träsnitt i *Bautil*, B 1038, ända tills hösten 1959, då lantbrukare B. Ljunggren påträffade ett fragment av densamma i ett odlingsröse 180 m NNÖ om mangårdsbyggnaden i Markestad.

Träsnittet i *Bautil* har lokalbestämningen »Markesta by». Bilden visar, att stenen redan vid slutet av 1600-talet var sönderslagen. Övre delen med inskriftens mellersta parti saknades. Ennes och efter honom Sjöborg beskriver den också som »sönderslagen». Det nu återfunna fragmentet har suttit i den skadade stenens övre, högra kant.

Grå granit. Fragmentets mått: 29 × 15 × 16 cm. Enligt träsnittet i *Bautil* har den skadade stenen varit ca 120 cm hög och ca 90 cm bred.

Inskrift (med kompletteringar efter B 1038 inom [ ]):

[**kunulfr** · **karþi** : **k** -] . . . **uk** · **s**[**iksin** · **broþur** · **sin**]

Gunnulfr gerði k(umbl) ... ok Sigstein, broður sinn.

Gunnulv gjorde vården ... och Sixten, sin broder.

Till läsningen: Av 13 **k** fattas i *Bautil* bistavens övre del; av den följande runan finns endast hst kvar. 15 **u** har förlorat hst.

1-7 **kunulfr**, rsv. *Gunnulfr*, är känt genom Sö 108, 215, U 974, 1181(?), och namnet möter även i diplom från olika landskap, dock ej synnerligen talrikt. I Danmark finnes samma namn redan i rda. tid. I Norge är namnet vanligt, på Island förekommer det under och strax efter landnamstiden men kommer sedan ur bruk. — 17-22 **siksin** är ack. av rsv. *Sigsteinn*, som är ett ganska vanligt namn.

140. Ryningsholm. Höreda sn.

Litteratur: B 1044, L 1205. Ransakningarna 1667; J. Peringskiöld: Monumenta 8 bl. 17; B. A. Ennes: F m 61 (hs i KB); N. H. Sjöborg: Samlingar för Nordens fornälskare 3 (1830) s. 130; J. Allvin: Beskrifning öfver Mo samt N:a och S:a Wedbo härader (1857) s. 114, 143.

Äldre avbildningar: J. D. Major: teckning 1693 i Ny kongl. Samling nr 365 (Det Kongl. Bibliotek, Köpenhamn, foto i ATA); U. Christofferson: teckning i Peringskiölds Monumenta och B 1044.

Runstenen vid Ryningsholm, som nu är försvunnen, har stått i ett stort gravfält. Där om läses i *Ransakningarna* 1667: »Een fierdingz mijhl wid pass wästan från kyrkian, på Säteriht Ryningzholm (som tillförende kallades Siusta) ägor, finnes och een Haga många sådana Ättebackar, och widh dem och i blandh dhem öfwer 50 höge smale stenar uppreste, ibland hwilka allenast een stoor är funnen all öfwer med Runeskrifft, och mitt uthi ett kors men Steenen nu omkull, och then skrifne sijdan till jordhen, och så legat omkull och sönder öfwer 30 åhr när han omwändes och styckorna som finnas kunde hoopsattes, war han så blindh att han

näppeligen lääsas kan, itt stycke som påskrifwit war är och borta.» A. Friberg räknade 1927 till 95 ännu stående stenar i detta gravfält (skrivelse till Riksantikvarien i ATA). Av den karts-kiss, som åtföljer Fribergs meddelande, framgår, att gravfältet sträcker sig från sjön Långens norra del så långt norrut, att dess andra ända når upp N om Havrevik.

I *Bautil* kallas platsen för runstenen »Hafrevik», som säges ligga i Eksjö socken. Liljegren placerar stenen i Säby socken. Allvin korrigerade dessa misstag (*Beskrifning öfver Mo samt N:a och S:a Wedbo härader*, 1857, s. 143): »Twärtom träffas härstädes [: i Höreda] så wäl det Hafrewik som runstenen N:o 1205, hwilken Liljegren, säkerligen af samma orsak, förlagt i Säby socken: stenen står wäl icke egentligen på detta hemmans egor, men föga långt derifrån, wid så kallade brostugan på Ryningsholm egor; runorna äro till det mesta utplånade.»

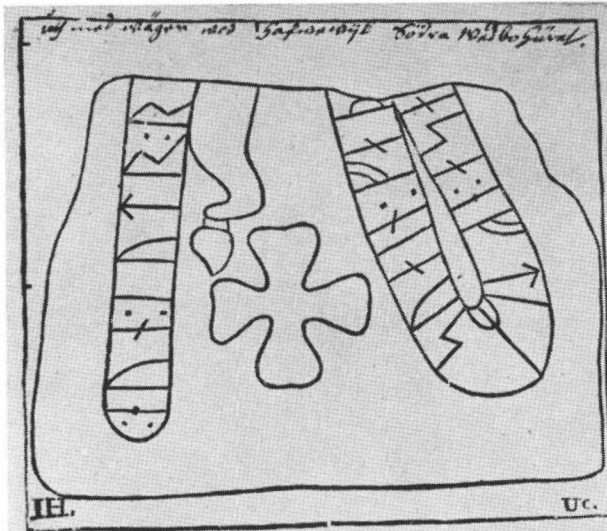

Fig. 88. Sm 140. Ryningsholm. Höreda sn. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1044).

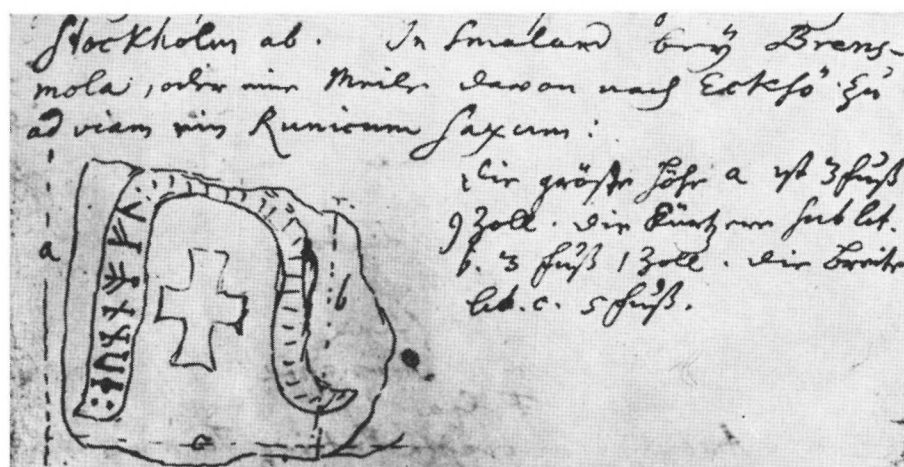

Fig. 89. Sm 140. Ryningsholm. Höreda sn. Efter teckning av J. D. Major.

När Christofferson ritade av stenen, fanns endast nedre delen kvar. Denna var ännu 1857 i behåll, såsom framgår av Allvins beskrivning, men är nu försvunnen. På stenens nedre del synes ett kors. Den fragmentariska stenen har enligt bilden i *Bautil* varit ca 1 m hög och 140 cm bred.

Inskrift (enligt B 1044):

: eun : iutr : r . . . asa : eftir suain : fap . . .

1   5   10   15   20

Gunnmundr(?) r(eisti steina þ)essa(?) eftir Svein, f(ö)ð(ur) . . .

Gunnmund(?) reste dessa stenar(?) efter Sven, (sin) fader.

Det första namnet har troligen varit **kunmutr** *Gunnmundr*. Se Sm 145, där ett säkert belägg på detta namn förekommer.

141. Medalby. Mellby sn.

Pl. 92.

Litteratur: Th. Brunius: Brev till A. Friberg den 30/10 och 1/11 1924; O. v. Friesen: Brev till A. Friberg den 18/6 1927 (NSmArk); Skriftväxling mellan Riksantikvarien och A. Friberg, Th. Brunius, P. Mild i Medalby under åren 1927, 1929 och 1930 (ATA); L. Pehrson: Inventeringsuppgift 1940 (ATA).

Äldre avbildningar: Friberg: foto 1926 (ATA och NSmArk), 1929 (ATA); E. Floderus: foto 1929 (ATA).

Stenen står numera, sedan den varit på villovägar, på sin gamla plats i ett gravfält, bestående av 14 högar, VNV om Mellby kyrka på ägorna till Medalby nr 2, ca 110 m SV om boningshuset, på andra sidan den nuvarande landsvägen. Den gamla landsvägen går ca 12 m N om stenen.

Den tycks vara okänd i äldre källor. I *Ransakningarna* 1667 finner man en redogörelse för en runsten i Medalby, men den avser av allt att döma ej denna sten. Där läses: »Wid Medelby östan för kyrekian lijtet stycke ifrån henne, äro och många Ättebacker, fins och någre, dock icke så höge steenar. Ibland hwilcke een står och så medh Runor rijtat, men är som the förrige aff Skogzbrännande som hoos och öfwer honom fält hafwer varit förbrändt och sönderstyekiat, att han näppl. läsas kan, men tyckes wara som een then hafwer satt för anull bro Sin.» Är uppgiften »östan för kyrekian» riktig, kan den åsyftade stenen ej vara identisk med den nyfunna, som hittades NV om kyrkan.

Om fyndet av runstenen berättar konsul Th. Brunius i brev till Friberg den 30/10 1924: »Jag har tillvaratagit 2 stycken av en sönderslagen runsten. Det ena stycket fanns ovan jord, det andra låg nedgrävt i en åker ett stycke, ca 20 met., från den plats, där första stycket låg. Tyvärr saknas ännu ett stycke (toppen) av stenen. Jag har sammanfogat de två funna bitarna (givetvis med största försiktighet) och ställt upp stenen på gårdsplanen vid Hunnerstad ... Den har ursprungligen stått på en gravhög tillhörande ett stort gravfält från järnåldern liggande på södra stranden av sjön Solgen strax nordväst om Medalby.» Vidare meddelar Brunius i brev den 1/11 1924: »Runstenen har utan tvivel stått på en gravhög belägen 700 à 800 meter v.n.v. om Mellby kyrka, söder om vägen vid *d* i *Medelby* på generalstabskartan. Där hittade jag nedre delen av stenen, då jag en gång gick och tittade på gravfältet. Vid samtal med ägaren till f.d. soldattorpet, som ligger strax intill, f.d. grenadjären Mild, fick jag den upplysningen att en annan runstensbit skulle ligga nedgrävd i en liten åkerlapp strax bredvid. Vid ett tillfälle på eftersommaren kom jag så åt att få stenen framgrävd med hjälp av Mild, och jag tog då båda bitarna över till Hunnerstad, där jag satt upp dem på gårdsplanen. Naturligtvis är jag beredd att, om så påfordras, återbörda stenen till Medalby, men jag har ännu icke anmält saken till Riksantikvarien, vilket kommer att ske sedan doc. Lindqvist och jag tillsammans besett stenen. Genom det gravfält, där stenen stått, har nu dragits fram en ny väg, varvid flera gravhögar skadats. På flera ställen var vägen, då den var alldeles ny, svart av kol från gravhögarna.»

Handlanden P. Mild (född 1880), son till den ovannämnde grenadjären Mild, minns stenen stående på dess ursprungliga plats. Den var hel med undantag av att toppen var borta, men slogs sönder någon gång under år 1917 eller 1918. Den övre delen lades då på renen strax intill. När den fördes till Hunnerstad, skulle »roten» ha stått kvar. — Enligt beslut av Riksantikvarieämbetet återfördes stenen år 1930 till sin ursprungliga plats.

Det som nu finnes kvar är alltså två fragment med passning, vilka ha sammanfogats. De utgöra tillsammans nedre delen av en runsten. Stenen är nu inhägnad med järnstänger, som vila på fyra stenstolpar. Den är 74 cm hög, 61 cm bred. De största runorna äro 12 cm höga. Den har ganska rik ornamentik, bestående av ett rundjur, vars huvud med dess detaljer blivit ganska fantastiskt och samtidigt grovt utformat.

Inskrift:

• - - - k i : r e i . . . k a • b r o þ u r •
 1   5   10   15

... *rei(sti)* ... *bróður*.

... reste ... broder.

Till läsningen: Vilka runor som gått före 4 **k** kan ej fastställas. Inskriften börjar med en punkt, varefter följa tre vertikala streck. Av det första är övre delen ej lika tydlig som den nedre, men den vänstra vallen av fåran syns. Det andra går i gränsen till en skarp avsats på stenen, det tredje är ganska ojämnt men säkert. De två första av de nämnda stavarna ha av Friberg och Floderus uppfattats som ett **u**. På Fribergs liksom på Floderus' foto, där imålningen av runorna är identisk, ser man på staven nr 3 en **k**-bst. Av 9 **k** är endast toppen kvar, men läsningen är säker. Bst till 15 **u** är tydlig utom i den nedersta delen. Den utgår från hst ett stycke nedanför dennas topp och skär igenom en ganska hög avsats på stenen. Det är ej samma fåra, som Friberg uppfattat som bst, ett litet fragment av en stav vid övre marglinjen.

142. Värneslätt. Mellby sn.

Pl. 92.

Litteratur: F. Svalander: Skrivelse till Riksantikvarien den 28/12 1948 (ATA), anteckningar (Svalanders samlingar); Eksjötidningen den 29/12 1948 och den 14/1 1949; Smålandstidningen den 30/12 1949; I. Lindqvist: Skrivelse till Riksantikvarien den 22-24/4 1949 (ATA); G. Olson: Skrivelse till Riksantikvarien (ATA).

Äldre avbildningar: Svalander: 17 fotos (S:s samlingar), 8 fotos (ATA); K. R.: fyra teckningar (S:s samlingar), en teckning (ATA).

Stenen står på fyndplatsen ca 5 m V om vägen Mellby–Vetlanda och ca 300 m S om den punkt, där vägen till Bränsmåla utgår från den förstnämnda vägen. Det är f. d. husaren Gustav Lundborg, som har förtjänsten av att inskriften kommit i dagen och att runstenen blivit rest och fyndplatsen genomsökt. Stenen låg med inskriften nedåt, och Lundborg hade länge »gått och lurat på den där stenen». Sedan en av hans söner stuckit in handen under kanten och där tyckt sig känna huggna streck, vändes stenen av Lundborg och hans söner under veckan före jul 1948, varvid inskriften blev synlig. Med hjälp av några grannar reste Lundborg sedan stenen på fyndplatsen. Kanterna voro på flera håll avslagna, i synnerhet vid toppen, där några runor fullständigt gått förlorade. Under ihärdigt letande och grävande kring stenen har Lundborg bragt i dagen många kantfragment, däribland ett med hela runor på, och ett annat, som innehåller topparna av några runor. Ristningarna imålades sedan av finnarens broder, byggmästare A. Svahn i Vetlanda, med en blandning av olja och kol. Lundborg har senare inhägnat ett kvadratisk område kring stenen med järnstänger lagda på fyra stenstolpar. Sedan Riksantikvariens ombud i Eksjö, folkskollärare F. Svalander underrättats om fyndet, anmäldes det till Riksantikvarien den 28/12 1948.

Professor Ivar Lindquist, som underrättats om fyndet genom läroverksadjunkten M. Franzén, undersökte stenen tillsammans med denne den 19–20 april 1949 och lämnade den 22–24 april en redogörelse till Riksantikvarien. Själv uppsökte jag stenen den 6 augusti samma år och företog en undersökning. Imålningen avlägsnades, så att alla detaljer kunde granskas, varefter ristningen fylldes med färg. Stenen var då ännu ej lagad, och fragmenten, som hittats kring stenen, undersöktes på sin förvaringsplats i Eksjö. Lagningen utfördes den 12–13 september genom Riksantikvarieämbetets försorg, varvid stenen fick en ny grund av cementbruk och sten. För att giva toppdelen erforderligt stöd gjordes en mindre komplettering av cement intill denna.

Granit. Stenen är 130 cm hög, 90 cm bred. Mitt på den runristade ytan är ett kors inhugget, av den typ som brukar kallas S:t Georgskors.

Inskrift:

suin : garþi : kuml : efti . . . as|munt : faþur : sin

1   5   10   15   20   25   30

Sueinn gerði kumbl epti(r) . . . -mund, faður sinn.

Sven gjorde vården efter . . . -mund, sin fader.

Till läsningen: Första namnet är **suin**. Lindquist har här läst **salin** (med **l** vänt upp och ned). Den **a**-bistav han har sett på hst till **2 u** är en naturlig fåra. Om den verkliga karaktären av **2 u**, behöver ej heller råda någon tvekan. Nedre delen av bst är mycket tydlig, även den övre med böjningen in mot hst är klart skönjbar. Det lilla strecket i spetsig vinkel mot basen av denna bst, vilket föranlett läsningen **l**, är ej hugget. Inne i **5 g** är en punkt, som sannolikt är huggen. Topparna av runorna 14–17 **efti** voro avslagna men äro nu sammanfogade med stenen. 14 **e** är stunget; punkten sitter något snett men är jämn i botten. Runorna 18–19 **as** äro ristade vid stenens topp, som också hörde till de avslagna partierna. Den punkt, som synes ganska högt upp efter 18 **a**, hör ej till det ristade. Den har ej heller någon motsvarighet nedtill. Lindquist har före 20 **!** med färg markerat den nedre delen av en stav, **a** i det **salmunt** han vill se här, som jag ej kan upptäcka. Det vore också egendomligt med en runa här mellan 19 **s** och 20 **!**, där avståndet är mycket kortare än mellan runorna i fortsättningen. Runan 20 är i sitt nuvarande skick **l**. Den står omedelbart till höger om brottstället mot den avslagna toppen, och i skarven fattas en flisa, som ej återfunnits och vid lagningen fått ersättas med stenkitt. Intet hindrar, att på denna har befunnit sig en bst och att runan alltså har varit **t**. Det namn, som stått här, har slutat på **munt**, runorna 21–24, och ljudkombinationen **sl** som avslutning på förleden är mindre sannolik. Det kan ej avgöras, vad det varit för ett namn på grund av lakunen före **a**. Något *Fastmundr* är ej belagt, men båda lederna i detta namn äro vanliga.

Lindquist, som läste runorna 19–24 **salmunt**, antog, att 18 **a** är ordslutet i genitiv av ett mansnamn på -e, »som har stått som fadersbeteckning i enlighet med den kända typen Palna-Toke, Toke son till Palne . . . Man får

då en inskrift av följande uppbyggnad *Salín gerþi ku(m)bl eftir AfaSalmund, faþur sinn*. Det vid den andra stenen i Värneslätt, Sm 143, funna fragmentet med runorna **af**, som Svalander underrättat Lindquist om och vilket skulle kunna bestyrka Lindquists hypotes om Afa-Salmund, är av grönsten liksom Sm 143 och kan givetvis ej härröra från Sm 142. Se Sm 143.

143. Värneslätt. Mellby sn.

Pl. 93.

Litteratur: C. G. Nilsson: Brev till A. Friberg den 17/8 och 20/9 1928 (NSmArk); A. Friberg: Skrivelse till Riksantikvarien den 28/8, 23/9, 10/10 och 28/10 1928 (ATA), Riksantikvarien till Friberg den 28/8, 25/9, 25/10, 16/11 och 3/12 1928 (NSmArk); Friberg: Brev till Emanuel Karlsson i Värneslätt den 28/9 1928 och den 23/5 1929, E. Karlsson till Friberg den 25/10 1928 (NSmArk); Riksantikvarien: Meddelande till E. Karlsson den 25/10 1928 (avskrift i NSmArk); E. Floderus: Skrivelse till Riksantikvarien den 15/11 1929 (ATA); Hvetlandaposten den 19/11 1929; Smålands Allehanda den 12/12 1929; E. Lönnberg: Skrivelse till Riksantikvarien den 26/8 1939 (ATA); L. Pehrson: Inventeringsuppgift 1940 (ATA); I. Lindquist: Skrivelse till Riksantikvarien den 22-24/4 1949 (ATA); F. Svalander: Brev till R. Kinander den 21/9 1949; S. B. F. Jansson: Brev till R. Kinander den 29/10 1949.

Äldre avbildningar: C. G. Nilsson: foto 1928 (NSmArk och ATA); Friberg: fotos 1928 (NSmArk och ATA); Floderus: fotos och kartsnitt 1929, fotos 1931 (ATA); Lönnberg: fotos 1939 (ATA); Svalander: fotos och blyertsskiss 1949 (Svalanders samlingar).

Stenen står rest på fyndplatsen i en åker 300 m V om landsvägen Mellby–Vetlanda och ca 300 m S om den vid samma landsväg stående Sm 142.

Genom brev från C. G. Nilsson i Skede den 17 aug. 1928 underrättades A. Friberg om fyndet av runstenen, vilken länge varit känd av gårdens ägare, E. Karlsson i Värneslätt. Nilsson fick reda på dess förekomst vid ett besök på platsen den 15/8. Stenen stod på kant i åkern. Under jordbruksarbete har den blivit utsatt för åverkan, och inskriften har även skadats genom vittring. Vid ena kanten var ett stycke avslaget liksom vid toppen.

År 1939 hittade bankkamrer L. Pehrson i Eksjö vid runstenen ett fragment med två runor på (E. Lönnberg: Skrivelse till Riksantikvarien den 26/8 1939) »Det återfunna fragmentet tillhör otvivelaktigt runstenen». Denna är enligt Lönnbergs bestämning »av mjuk grönsten, finkornig spröd och med mycket typisk mineral-kornstorlek». Då det var fara värt, att det nyfunna fragmentet skulle förkomma, tog Lönnberg in det till museet i Jönköping, där jag har undersökt det. Det har förvarats i museet och ej varit till hands vid undersökningarna ute i fältet. Då fragmentet innehåller runorna **af** och på stenen i övre högra hörnet står **- - R**, antog jag, att det avslagna stycket hörde hemma framför **- - R** och tillsammans med dessa runor bildade ordet **aftir** men hade inte själv haft tillfälle att pröva, huruvida passning fanns mellan fragmentet och stenen. Senare ha landsantikvarie G. Svahnström och Riksantikvariens ombud F. Svalander försökt foga in stycket, varefter Svalander meddelat, att stycket ur yttre synpunkt passar väl in, men att det blir ett påfallande stort avstånd mellan **af** och **- - R**. Härom uttalar sig S. B. F. Jansson: »Trots det stora avståndet mellan **f** på fragmentet och **- - R** på stenen är det nämligen ingen tvekan om att fragmentet har suttit i toppen. Passningen är, såvitt jag kan bedöma, alldeles ofrånkomlig.»

Stenen är av intresse genom sin placering vid en forntida väg, som alltjämt avtecknar sig i terrängen. Lönnberg lämnade efter en besiktning på platsen 1939 följande beskrivning: »Vägens riktning är ungefär SV–NO, alltså mot kyrkan. I åkern synes vägen som en 1,5–2 m bred sänka intill 0,4 m djup. Över sankmarken framgår vägen som en 3–5 m bred stenläggning med större stenar i kanten (diam. intill 0,5–0,7 m) och mindre stenar mellan. Total längd ca 27 m. Bron — eller vägbanken — är nu bevuxen med enstaka tallar, björk, al m. fl. mindre lövträd. Sankmarken är nu utdikad och odlad. SV om åkern vidtager blockrik, torrare moränmark (hagmark), där även vägen kan följas.»

Grönsten. Stenen är 110 cm hög över marken, 73 cm bred på det bredaste stället. Runorna äro ca 10 cm höga.

Inskrift:

keirmu . . . r : let × k . . . ra × kuml aftir : - - þk - - r : faþur × sin : kup : hialbi : ont : hans :
 1   5   10   15   20   25   30   35   40   45   50

Geirmundr lét g(e)ra kumbl eptir . . . -geir, foður sinn. Guð hiálpi ondu hans.

Germund lät göra vården efter . . . -ger, sin fader. Gud hjälpe hans ande.

Till läsningen: 5 **m** är skadat i sin övre del. Runan 6 är **u**; svaga spår synas av **bst**, vars karakteristiska form säkerställer läsningen **u**. Av runan 7 synes **hst**. Här har tydligen stått **keirmutr**, i vilket **t** är helt försvunnet. I det följande 8–10 **let** äro topparna till såväl **l** som **t** avslagna, varigenom bistavarna gått förlorade. Den runa, som följt efter 11 **k**, är helt försvunnen. Av 18 **a**, som står på den avslagna och återfunna toppen, har nedre delen gått förlorad genom en avstötning. Ovanför randen till denna syns en svag fåra, som är lämningar av en **a**-bst. Det långa avståndet mellan 19 **f** och 20 **t** i **aftir** har förmodligen berott på förhållanden i stenens yta, vilken nu är förstörd genom en avstötning längs med kanten. Av runorna 20–21 är endast nedre delen kvar. Efter 18–22 **aftir** följer ett starkt skadat parti, där jag som säkert ristade noterat sex huvudstavar, följda av ett **r**, runan 29. Kring staven 23 är det starkt vittrat i stenens yta, inga spår av bistavar. Ej heller till runan 24 kunna några bistavar spåras. Till höger om staven 25 kan man iakttaga en fåra liknande en **p**-bst (ej imålad), och till höger om staven 26 finnes en fåra av samma form och på samma plats som en **k**-bst. Den utgöres av en spricka i stenen i vilken en **k**-bst kanske befinner sig. Det förefaller sannolikt, att namnet slutat på **kaír** eller **keir**. På 30 **f** är det svårt att finna några säkra spår av **hst**.

I. Lindquist, som kände till toppfragmentets inskrift utan att ha sett det, har fogat in detta i texten på Sm 142 och därigenom fått fram ett namn *AfaSalmund*. Detta *Afa* har han sedan velat återfinna i den föreliggande inskriften, där han menar, att texten skulle vara »*Geirmunder let giara kumbl eptir Af(afr)ipgeiRR, faþur sin. Guþ hialbi ont hans*». Se Sm 142.

Angående namnet *Geirmundr* se Sm 129.